

Redaktionelt forord: 1968 - et jubilæum

Jubilæer og mærkedage kan tage mange forskellige former; nogle bliver forbigået i stilhed, ja helst glemt, andre bliver fejret med pomp og pragt. Det så man tydeligt i 2017, hvor vi havde tre store jubilæer, 100-året for Danmarks salg af De Vestindiske Øer, 100-året for den Russiske Revolution og 500-året for Martin Luthers teser og Reformationens start.

Salget af De Vestindiske Øer blev *markeret* med en tale på St. Croix af vor statsminister, hvor han betegnede kolonitiden som ”en mørk og skamfuld del af dansk historie”. Den Russiske Revolutions jubilæum blev stort set *negligeret* i både Danmark og Rusland – den var en fejltagelse. Luthers tesers 500-årsdag blev derimod intenst *diskuteret*; der var flere hundrede foredrag i kirker og folkeuniversiteter fra Skagen til Gedser og fra Ribe til Rønne; der blev udgivet over en snes bøger fra store flerbinds værker til små debatbøger og pjecer. Nogle af dem så Luther som vort demokratis fader, andre så ham som en anti-semitisk skriftfundamentalist. Han kunne i hvert fald bringe sindene i kog.

50-året for 1968, minder nok mest om Luther. Også 1968 kan stadig bringe sindene i kog. Det var medbestemmelsen, der brød igennem efter professorvældet; opgøret med kvindeundertrykkelsen og en bornert kønsmoral; studenter og arbejderes forsøg på at reformere et klassesamtal og et stivnet demokrati; en protest mod en brutal Vietnam-krig og en kold krigs trussel om atomragnarok; og også i mange kredse en blindhed over for de kommunistiske diktaturer og fundamentalistisk marxisme. Det er værd at minde om, at 2018 også er 200-året for Karl Marx’ fødsel - men det er der næppe mange, der vil fejre.

I den her forbindelse er det nok vigtigt at sondre mellem historie og erindring. ”Virkeligheden” og den ”virkelige” historie er uoverskueligt kompliceret med modstridende tendenser og med centrale og betydningsløse detaljer blandet sammen i et forvirrende virvar. Allerede den historiske forskning forenkler det komplicerede billede; man prøver at skabe sammenhængende beretninger ved at koncentrere sig om de vigtigste årsagssammenhænge.

Men langt videre går ”erindringerne”. Her er intentionen ikke at komme med en så objektiv beretning som muligt, men at uddrage en lære af historien, som den enkelte eller samfundet kan leve efter. Erindringerne bliver et ideal eller et skræmmebillede, der kan indgå i debatten som en lærerig case. Det er i og for sig ikke helt afgørende, hvor tæt disse erindringer er ved den faktiske historie; de er en fortolkning, og en fortolkning, der er præget af den nutid, der foretager tolkningen. Hverken holdningen til et kommunistisk diktatur eller til professorvældet har nogen aktualitet i dag. Men ikke desto mindre kan 1968 stadig bruges i debatten som eksempel på, hvordan selv kloge mennesker kan lade sig forføre af en tilsyneladende logisk opbygget ideologi nogle vil så i dag sige, at den farlige ideologi er neoliberalismen. 1968 kan også eksemplificere, hvordan

man kan sætte fantasien og kreativiteten over effektiviteten og arbejdsmarkedskompetencen. 1968 er en levende erindring; en erindring der i sine forskellige former måske ligger langt fra, hvad der faktisk skete i 1968. Måske endda en opfattelse, der er mere præget af vor tid end af, hvad der faktisk skete for 50 år siden. Og hvis sådanne billeder og tolkninger på nyttig vis kan bidrage til debatten i dag, er det måske heller ikke så dårligt.

Ideen i dette temanummer er ikke desto mindre at bringe noget frem om, hvad der faktisk skete dengang. De fleste af artiklerne i dette nummer er vidneberetninger fra perioden. Man kan måske sige kilder til forståelsen af perioden mere end analyser af perioden. Men også kilderne ser begivenhederne fra en bestemt synsvinkel. Der er centrale begivenheder, der bliver beskrevet af flere forskellige; der er en del overlap. Men netop, fordi tolkningerne og beskrivelserne ikke er objektive, kan det være nyttigt af få flere forskellige beretninger om samme episode.

Mange af artiklernes billeder er collager af meget forskellige brudstykker, så det er ikke uden videre muligt at give et kort dækkende billede af de enkelte bidrags indhold. Men skal man alligevel antyde et hovedtema i de enkelte indlæg, må det blive noget i retning af følgende. De to første artikler giver et meget bredt overblik over begivenhederne; *Steen Bille Larsens* er en deltagerberetning fra en af periodens politiske aktivister, mens *Steven Jensens* er en yngre historikers analyse byggende på års forskning mange år efter, begivenhederne fandt sted. De følgende artikler tager mere specifikke emner op. *Drude Dahlerup* behandler kvindeoprøret, og *Niels Kærgård* og *Christian Hjorth-Andersen* koncentrerer sig om universiteterne og studenteroprøret i 1968. *Michael Bøss* begynder på Esbjerg Statskole i 1968 og drager linjerne herfra frem til nutidens nye højre i USA. *Frans Gregersen* koncentrerer sig om den 9. marts 1970, hvor Københavns Universitet blev besat, rektors cigarer røget og hans sherry drukket. *Henning Salling Olesen* ser på universitetsreformerne og opbygningen af RUC i 1970’ernes begyndelse. Endelig ser *Lars Alex Petersen* på universitetsmarxismen, som den så ud på RUC 10 år efter 1968. Til sidst er samlet en buket af korte glimt fra begivenhederne dengang; *Per Øhrgaard* ser på oprøret i Berlin og *Ove Kaj Petersen* på det i Paris; *Christian Nissen* var studenterrådsformand i 1968; *Mette Wier* gik i Folkeskolen, og *Bertel Haarder* så oprørets bagside; *Carsten Koch* var sidst i 1970’erne lektor i marxistisk økonomi på Københavns Universitets Økonomisk Institut. Også disse korte glimt giver vigtige bidrag til forståelse af, hvad der faktisk skete, og hvordan det så ud fra meget forskellige synsvinkler. Uden for temaet er en artikel af *Toke Reinholt Fosgaard* og *Lars Gårn Hansen* om Richard Thaler, der fik Nobelprisen i økonomi i 2017. Den er et led i Samfundsøkonomens løbende orientering om, hvem der får Nobelprisen i økonomi.

Professor emeritus Niels Kærgård
Temarektor

Politiske aktiviteter i 1960'erne - en insiders beretning

Oprøret i 1960'erne bestod af mange elementer; Kampagnen mod Atomvåben, modstanden mod Vietnamkrigen, kvindebevægelsen, studenteroprøret og hippierne. I denne artikel gives en oversigt over de forskellige elementer i oprøret.

STEEN BILLE LARSEN

Det Kongelige Bibliotek 1973-2013, (2005-2013 som vicedirektør),
cand.mag. i historie og dansk fra Københavns Universitet 1976/1981,
Fuldtidsaktivist i Kampagnen mod Atomvåben 1960-64 og forretningsfører, redaktør mv.
ved Politisk Revy 1963-1973, har en bog om perioden under udgivelse.
E-mail: sbl@billelar.dk

Indledning

1968 er et årstal, men det er mere end et årstal. Det er blevet symbolet på 1960-ernes kulturelle, politiske og anti-autoritære opgør mod en tidligere tids normer, og det er blevet symbolet på en modkultur til det bestående samfund.

1968 var vendepunktet for en udvikling, som allerede havde været i gang i nogle år. En række markante begivenheder gjorde året 1968 til noget særligt. Bølgen startede i USA, hvor unge mænd og kvinder engagerede sig i borgerrettighedsbevægelsen og i antikrigsbevægelsen. Mere end 500.000 amerikanske soldater i Vietnam gjorde Vietnamkrigen stadig mere upopulær hjemme i USA, og TV's direkte reportager om massakrer i Vietnam bragte krigen ind i de amerikanske hjem og skabte grobund for en stor krigsmodstand. Den sorte borgerrettighedsbevægelse tog stærkere form, og der skete en radikalisering i Black Panther-bevægelsen. To amerikanske sorte atleter knyttede næver i sorte handsker i en Black Panther-hilsen på sejrspodiet ved OL i Mexico samme år. Volden tog til i det amerikanske samfund. Martin Luther King, som var den førende skikkelse i den amerikanske sorte borgerrettighedsbevægelse, blev dræbt ved et attentat. I Chicago foranstaltede politiet voldsomme overfald på demonstrationer ved det demokratiske partis konvent. Den førende amerikanske demokratiske politiker og mulige præsidentkandidat Robert Kennedy blev dræbt af en attentatmand. Også uden for USA var der omfattende uroligheder bl.a. i Frankrig og Tyskland. Mest kendt er studenteroprøret i Paris, hvor arbejdere og studenter forenede sig i kampen mod det bestående. I Danmark fandt de hidtil voldsomste sammenstød sted i en Vietnamdemonstration i 1968 mellem demonstranter og politi foran den amerikanske ambassade i København og studenter besatte Psykologisk Laboratorium på Københavns Universitet. I Polen blev studenterbevægelsen undertrykt. I Tjekkosllovakiet kom Alexander Dubček til magten og med ham en demokratisering,

”det tjekkiske forår”, der i august 1968 brutalt blev undertrykt af den sovjetiske invasion.

I Europa byggede 1960-ernes nydannelser på et opgør med tiden forud. Det var et opgør med den kolde krigs frontdannelser, det var et indre opgør i den kommunistiske bevægelse med Stalintiden, og det var et opbrud i befrielsesbevægelser i de tidligere eller nuværende koloniserede lande. Det største antal børn nogensinde blev født i Danmark 1941-1946, og de kom i årene efter 1960 ud af uddannelsesinstitutionerne til et samfund, hvor de ikke var velkomne. De formede en helt ny befolkningsgruppe, ”de unge”. I 1960-erne oplevede Danmark en hidtil uset fremgang i velstand, hvor efterkrigstidens politikere havde velfærdssamfundet under opbygning. De nye unge reagerede mod den konformitet og borgerliggørelse, som var bagsiden af velfærdssamfundet, ved at tilslutte sig anderledes politiske og sociale bevægelser og eksperimenterede med alternativ livsstil.

Den anti-autoritære bevægelse i 1960-erne var mange ting. Alt efter ståsted vil de involverede kunne fortælle hver deres historie. Bevægelsen bestod af to hovedtendenser, nemlig blomsterbørnene og de politisk aktive. De to tendenser eksisterede side om side og komplementerede hinanden. De ville det samme, nemlig et nyt og anderledes samfund, men midler og udtryk var forskellige. Hippiebevægelsen har sin egen historie. Opgøret i kulturpolitik og traditionel politik har sin egen historie. Opgøret i kunst og musik har også sin egen historie. I denne artikel vil jeg koncentrere mig om oprøret blandt de politisk aktive.

Kampagnen mod Atomvåben: en ny type politisk organisation

Det første store nybrud var Kampagnen mod Atomvåben. Efter afslutningen af Anden Verdenskrig udviklede forholdet mellem Sovjetunionen og USA sig til en magtkamp om det

politiske herredømme i verden. Det betød, at verden i årtier befandt sig på randen af en krig. Perioden fik betegnelsen den kolde krig, som indebar, at den militære oprustning blev fulgt af en ideologisk oprustning med et stivnet politisk debatklimate, hvor ethvert forsøg på at nuancere debatten blev imødegået med beskyldninger om, at man gik den anden parts ærinde. Den kolde krig blev yderligere forværret af et voldsomt atomvåbenkapløb, og i slutningen af 1950-erne besad såvel øst som vest masseudryddelsesvåben, som kunne udrydde jordens befolkning flere gange.

Regeringernes officielle holdning var, at man i våbenkapløbet i givet fald måtte være parat til at løbe risikoen for en atomkrig. Det førte til en modreaktion i befolkningen, og i Storbritannien startede en antiatomvåbenbevægelse med en protestmarch i påsken 1960. Inspireret heraf opstod der i Danmark en tilsvarende bevægelse. I 1960 og tre år derefter arrangerede Kampagnen mod Atomvåben påskemarcher i protest mod planer om at stationere atomvåben på dansk jord og mod Danmarks støtte til atomoprustningen. Påskemarchen 1962 samlede 25.000 mennesker i protest mod atomoprustningen.

Det nye ved Kampagnen mod Atomvåben var, at den afviste at lade sig presse ned i den kolde krigs stivnede fronter og lade sig udnytte som instrument for øst eller vest. Kampagnen mod Atomvåben var den første af en lang række bevægelser i de efterfølgende årtier, som var i stand til at mobilisere på store politiske spørgsmål uden om de etablerede politiske systemer. Inden fremkomsten af antiatomvåbenbevægelsen havde de etablerede politiske partier beklaget, at ungdommen ikke interesserede sig for politik. De unges politiske engagement kom bag på politikerne – også fordi de organiserede sig på alternative måder.

Organisatorisk var Kampagnen mod Atomvåben opbygget på en måde, som også har været kendetegnet for senere tiders græsrodsbevægelser. I modsætning til de etablerede politiske partier var Atomkampagnen samlet om en idé, som man arbejdede for gennem demonstrationer og aktioner. Atomkampagnen samlede en helt ny generation af unge, som bakkede op om målene, vel vidende at en del af Atomkampagnens succes afhang af den løse struktur. Atomkampagnens vigtigste mål var at hindre stationering af atomvåben på dansk jord. Det lykkedes at presse den danske regering og siden 1964 har spørgsmålet om stationering af atomvåben på dansk grund ikke været aktuelt. Med tilsvarende aktionsmetoder lykkedes det en snes år senere kernekraftmodstandere at hindre atomkraftanlæg på dansk jord.

Modstanden mod Vietnamkrigen

I anden halvdel af 1960-erne rykkede nye udenrigspolitiske spørgsmål ind på den politiske dagsorden, herunder Danmarks internationale medansvar. Cubakrisen var et eksempel herpå, og det fulgtes i 1967 af oberstkuppet i Grækenland, som mindede om, at Danmark gennem NATO var i alliance med tre diktaturer, nemlig Spanien, Portugal og senest Grækenland. Spørgsmålet om Danmarks medansvar blev endnu mere do-

minerende i forhold til Vietnamkrigen. Det var en konflikt med rod i opløsningen af det franske kolonistyre i Indokina, som førte USA ind i en regulær krig.

Vietnamkrigen var en ud af mange kolonikrige efter Anden Verdenskrig. Nogle kolonikrige havde man ikke hørt meget om, f.eks. briternes kolonikrige i Malaysia og Kenya. Andre gav anledning til solidaritetsbevægelser, f.eks. Frankrigs kolonikrig i Algier, Portugals kolonikrig i Angola og Belgiens kolonikrig i Congo. Med Vietnamkrigen var det anderledes: I fredsftalen efter det franske kolonistyres fald var det aftalt, at der skulle gennemføres frie valg i Vietnam, men USA frygtede, at det ville resultere i et kommunistisk styre. Derfor støttede USA et vaklende korrump sydvietnamesisk styre og startede en krig mod Nordvietnam med inddragelse af unge amerikanske værnepligtige. I USA voksede der en bred fredsbevægelse frem med støtte fra det nye venstre, pacifister og liberale. Modstanden mod krigen førte til en massiv protestbevægelse, som hurtigt bredte sig uden for USA's grænser og dermed også i Danmark.

Modstanden mod USA's fremfærd i Vietnam førte i Danmark til en politiseret protestbevægelse med store demonstrationer og sammenstød med politiet. Mest dramatisk var en demonstration foran den amerikanske ambassade 27. april 1968 med 50 arrestationer. Modstanden mod USA's krigsførelse i Vietnam udviklede sig yderligere og blev af den yderste venstrefløj kædet sammen men en anti-imperialistisk kamp og en solidaritet med de antiimperialistiske befrielsesbevægelser i den tredje verden. Solidariteten gjaldt først og fremmest befrielsesbevægelserne i Latinamerika og fandt sit symbol i guerillalederen Ernesto Che Guevara, som havde deltaget i den socialistiske revolution i Cuba og som senere blev dræbt af militæret i Bolivias jungle.

Radikaliseringen fandt sit højdepunkt under demonstrationerne under Verdensbankens møde i København i september 1971, hvor sammenstød med politiet udviklede sig til borgerkrigs-lignende tilstand og med de voldsomste uroligheder siden Anden Verdenskrig. Omkring samme tidspunkt viste de mest radikaliserede fløje desværre også bevægelsens negative sider. I misforstået solidaritet med befrielsesbevægelserne overførte de ideologien med en byguerillastrategi til den vestlige verden, hvilket bragte grupperne ud i isolation og politisk vold. Det førte bl.a. til terrororganisationen Rote Armee Fraktion i Tyskland og til Blekingegadebanden i Danmark, som virkede gennem bankrøverier og endte med et tragisk politimord. Det var heldigvis et mindretal, men de var der. Det samme mindretal forherligede også de første palæstinensiske terroraktioner, selv om de medførte drab af uskyldige civile.

Når der ses bort fra de voldspolitiske skyggesider, var 1960-ernes politiske bevægelser med til at fremme bevidstheden om, at Danmark har et politisk medansvar for sine allieredes handlinger.

Kvindebevægelsen og fri sexualmoral

I forlængelse af ungdomsoprøret ulmede ligestillingsspørgsmålet, og i 1970 fik Rødstrømpebevægelsen et gennembrud.

Kvinder havde fået valget til Rigsdagen i 1915, men reelt var der ikke sket noget stort på ligestillingsområdet siden 1915. De eneste forbedringer var, at der var sket nogle justeringer på punkter om kvindernes juridiske stilling i ægteskabet, nogle små skridt til ligeløn på arbejdsmarkedet, samt at kvinder kunne få abort, hvis deres liv var i fare.

Den første rødstrømpeaktion fandt sted i april 1970, hvor 15 kvinder gik ned gennem Strøget i København. Under parolen "Hold Danmark Rent" var de grotesk udklædt som duller med kæmpe-ballonbarme i store, hvide BH'er, parykker og store hatte. Allerede 14 dage senere fandt næste aktion sted, da rødstrømper 1. maj 1970 erobrede talerstolen på et møde på Rådhuspladsen i København for næsen af LO-formanden Thomas Nielsen og krævede ligeløn. De blev hårdhændet smidt ned. På Mors Dag ugen efter tog en gruppe på ca. 25 kvinder en bus på Rådhuspladsen i København, men i protest mod den lavere løn til kvinder nægtede de at betale mere end 80 øre for billetten, som ellers kostede 1,25. De blev anholdt og båret ud af politiet.

Ligestillingen mellem kønnene og kampen for ligeløn var dominerende, men lige løn for mænd og kvinder havde endnu lange udsigter. Til gengæld fik det større samfundsmæssig betydning, at rødstrømpebevægelsen aktualiserede spørgsmålet om kvinders ret til at bestemme over deres egen krop, nemlig abortspørgsmålet. Kampen for fri abort havde været en mærkesag for kvindebevægelsen i årtier, og med Rødstrømpebevægelsen fik kravet fornyet styrke. Angst for graviditet, social udstødning af enlige mødre og store børneflokkede satte snævre grænser for kvinders udfoldelse og gjorde dem økonomisk afhængige af deres mænd. Uønsket graviditet kunne føre til social deroute. Der florerede rædselshistorier om ulykkelige unge piger, penge under bordet, et køkken, gummihandsker, varmt vand og en strikkepind.

I Danmark havde der oprindeligt været dødsstraf for abort, og det blev i 1880-erne afløst af strafarbejde på op til otte år. I 1930-ernes Danmark agiterede venstrefløjen og den kulturradikale læge Jonathan Leunbach for bedre prævention og fri abort. Han foretog også selv aborter og endte med at få tre måneders fængsel for det som i straffeloven hed "fosterfordrivelse", men takket være 1930-ernes bevægelse blev straffen for svangerskabsafbrydelse nedsat til højst to års fængsel, og der blev indført en såkaldt "nødretsregel" for kvinder, hvis hendes liv eller helbred var i overhængende fare på grund af graviditeten. Situationen var stadig uholdbar, og et opgør med de reaktionære moralbegreber var nødvendigt. Efter 1967 fremsatte Socialistisk Folkeparti i alt fem gange lovforslag om fri adgang til svangerskabsafbrydelse. Rødstrømpebevægelsen understøttede kravet om en lovændring med fornyet kraft, og i 1973 blev en lov om fri abort vedtaget i Folketinget. Debatten i Folketinget var ophedet. Kirkelige kredse søgte forgæves at få

loven ophævet, og Kristeligt Folkeparti blev oprettet som en direkte reaktion på loven.

Kampen om kvindernes ligestilling trækker stadig linjer tilbage til 1960-erne. Endnu den dag i dag er der ikke lige betingelser for mænd og kvinder, og #MeToo-bevægelsen viser, at der er langt igen i kvindernes kamp mod seksuelt betinget magtmisbrug.

Studenteroprøret

I begyndelsen af maj 1968 startede et studenteroprør på Sorbonne Universitet i Paris, som førte til voldelige sammenstød mellem demonstrerende studenter og politi. Optøjerne eskalerede i løbet af kort tid. Der blev bygget barrikader, og Frankrigs hovedstad kom næsten til at ligne en by i borgerkrig. I midten af maj udbrod der også generalstrejke i Frankrig, som startede som en støtte til de studerende og samtidig udviklede sig til en strejke for bedre lønforhold. I et par uger så det ud som om, Frankrig ville gå i spidsen for en socialistisk revolution med studenter og arbejdere som tændsats.

Opgøret mod forældede universiteter var noget, som foregik både i USA og Vesteuropa. Allerede inden Majrevolten i Paris havde der været studenterprotester mange steder, og det gjaldt også Københavns Universitet. Her var baggrunden, at antallet af studerende på få år var vokset fra 5.000 til 20.000 studerende, uden at bevillingerne fulgte med. Lokaleforholdene var helt utilstrækkelige. Universiteterne var institutioner fulde af modsætninger. På den ene side var administration og undervisning tilrettelagt som en institution for overklassen. På den anden side var overklassens børn pludselig i klart mindretal blandt de studerende i takt med den masserekruttering, der skete til universiteterne. Universitetets ledelsesstruktur var ikke fulgt med tiden, men var forstenet i et gammelt stift universitetsstyre, hvor magten lå i et ledelseskollegium hos professorerne. Det gik hurtigt op for den nye tids studerende, at faren for at ende som forgældet kandidat var større end udsigten til at ende med et velbeslået job. En ny generation af studerende gjorde oprør mod en usikker karriere og et forældet undervisningssystem. I slutningen af april besatte psykologistuderende Psykologisk Laboratorium og gennemførte derefter en demonstration på Frue Plads med omkring 5.000 deltagere. Parolerne var "Bryd Professorvæddet" og "Medbestemmelse Nu". Gennem reviderede styrelseslove har de studerende i dag fået en betydelig medindflydelse på universiteterne.

En udløber af studenteroprøret var Kejsergadesagen, som fik store samfundsmæssige konsekvenser. I efteråret 1969 undrede studerende på Asiatisk Institut ved Københavns Universitet i Kejsergade sig over, at der foregik underlige aktiviteter i kælderens under instituttet. De studerende begyndte at holde kælderen under observation, og de udgav derefter en løbeseddel på hele universitetet om, at der var en aflytningscentral i kælderen i Kejsergade. De ville holde et protestmøde den 23. oktober, da man formodede, at det var efterretningstjenesten, som aflyttede de studerende. Allerede dagen før mødet afdækkede dagbladet Information, at der foregik mærkelige aktiviteter i Kejsergade,

og dermed rullede sagen. Det viste sig, at det ikke var Politiets Efterretningstjeneste, men Forsvarets Efterretningstjeneste, som opererede i Kejsergade. Der blev aldrig givet nogen officiel forklaring på, hvad Forsvarets Efterretningstjeneste foretog sig i Kejsergade, men vi ved i dag, at formålet var at tappe Østambassadernes telex-forbindelser, der gik igennem det nærliggende hovedpostkontor i Købmagergade.

Kejsergadesagen blev en ret stor politisk sag, omend det dengang blev holdt skjult for offentligheden. Det viste sig, at i kommunistforskrækkelsens og den kolde krigs skygge havde de danske efterretningstjenester haft mere eller mindre frie hænder til at kontrollere borgernes lovlige politiske aktiviteter. Det havde efterretningstjenesten selv drevet så langt ud i en gråzone, at end ikke de ansvarlige politikere kendte aktiviteterernes fulde omfang, og de kendte heller ikke til Kejsergade. Takket være afsløringen af Kejsergade kom der for alvor gang i de politiske bestræbelser på at få efterretningstjenesterne under politisk kontrol. Det medførte, at Folketinget i 1999 nedsatte PET-Kommissionen, som afdækkede efterretningstjenestens virke under den kolde krig.

Hippierne

Ungdomsoprøret var en middelklassebevægelse, og det gjaldt i endnu højere grad hippierne eller blomsterbørnene. Bevægelsen startede i USA og bestod af hvid middelklasse uden politiske mål. Ungdomskulturen voksede frem med elektrisk rockmusik, hash, LSD, spraglet tøj i et kollektivt samliv uden for samfundets gængse normer og mål. Den havde sit eget musikalske budskab »Make love, not war.» Mest kendt blev hippierne i Haight-Ashbury i San Francisco og i East Village i New York med deres frie, kollektive liv, anarkistiske politik og psykedeliske kunst kombineret med Østens meditation, vegetarisme, folkemedicin, langt hår for mænd og kvinder, en utopisk-alternativ levevis og ikke mindst euforiserende stoffer. Den største hippiebegivenhed var Woodstock-festivalen i New York i august 1969, som samlede mellem 300.000 og 400.000 mennesker. Woodstock forløb fredeligt, bl.a. fordi politiet ikke greb ind mod de euforiserende stoffer. Allerede nogle måneder senere gik en tilsvarende begivenhed på Altamont Speedway i Californien galt under en Rolling Stones-koncert, hvor det ikke var politiet, men Hells Angels, som havde kontrol med sikkerheden, hvilket resulterede i et mord.

I Danmark oprettede hippierne Det Ny Samfund, som inspireret af Woodstock-festivalen i sommeren 1970 stiftede Frøstruplejren (eller Thylejren som den senere kom til at hedde), hvor livet på tilsvarende vis skulle udleveres med kærlighed og musik. Thy-lejren endte med at blive løbet over ende af aktivister, som besatte den nærliggende Hjardemål Kirke, hvilket bragte Thy-lejren i konflikt med den lokale befolkning. Thylejren har herefter været en skygge af sig selv og overlevede som socialt eksperiment for samfundets skæve eksistenser, hvilket er det samme, som kan siges om Christiania. Christiania opstod ved, at folk med tilknytning til Thylejren besatte Båndmandsstrædes kaserne året efter i september 1971, som også skulle være en ramme om individuelle løsninger.

1960-erne – et samfund i forandring

1960-ernes højkonjunktur betød en øget velstand for befolkningen, og der skete voldsomme forandringer i det danske samfund. Danmark ophørte endegyldigt med at være et landbrugssamfund, hvad der førte til en stor vandring fra land til by. I forbindelse med højkonjunkturen optog de mange nye arbejdspladser først overskydende arbejdskraft fra landbruget, dernæst kom kvinderne på arbejdsmarkedet, og da det stadig ikke var nok, ankom i 1967 de første fremmedarbejdere – eller ”gæstarbejdere”, som de blev kaldt – fra Tyrkiet, Pakistan og Jugoslavien. De blev tilbudt miserable arbejdsforhold, og mange boede på store skibe, som arbejdsgiverne havde lejet. Presset på byerne resulterede i en hensynsløs socialdemokratisk boligpolitik bl.a. i Københavns Kommune med brutale bysaneringer, og hvor almindelige lønmodtagere blev presset ud i yderkommunerne i parcelhuse eller betonbyggerier. Inspireret af studenteroprøret og hippiebevægelsen opstod slumstomerne, som besatte kondemnerede boliger og omdannede dem til ungdomskollektiver for at løse bolignoden for de unge

1960-ernes oprørsbevægelser var et middelklassefænomen. Den venstreorienterede del af ungdomsoprøret så for sig, at arbejderne kunne involveres i det sociale oprør og således skabe grundlag for dyberegående samfundsforandringer. Optimismen var stor, da der omkring 1970 rejste sig en bølge af protester på arbejdspladserne mod forældede autoritære ledelsesformer, dårlige arbejdsforhold, opskruet arbejdstempo, med krav om ligeløn samt krav om kontrol med indførelsen af ny teknologi. Protesterne gav sig til udtryk i et væld af ulovlige strejker – de såkaldte vilde strejker. De vilde strejker var også rettet mod de traditionelle fagforeninger og det fagretslige system, men de vilde strejker fandt ikke sted på de store traditionelle industriarbejdspladser, hvor den socialdemokratiske fagbevægelse var rodfæstet. Det venstreorienterede ungdomsoprør fik aldrig tag i arbejderbevægelsen.

Fagbevægelsen havde fokus på det socialdemokratiske program for opbygning af velfærdssamfundet, uanset inflationens og skatternes himmelflugt. Fagbevægelsen mente, at man var bedre end arbejdsgiverne til at administrere det kapitalistiske samfund, og de forsøgte forgæves at gennemføre et program for ”Økonomisk Demokrati”, som ville indebære en indirekte nationalisering af ejendomsretten til produktionsmidlerne, hvor fagforeningerne for lønmodtagernes penge skulle have medindflydelse på virksomhedernes ledelse og den økonomiske magtstruktur i samfundet.

Da højkonjunkturen endnu var på sit højeste, afsluttedes overenskomstforhandlingerne i 1973, og de viste, at arbejderbevægelsen på toppen af højkonjunkturen var et helt andet sted end 1968-oprøret. I forlængelse af højkonjunkturen var der skærpede krav på lønmodtagersiden, men det gjaldt levestandardforbedringer her og nu og ikke de store samfundsforandringer: det var 40 timers arbejdsuge, forhøjet dyrtid og ligeløn for mænd og kvinder, som stod øverst på dagsordenen. Resultaterne ved overenskomsten var begrænsede. Ligeløn for mænd og kvinder blev ved hensigtserklæringerne, og oliekrisen året efter ud-

hulede reallønnen for lønmodtagerne. Oliekrisen i 1973 med mangel på energi, bilfrie søndage og stop for velfærdstigningerne satte helt nye dagsordener.

Det antiautoritære oprør var det bærende i 1968-bevægelsen. Ungdomsoprørets tro på et alternativt samfund og tro på en bedre tilværelse for den enkelte blev splintret til atomer i krisetiderne efter 1975, men virkningerne af 1968 er ikke udeblevet. Virkningerne er sket i form af en demokratisering af samfundet og en forkortelse af samfundets magtdistance. Sammenlignet med 1950-ernes autoritære og stivnede samfund er dagens samfund præget af, at borgerne på en helt anden måde har medindflydelse på deres hverdag i form af f.eks. samarbejdsudvalg, lokalråd, studenterråd mm. Ligeledes er det i dag en fordring til samfundets øverste magthavere, at de kan begå sig blandt almindelige mennesker, at de bidrager til at forkorte magtdistancen. Sammenlignet med 1950-ernes dobbeltmoral er der i dag helt andre krav til magthavernes habitus og moral. Bag disse overordnede virkninger kan de enkelte begivenheder i 1960-erne tillægges større eller mindre betydning afhængig af sympati, men perioden har uomtvisteligt sat sine positive spor i dagens Danmark.

1968 og studenteroprøret i Danmark

I artiklen giver forfatteren som historiker en analyse af perioden omkring 1968. Her er det ikke en deltagerberetning, men en forsker, der ikke var født i 1968, der giver en baggrundshistorie og en beskrivelse af studenteroprørets forløb i foråret 1968.

STEVEN L. B. JENSEN

Seniorforsker, Institut for Menneskerettigheder, cand.mag. 2001, ph.d. i historie 2014 fra Københavns Universitet; udgav i 2008 på Gyldendal sammen med Thomas Ekman Jørgensen bogen »1968 - og det der fulgte«, der blandt historikere regnes for hovedværket om perioden.
E-mail: stevenjensen1973@hotmail.com

Indledning: Fem forskellige niveauer

En væsentlig faktor, der gør historien om ”1968” så markant er, at begivenhederne i det dramatiske år udspillede sig på fem forskellige niveauer. Det første niveau er det globale niveau. Det, vi kalder ”1968”, strækker sig fra Californien til Cape Town, fra Mexico til Manchester og fra København til Khar-toum. Det var et kendetegn, at det var ungdommen – og især universitetsstuderende – som var dem, der protesterede rundt om i verden, men der var også et større politisk bagtæppe. Dette globale bagtæppe havde nok Vietnam-krigen og den sovjetiske invasion af Tjekkoslaviet som sine tydeligste udtryk, men bag dette stod dybereliggende politiske forandringer.

Afkoloniseringen var startet i 1940’erne, men var for alvor accelereret i 1960’erne. Et nyt internationalt system baseret på uafhængige stater havde erstattet et imperie-baseret system ledet af de europæiske kolonimagter. Det var en dramatisk omkalfatring – reelt set den største transfer af statsuverenitet i verdenshistorien – og det skabte ikke overraskende voldsomme politiske spændinger i en lang række lande. Samtidig – og delvis i kølvandet på afkoloniseringen – blev den kolde krig for alvor global, se Westad (2005). Oprørerne selv eller medie-dækningen verden rundt refererede til andre ”oprør”, og den akkumulerede erfaring herfra betød, at ”1968” fik betydelig international prægning, selvom de forskellige ”oprør” egentlig havde vidt forskellige – ofte ganske kontekst-specifikke – årsager og omfang, se Jian et al (2018).

Det andet niveau er det nationale niveau. I en række lande blev ”1968” til væsentlige, nationale, politiske begivenheder. ”Foråret i Prag” er et eksempel. ”Maj 1968” i Frankrig, hvor millioner af arbejdere gik i strejke i tillæg til de dramatiske protester i Paris, som studerende stod bag, havde tydeligvis implikationer for Frankrig som helhed og landets Præsident Charles de Gaulles magtposition i særdeleshed. Den blodige massakre på demonstranter i Mexico forud for afholdelsen af de Olympiske Lege i Mexico City var ikke blot en isoleret, lokal begivenhed.

Tet-offensiven i Vietnam, attentaterne på Martin Luther King og Robert F. Kennedy, de voldelige optøjer ved Demokraternes parti-konvent i Chicago mm. gjorde USA’s ”1968” til et langt nationalt drama eller mareridt.

Det tredje niveau er det institutionelle niveau. Især universiteterne stod i centrum, hvilket naturligvis er grunden til, at ”1968” ofte associeres med betegnelsen ”studenteroprør”. I samfund, som undergik hastige sociale, økonomiske og kulturelle forandringer, stod universiteterne som institutioner, der repræsenterede skellet mellem tradition og modernitet, mellem social kontrol og personlig frihed (især på campus-universiteter, hvor de studerendes personlige liv og privatsfære var voldsomt reguleret af universitets regler) og mellem fastlåste hierarkier og mere demokratiske omgangsformer. Universiteterne fremstod ofte som repræsentanter for de værdisæt, som prægede samfundets institutioner mere generelt og blev derfor et arnested for de forskellige oprør i løbet af 1968.

Dette hænger sammen med det fjerde niveau, som er det generationelle. Hvad enten man kalder det studenteroprør eller ungdomsoprør, er generations-markøren distinkt. Det blev naturligvis bemærket i en bredere politisk sammenhæng, at ungdommen var i opposition eller følte sig fremmedgjort overfor samfundets normer, strukturer og adfærd. Der var i visse lande en vis lydighed overfor, at ungdommen fortjente en stemme, og at der skulle lyttes. Andre steder blev der slået hårdt ned med politibrutalitet. Forestillingen om en ”1968-generation” udviklede sig gradvist som en refleksion over erfaringerne fra det dramatiske år.

Det femte niveau er det individuelle niveau. Det var store ændringer, som var i spil, og det satte sig spor i folks personlige liv og i de inter-personnelle relationer på mange forskellige måder. Der var ændringer i livsvaner og -muligheder, ændringer i relationer mellem kønnene og mellem forældre og børn, seksuel frigørelse, ændringer i velstandsniveau, rejsemønstre mm. Det

var reelt alle, som blev påvirket, fordi det var samfundet som helhed, der undergik store forandringer.

Det er derfor vigtigt at kunne skelne, hvad det er man taler om, når man taler om "1968". Det kan dække både konkrete begivenheder på Københavns Universitet eller mentalitetsskiftene i det danske eller de vestlige samfund som helhed. Der er stor forskel på at tale om noget, som reelt udgjordes af mindre elite-agtige miljøer på en institution i Hovedstaden frem for noget, som var del af en større samfundshistorie. Meget ofte i debatten om "1968" bliver dette rodet sammen i en pærevæling.

Vigtigheden eller betoningen af de fem forskellige niveauer varierer fra land til land eller fra "oprør" til "oprør". Denne artikel fokuserer på studenteroprøret i Danmark i 1968. Det er en historie, som især foregik på det institutionelle niveau med afstikkere til den nationale politik og til generationshistorien. Artiklen består af to dele. Den første del ser på to konkrete forklaringsfaktorer til det "oprør", som startede på Psykologisk Laboratorium ved Københavns Universitet i marts 1968. Den anden del redegør for studenteroprørets forløb i foråret 1968, hvor der opnåedes et gennembrud for reformer på universitet, og for hvordan oprøret blev perspektiveret af nogle af de centrale aktører. Det efterfølgende baserer sig i vid udstrækning på Jensen & Jørgensen (2008).

Baggrunden for studenteroprøret

Der var en akut mangel på reformer inden for universitetsverdenen i Danmark før 1968, selvom de fleste var enige om, at det var nødvendigt at forandre systemet. Uddannelse og forskning havde fået væsentlig betydning i efterkrigstidens modernisering af Danmark, men universitetsinstitutionen havde svært ved at følge med. Der var sket en flerdobling af antallet af universitetsstuderende fra 1958 – tredobling i København og firdobling i Århus - og det var derfor en anden virkelighed, som prægede universiteterne i 1960'ernes anden halvdel. Der var ingen tvivl om, at ledelsesforholdene og studieorganiseringen var forældet, og sammen med en faglig konservatisme var det med til at skabe frustrationer.

Det var ellers ikke, fordi det skortede på forskellige tiltag. Der var i 1960'erne nedsat forskellige udvalg og organer, som skulle forholde sig mere systematisk til de relevante spørgsmål. Blandt disse kan nævnes Forskningens Fællesudvalg (etableret i 1964), Planlægningsrådet for de Højere Uddannelser (1964) samt Universitetsadministrationsudvalget, hvis første betænkning kom i 1962. Sidstnævnte udvalg skulle få en særlig rolle for timingen af det danske studenteroprør.

Der var allerede fra 1950'erne en særlig betoning af videnskabelig og teknologisk udvikling og deres betydning for økonomisk fremgang, se Hansen (2017). Der var også en anden

faktor, som var synlig i horisonten; den demografiske udvikling skabte i sig selv en markant generationsfaktor. Der var meget store fødselsårge i 1940'erne – gennemsnittet i årtiet lå faktisk en tredjedel højere end det i 1930'erne (og var også markant højere end tallet for 1950'erne). Det var særligt årgangene fra 1943-1948, som var meget store – unge som i 1968 ville være mellem 20 og 25 år. Disse store årgange bevægede sig op igennem det danske skolesystem i løbet af 1950'erne og 1960'erne med en markant ekspansion til følge.

Problemet var bare, at der ikke var meget, som forandrede sig i universitetsverdenen. Professorerne blokerede, politikerne holdt sig mest i periferien, og de studerende var for høflige. Det stod klart helt frem til januar 1968, da Universitetsadministrationsudvalget udgav en længe ventet betænkning. Udvalgets opgave var at fremkomme med reformforslag til universiteterne og de øvrige højere læreanstalters administrative opbygning og de forskellige gruppers indflydelse. Den kom med sin første betænkning i 1964, men her havde den netop udskildt det prækere spørgsmål om universiteternes interne organisation til en senere betænkning. Det var den, der landede i januar 1968.¹

Studentertpolitikere havde haft forhåbninger om, at den anden betænkning ville indeholde fremskridt for de studerende, hvad angik medbestemmelse og repræsentation i universiteternes styrende organer. Her blev de dog skuffede. Forslagene i betænkningen indebar en bevarelse og styrkelse af det hierarkiske system. Der var ingen reelle fremskridt hverken for de studerende eller for gruppen af ikke-professorale undervisere. Det var som om, at professorerne ikke havde meget tiltro til deres kolleger i sidstnævnte kategori. Der blev ikke rigtig givet nogen indrømmelser.

Der var dog én person, som skilte sig ud. Det var Rektor for Københavns Universitet Mogens Fog. Han var ganske uenig og stod bag flere af de mindretalsudtalelser, som fulgte med Universitetsadministrationsudvalgets betænkning. Der var alt for mange flaskehalse i både den forskningsmæssige og ledelsesmæssige organisation, og problemet lå i professorernes magtbeføjelser og ansvar. Når en professor blev udnævnt, skulle de både stå for at planlægge og lede undervisningen inden for hele fagområdet, lede andres forskning, deltage i diverse styrende organer samt fortsætte med egen forskning. Mogens Fog oplevede problemerne med dette i dagligdagen med overdrevent bureaukratiske beslutningsprocesser, som kun besværliggjorde disse forhold yderligere.

Studentertpolitikere fra Danske Studerendes Fællesråd havde været repræsenteret i udvalget, men de gjorde ikke meget væsen af sig i forbindelse med betænkningen. De havde valgt at bøje af, forklarede de, fordi sammensætningen og stemningen i udvalget medførte, at hvis de stod fast på krav om studentrepræsentation, havde de intet fået igennem. De studerendes

NOTE 1 Universitetsadministrationsudvalget, *Betænkning 2 om den højere undervisnings og forskningens administrative organisation*, København 1968.

ønsker bød de professorale repræsentanter væsentligt imod, og studenterrepræsentanterne så ikke andre muligheder end at forhandle på vilkår, der var dikteret af andre. Der var ikke forslag til alternative strategier med formulering af klare krav. Studenterpolitikkerne var på dette tidspunkt i væsentlig grad selv teknokrater, og de havde tabt i det spil, som blev dem dikteret – nemlig forhandlingen i udvalgsregi. Denne virkelighed skulle der snart ændres på.

Forandringen kom fra Psykologisk Laboratorium den 21. marts. Det er denne dag, som anses for starten på studenteroprøret i Danmark. Igen er der dog en flerårig forhistorie, som det er værd at gøre sig bekendt med. De psykologistuderendes aktivisme opstod ikke ud af det blå, men var kulminationen på tre-fire års ganske dedikeret arbejde fra deres side fokuseret på at forbedre studiet og udvikle fagets indhold. Det blev forsøgt via dialog og netop ikke gennem konfrontation, men manglende forbedringer grundet professorernes uvilje ledte til de frustrationer, som kom til udtryk ved demonstrationen i Studiegården den 21. marts. Deres budskab stod ganske klart – nærmere bestemt malet med store typer på en gavl, som vendte ind mod Studiegården – ”Bryd Professorvældet”.

Demonstrationen den 21. marts var kulminationen på en kritik af Psykologisk Laboratorium og psykologuddannelsen, som kan spores tilbage til 1964-1965. I 1965 skrev to københavnske psykologistuderende om deres studie i fagtidsskriftet *Nordisk Psykologi*, se Weltzer & Willert (1965). De fremførte en blanding af faglige og pædagogiske kritikpunkter og krævede en modernisering af fagets indhold og undervisningsformer. De argumenterede også for, at undervisningen skulle ændres fra en docerende og kontrollerende form til en proces, der skulle skabe grobund for den studerendes videnskabelige modning. Det forudsatte en ændring i læringsrelationen mellem undervisere og studerende, hvor målet var mere engagement og selvstændig aktivitet fra de studerendes side. Det var faktisk en fagligt ambitiøs dagsorden, som var ganske repræsentativ for de forslag og tiltag som en række psykologistuderende arbejdede for at fremme i de efterfølgende år. Det var både form og indhold på studiet, som fortjente at blive moderniseret. Hvad angår undervisningsformen var de studerende utilfredse med at være passive modtagere af professorernes lærdom, som ofte blev doceret i en forelæsningsaal med hundreder af medstuderende. Det ønskede opgør med fagets pædagogik førte også til en kritik af fagets teoretiske grundlag og af fagets manglende rolle i forhold til den bredere samfundsudvikling. Fagets teoretiske grundlag – i hvert fald som det blev praktiseret på Københavns Universitet – var fænomenologi, og det var blevet etableret som sådan i den tidligste mellemkrigstid. Fagets professorer var arvtagere af denne tradition og var ingenlunde fornyere af fagtraditionen. Det var et problem i en tid, hvor velfærdsstatens fremmarch og samfundets modernisering skabte en ny form for efterspørgsel efter psykologien og andre videnskabelige discipliners fagligheder. Som minimum var en større grad af faglig pluralisme en nødvendighed, når nu faget internationalt set – som mange andre samfunds- og humanvidenskabelige discipliner – var i gang med en rivende udvikling.

På trods af en lang række positive tiltag for at fremme dialogen mellem professorerne og de studerende i løbet af 1965, 1966 og 1967 kombineret med et stærkt fagligt engagement fra de studerende blev dette reelt set ignoreret fra professorernes side. De studerende forsøgte sig med en talsmandsordning for at fremme dialogen med undervisere på hold-niveau, og i december 1966 lancerede de et gennemarbejdet oplæg om studiets fremtid *Fremtidens Psykologistudium*, som lagde op til en professionalisering og mere effektiv tilrettelæggelse af studiets opbygning og dets forløb. Det var i hvert fald ikke manglende ansvarsfølelse for faget, som kendetegnede de psykologistuderende indsats i perioden forud for 1968. Dette forløb er en vigtig baggrundsforklaring på, hvorfor det danske studenteroprør startede i foråret 1968, og hvorfor Psykologisk Laboratorium var et relevant arnested for det.

Studenteroprøret, marts-maj 1968

Forud for demonstrationen i Studiegården var der gået en kort, intensiv planlægningsfase på små to uger i marts 1968. De studerende var blevet klar over, at Universitetsadministrationsudvalgets Betænkning ikke ville bringe nyt. Dertil var der begyndt at komme meldinger om studieprotester andre steder, såsom i Manchester, Warszawa, Rom, Torino og Berlin. En lille håndfuld studerende startede nu planlægningen af en demonstration i København for at markere utilfredsheden og forsøge at gøre op med stilstanden. Det førte til demonstrationen i Studiegården, hvor der blev holdt taler, og hvor Burnin' Red Ivanhoe var inviteret til at give koncert, så man kunne skabe opmærksomhed og lokke endnu flere studerende ned fra de nærliggende undervisningslokaler. Denne demonstration og et aktivist-møde selvsamme aften var alt, hvad der var planlagt. Vurderingen var, at det herfra var afgørende at have en langt større kreds af studerende involveret i beslutningsprocessen omkring hvilke yderligere tiltag, som skulle udføres. Med kort varsel samledes samme aften en stor gruppe studerende – 400 deltagere var tallet, som blev oplyst – for at fastlægge den videre strategi. Det var her det basis-demokratiske stormøde blev fastlagt som studenteroprørets organisationsform – på godt og ondt. Det var både en åben mødeform, som kunne engagere og give stemme til nye personer, men det var også en form, hvor beslutningsprocesser kunne manipuleres af karismatiske skikkelser eller små-fraktioner, som kunne opnå, hvad de ville, samtidig med at processen skjulte de egentlige magtforhold. Dette skulle over tid blive et større problem, men i foråret 1968 stod det i skarp kontrast til de mere formelle og ineffektive processer, som fx. Studenterrådet repræsenterede.

Aktivistmødet om aftenen den 21. marts besluttede, at der skulle iværksættes en strejke fra undervisningen på Psykologisk Laboratorium fra den næste dag, og den følgende uge skulle bruges på at skubbe dagsordenen om reformer og medbestemmelse og udbrede oprøret til andre institutter. Herfra gik det hurtigt. Studerende på Arkitektskolen i København gik straks igang med deres egen aktivistiske dagsorden, som førte til debatter, der både handlede om studiets opbygning og om arkitekturens rolle i samfundet. Andre begivenheder fulgte hurtigt efter iværksat af de psykologistuderende.

Den 27. marts havde de indkaldt til møde for studerende fra andre fag for at mobilisere en bredere studenteraktivisme. Den 28. marts var der indkaldt til møde mellem de aktivistiske studerende og de officielle repræsentanter fra Studenterrådet. Det var en kamp om, hvem der skulle lægge linjen. Studenterpolitikkerne fra Studenterrådet ønskede at genvinde initiativ og legitimitet ved at stå for koordinering eller som Rådets formand Christian S. Nissen havde udtrykt det: ”spontanitet er en nødvendig ting, men må nødvendigvis finde sted indenfor de rammer, man har lagt i planen.”² De psykologistuderende ville dog ikke lade sig tæmme af en fælles linje, der betød, at energien bag aktionerne gik tabt. Tværtimod anklagede de ledende folk fra Studenterrådet for at være autoritære og uden kontakt med de studerende. De havde set, hvordan studenterpolitikkerne intet havde fået ud af deres forsigtige og alt for lydige linje i Universitetsadministrationsudvalget. Det havde heller ikke hjulpet, at formanden for Danske Studerendes Fællesråd havde udtalt til Politiken den 23. marts, at årsagen til de psykologistuderendes demonstrationer var, at de havde læst om, hvad der skete ”ved nogle få universiteter andre steder” og derpå tænkt at ”so ein Ding müssen wir auch haben.” Det var ikke en udtalelse, som vandt opbakning, når nu den kom fra én, hvis forhandlingslinje havde slået fejl.

De psykologistuderende fortsatte deres kamp, og der blev nu indledt forhandlinger med fagets professorer. Det er her, at en helt central aktør i studenteroprørets forløb for alvor kom på banen, nemlig rektor Mogens Fog. Han havde gjort det klart overfor psykologiprofessorerne, at de skulle indgå i forhandlinger med de studerende. Det blev forhandlinger, som Fog fulgte på tæt hold. I starten af april var der flere møder, men det gik trægt. De psykologistuderende var bange for at tabe momentum, og da de så et udkast, som blev fremlagt den 19. april afviste studentermødet dette forslag. I stedet valgte de samme aften at besætte Psykologisk Laboratorium, og de opsatte barrikader, som forhindrede adgang til kontorer og undervisningslokaler. Det blev en større mediebegivenhed, fordi en sådan aktion havde stor nyhedsværdi, og den mobiliserede på ny kredsen af psykologistuderende.

Det viste sig effektivt, da der kom skub i forhandlingerne. Den 22. april blev aftalen ændret til, at de studerendes medindflydelse gjaldt ”alle forhold under professorernes reelle myndighedsområde”. Det betød studienævn med ligelig repræsentation af studerende og undervisere. Denne formulering blev til på opfordring af Mogens Fog. Den var ikke blot med til at finde en løsning på konflikten, men Fog fik også nedbrudt skellet i lærergruppen mellem professorerne og de ikke-professorale undervisere. Det var en klar sejr for de psykologistuderende efter flere års kamp og fem dages universitetsbesættelse. På en måned havde Psykologisk Laboratorium bevæget sig fra ”feudale tilstande” til udbredt medbestemmelse for de ansatte og de studerende. Samtidig var langt flere studerende blevet

mobiliseret. Den 23. april deltog 5.000 af dem i en demonstration på Vor Frue Plads. Universitetet var sat i bevægelse, og der skulle nu arbejdes videre med at finde ordninger på de andre institutter og derpå en ny ordning for de danske universiteter. Denne proces fortsat henimod og henover sommeren. De studerende var kommet langt, men havde nu et nyt problem. Hvordan skulle man holde dampen oppe? Hvad skulle være studenteraktivismens nye målsætninger, når nu samarbejde og medbestemmelse på studiet blev en realitet? Dette blev den udfordring, som man måtte arbejde med på den lange bane. Dette skulle vise sig at skabe splittelse og placerede studenterpolitikken i stærkere opposition i forhold til andre aktører – også dem, som havde udvist stor forståelse for de studerendes krav i det begivenhedsrige forår i 1968. Der blev forhandlet en ny Styrelseslov for universiteterne i 1970. Det blev kendt som verdens mest liberale styrelseslov, men for den gradvist mere radikaliserede studenterpolitik blev den set som et nederlag. 1970 viste sig at være væsentligt forskelligt fra 1968. Dette videre forløb, herunder den gradvise radikalisering af studenterpolitikken og konsekvenserne heraf, er beskrevet i Jensen & Ekman Jørgensen (2008).

Det er dog værd at afrunde med en bemærkelsesværdig begivenhed fra maj 1968. Her blev der udgivet et særnummer af Studenterrådets tidsskrift Q i et samarbejde mellem Mogens Fog og Studenterrådet. Særnummeret satte det danske studenteroprør i perspektiv og blev udsendt til alle studerende og lærere ved Københavns Universitet, hvilket vil sige et oplag på ca. 25.000 eksemplarer. Mogens Fog havde ved flere lejligheder vist, at han var den mest indsigtfulde universitetspolitiker i Danmark, og at han var særdeles velinformeret om forholdene på universiteter i udlandet, både hvad angik studenteroprør, men også om resultaterne af forskellige undervisningsformer på amerikanske universiteter. Han lyttede, studerede tidens tendenser, fornægtede ikke den samfundskritik, som blev fremført, og videregav gerne sin forståelse og bekymringer for samfundsudviklingen til en bredere offentlighed. Særnummeret var et tydeligt eksempel på dette.

Mogens Fog og Studenterrådet havde valgt at viderebringe artikler, som analyserede og satte studenteroprøret, som man havde oplevet i USA, Frankrig og England, i perspektiv. Det handlede blandt andet om en californisk studiekommision med lige mange professorer og studerende, som havde undersøgt baggrunden for en række studenterstrejker, der havde fundet sted på University of California i 1966 og havde frembragt interessante analyser af de studerendes utilfredshed. Der blev også viderebragt en analyse af Alain Touraine, professor i sociologi ved universitetet i Paris-forstaden Nanterre og forfatter til bogen *Det post-industrielle samfund* fra 1969. Touraine skrev om de franske universitetsforhold i lyset af de samtidige optøjer i Paris i maj 1968. Han stillede sig kritisk over for visse aspekter af studenterbevægelserne, men var grundlæggende

NOTE 2 Rigsarkivet, ”Studenteroprøret”, U6, BII, ”Notat vedrørende ’aktionspolitik’”, Jnr. 1149/949 CSN. 24/3, s. 3.

forstående på grund af de årsager, de opstod af. Som han skrev:

Betyder denne uro tilblivelsen af en social bevægelse, dvs. en kritik af en institutions målsætninger og normer? - - - Dens betydning hænger sammen med universitetets egen betydning. Fordi erkendelsens fremskridt er blevet en væsentlig faktor i samfundsvæksten, er universitetet ikke længere blot det privilegerede sted for videreførelse af en kulturarv, men er et centralt element blandt 'produktionskræfterne'. Det er derfor på universitetet, debatten om erkendelsens udnyttelse i samfundet er ved at opstå. - - - Studenterreaktionen er her snarere fremkaldt af samfundets manglende svar på sin egen vækst og af dets selvtilfredshed, et samfund, der lader som om det tror, at rigdom overflødiggør enhver debat om økonomisk og social planlægnings mål og former. (Touraine, 1968).

Det er påfaldende, at rektor for Københavns Universitet så proaktivt kontekstualiserede studenteroprøret ikke som et lokalt anliggende, men satte det i en bredere international kontekst. Studenteroprøret repræsenterede noget mere grundlæggende, som samfundet uden for universitetets mure burde forholde sig til. Hvor studenteroprør og uroligheder mange steder blev mødt med kraftige repressalier, træder den øverste leder af universitetet ind og deltager i udgivelsen af en række artikler, som er med til at legitimere en del af oprørets samfundskritik og nødvendigheden af at sætte universitetsinstitutionen i bevægelse gennem betydelige reformer. Det var en reaktion, som lå milevidt fra langt mere restriktive, og til tider repressive, reaktioner fra universitetsledelser rundt omkring i verden. Den umiddelbare reaktion var ofte at sætte politi ind mod studenterne, og det blev til tider meget voldeligt. Derom vidner begivenheder i 1968 i netop Frankrig, USA, Italien og Polen. Denne evne og vilje til debat var uden tvivl med til at forme det danske studenteroprørs udvikling. Det er ikke fair at sige, at de studerende blot "løb åbne døre ind", for professorernes modstand over for reformer havde været indædt. Der skulle nogen til at skubbe dørene åbne, men derfra var der så en lang række aktører, som forstod, at forandringer var nødvendige og var med til at forme de forandringer, som de danske universiteter gennemgik fra 1968 og fremefter. 1968 er derfor ikke bare en historie om oprør, men også om et samfunds moderniseringsprojekt.

LITTERATUR

- Hansen, Else (2017), *Professorer, Studenter og Polit.er. Om velfærdsstatens universitetspolitik 1950-1975*, Museum Tusulanums Forlag, København.
- Jensen, L. B. Steven & Jørgensen, T.E. (2008), *1968 og det der fulgte*, Gyldendal, København.
- Jian, Chen, Klimke, Martin et al (red.) (2018), *The Routledge Handbook of the Global Sixties. Between Protest and Nation-building*, Routledge, Oxford.
- Touraine, Alain (1968), *En studenterbevægelses tilblivelse*, *Ekstra Q*, maj 1968 side 5 (gengivelse af artikel i avisen Le Monde).
- Weltzer, Carl & Willert, Søren (1965), *Psykologistudiet til debat. Sammendrag af en diskussion*, *Nordisk Psykologi*, 17. årgang, side 425.
- Westad, Odd (2005), *The Global Cold War*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kvindeoprøret

To af Rødstrømpebevægelsens vigtigste slogans var: ”Ingen klassekamp uden kvindekamp – ingen kvindekamp uden klassekamp” og ”Det private er politisk”. Mens det første slogan er gået over i historien, er det andet blevet højaktuelt med #MeToo-bevægelsens globale oprør mod seksuel chikane og seksuelle krænkelse.

DRUDE DAHLERUP

Cand.scient.pol. fra Aarhus Universitet 1973. Aktiv i Studenterrådet i 60'erne; medarbejder ved Studenterbladet (DSF) 1967-68; Professor i statsvetenskap ved Stockholms Universitet 1998-2016; Adjungeret professor ved RUC fra 2017. International rådgiver for FN, IPU, DIPD o.a., specielt i post-konflikt lande, vedr. valgsystemer og kønskvoteringsystemer.
E-mail: drude@ruc.dk

Indledning

Kvindeoprøret i Danmark fra slutningen af 1960'erne til omkring midten af 80'erne var en del af den nye internationale *Women's Liberation Movement*. Den nye kvindebevægelse var uden tvivl den af samtidens mange nye sociale bevægelser, som levede længst. Og man kan spørge, om det ikke også var den af alle disse bevægelser, som på dansk jord fik størst gennemslag.

Som studerende på Aarhus Universitet var jeg med til at starte Rødstrømpebevægelsen i Århus i 1970, og skrev som forsker langt senere to-bindes værket *Rødstrømperne. Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag, 1970-85* (Gyldendal 1998). Det var almindelige at omtale det nye kvindeoprør som kvindebevægelsens anden store bølge, som en efterfølger af den første kvindebevægelses-bølge, som kan dateres til tiden før 1. Verdenskrig, og hvor kravene var kvinders ret til uddannelse, adgang til offentlige erhverv, gifte kvinders juridiske myndighed og endelig kravet om stemmeret.

I Danmark og de øvrige nordiske lande begyndte oprøret allerede nogle år før '68, nemlig med den særlig nordiske kønsrolledebat. Diskussionen satte gang i en venstreliberal feministisk mobilisering med den aktivistiske *Dansk Kvinde-samfunds ungdomskreds*. Blandt de aktive var det senere konservative folketingsmedlem og minister, Grethe Fender Møller, fabrikanten Bjørn Selden og Tine Bryld. Så kom foreningen *Individ og Samfund*. Fri adgang til prævention og fri abort var blandt hovedkravene sammen med krav om ophævelse af sambeskattningen og af mandens stilling som familiens forsørger i henhold til lovgivningen. Baggrunden for kvindeoprøret var de store sociale og økonomiske ændringer i kvindernes stilling i samfundet. I 1960'erne kom kvinderne, nu også middelklassens kvinder, for alvor ud på arbejdsmarkedet, og de unge kvinder strømmede ind på uddannelsesinstitutionerne, ligesom P-pillen forbedrede ungdommens mulighed for at have et

ordentligt seksualliv før ægteskabet. Kort sagt var der blevet en ubærlig modsætning mellem kvindernes nye liv og de traditionelle kønsroller.

Da jeg selv i 1963 efter endt studentereksamen fra Frederiksborg Statsskole i Hillerød drog til Århus for at studere statskundskab ved Aarhus Universitet, var mit personlige projekt at undgå at falde i "husmoder-fælden". Det var et individuelt og ganske ensomt projekt. Jeg var en af de unge piger, som dengang sagde: "jeg arbejder bedst sammen med mænd". I min forskning har jeg kaldt 1960'ernes kvindesag for "vi-er-alle-mennesker"-perioden. Det var dengang Dansk Kvindesamfund overvejede at tage navneforandring til "Dansk Kvinde- og Mandssamfund"! Men med den nye kvindebevægelse, hvis vigtigste danske gren var Rødstrømpebevægelsen, blev der vendt op og ned på 60'ernes individualistiske perspektiv - for mig personligt og for en hele ny generation af unge, veluddannede kvinder. Det alternative perspektiv, som begyndte at optage os, var at ændre samfundet gennem et nyt fællesskab mellem kvinder.

Oprør på kollegierne

Forinden var jeg blevet involveret i oprøret mod de traditionelle styreformere på kollegierne. Husorden krævede ingen besøg af det modsatte køn efter kl. 23 om aftenen, og på kollegierne i Universitetsparken blev det håndhævet af dels portneren og dels eforen, som skulle være en ældre, respekteret professor. Begge havde embedsbolig i direkte tilknytning til kollegierne. Jeg boede selv på kollegium 9 i Universitetsparken, hvor den relativt frisindede juraprofessor Knud Illum herskede som efor over kollegierne 7, 8 og 9, som var for kvindelige studerende, mens de øvrige optog mandlige. Ifølge reglerne skulle man også ansøge om tilladelse til at holde fest, og festen skulle slutte på et bestemt tidspunkt, hvorefter der skulle være ro, hvilket portneren kontrollerede. Alle disse regler var natur-

ligvis led i kontrollen med de unge menneskers seksualliv, som helst først skulle begynde efter giftermålet! Men netop på dette tidspunkt var alt dette i skred. Vi protesterede og omgik reglerne, alt hvad vi kunne. Det er interessant at notere, at netop disse kollegie-oprør på samme tid opstod i mange lande, bl.a. i Frankrig. Således var den kendte Daniel Cohn-Bendit med til at gøre oprør mod en regel på Nanterre universitets kollegier, som gav pigerne adgang til drengenes bygninger efter kl. 22, men ikke omvendt! Kravet om frihed og medbestemmelse på kollegierne var således en vigtig del af '68-oprøret. Det kom også til interne oprør på kollegierne mod de nedværdigende optagelsesritualer og udnyttelse af de såkaldte "skideindflytterne" (Universitetsparken) eller "phiiserne" (Studentergården). Som medarbejder i slutningen af 60'erne på Danske Studenter Fællesråds landsdækkende blad, *Studenterbladet* - en del af 1967 som ansvarshavende redaktør - var jeg med til at afdække disse groteske ritualer, som var mest udbredt på mandekollegierne. I Studenterrådene arbejdede vi med held for at få beboer- og studenterrådsrepræsentanter i nybyggede kollegiers bestyrelser.

Tilpasning og oprør

Gennem 1960'erne var studenterrådernes arbejde blevet professionaliseret og mere formaliseret. Vi havde gennem møjsommelige forhandlinger fået lov til at fremlægge studenterrådets synspunkter i Aarhus Universitets Konsistorium, altid kun på enkelte punkter, og altid først efter at professorerne havde startet diskussionen. Så blev vi hentet ind - mine mandlige studenterrådskolleger altid i jakkesæt og jeg i en nydelig, rød spadseredragt - men hurtigt sagde rektor tak og farvel til os, hvorefter Konsistoriums professorer tog den endelige beslutning bag lukkede døre. De yngre lærere havde ingen som helst repræsentation, så vi fortalte dem i hemmelighed, når vi havde opsnappet noget vigtigt! Denne studenterrådets tilpasning til spillereglerne til gengæld for en flig af indflydelse gjorde, at studenteroprøret faktisk kom bag på os i Studenterrådet. Jeg husker en afstemning i studenterrådets fællesråd, hvor vi ved en flertalsafstemning pålagde de humanistiske rådsrepræsentanter ikke at gå videre med deres krav om 30 % studenterrepræsentation i de styrende organer på universitetet, fordi det kunne ødelægge den adgang til Konsistorium, vi møjsommeligt havde forhandlet os frem til! Det endte som bekendt med, at studenterne fik 50 % i Studienævnene med vores allesammens støtte. Det betød uden tvivl en tiltrængt fornyelse af de traditionelle, hierarkiske universiteter. I dag har studenterne langsomt mistet indflydelsen igen i effektiviseringens navn. Selv om jeg er universitetslærer nu, kan jeg godt efterlyse et nyt studenteroprør! Men tilbage til det rene kvindeoprør.

Ingen klassekamp uden kvindekamp

En analyse af Rødstrømpebevægelsens slogan "Ingen klassekamp uden kvindekamp - ingen kvindekamp uden klassekamp" viser, at dette slogan havde to adressater. Det første led var vendt mod mændene i 68-oprøret. Det var en kritik af manglen på kønsperspektiv inden for venstrefløjens bevægelserne. Det var en teoretisk kritik af kønsblindheden i alle de nye venstreorienterede samfundsteorier. Hvordan kunne man skrive

op og ned af stolper om undertrykkelsen i samfundet uden at se de hierarkiske kønsstrukturer? Men det var også en kritik af datidens samværsformer, hvor opgøret med de gammeldags seksuelle normer var vigtigt og på langt sigt i høj grad blev samfundsforandrende. Men når det gjaldt kvinderne, havde opgøret sine grænser.

For kvinderne gjaldt det dengang, hvad forfatteren Vita Andersens digtsamling fra 1978 havde som titel: *Hold kæft og vær smuk*. Til studenterfesterne hentede vores mandlige studenterkammerater tavse piger fra Katedralskolen. På mit fag, statskundskab, var vi kun 10 % kvindelige studerende, og da scient.pol.-foreningen ved julefesten slog sig sammen med de franskstuderendes forening, Thèleme, følte vi statskundskabspiger os også nærmest som et tredje køn!

Men kvinderne var blevet trætte af at "lave the til revolutionen". En kronik i Information den 6.maj 1970 markerede det nye kvindeoprør:

Så er der venstrefronten med alle de rare progressive drenge, der sidder i panelerne og fortæller os alt det rigtige. Pigerne sidder nemlig ikke i panelerne, vi sidder dernede og mener alt det rigtige. - - - Vi sætter alt ind på at holde vores position som venstrefrontens dejlige frigjorte damer, og paneldrene elsker os, fordi vi vil, når de kan. - - - Vi vil lægge en bombe under såvel de frelste venstreorienterede og hippierne som de fortabte højreorienterede, Ingen skal føle sig sikker, for ingen er sikker.

Basisgrupperne, på engelsk consciousness-raising groups, var overalt det nye kvindeoprørs organisatoriske nyskabelse. De blev katalysator for kvindeoprøret. En gruppe bestod typisk af 6-10 kvinder, som mødtes på skift hos hinanden, ofte flere gange om måneden. I basisgruppen kunne man opleve hudløst ærlige og stærkt personlige diskussioner om relationen kvinder imellem, om parforhold, arbejdsliv, manglen på daginstitutioner og generelt om, hvordan det var at være kvinder netop da. Der kunne også være diskussioner omkring en rapport eller ny kvindelitteratur. Her talte man i runder, og mødet sluttede altid med kritik og selvkritik af selve mødet: Var alle kommet til orde, eller havde en eller flere domineret mødet? En del af samtidens feminister afskyede basisgrupperne og var stærkt kritiske overfor manglen på diskussioner om marxistisk teori. Men basisgrupperne frigjorde uden tvivl, når de fungerede bedst, en kolossal ny energi og indsigt om, hvad der burde laves om i samfundet: "Det private er politisk". De fleste basisgrupper levede kun kort, men nogle få grupper nåede faktisk at få sølvbryllup!

Ingen kvindekamp uden klassekamp

Anden del af sloganet var rettet mod, hvad den nye aktivistiske og fandenivoldske kvindebevægelse kaldte den "borgerlige kvindebevægelse". Det var en kritik af de kvindesagsforeninger, som gennem snart hundrede år havde arbejdet hårdt for forbedringerne i kvinders vilkår, og som, det viser en nøgtern historisk analyse, havde været en vigtig kraft bag mange af de lovgivningsmæssige fremskridt på ligestillingens område gen-

nem tiderne. Rødstrømperne kritiserede dem for at arbejde på ”mandssamfundets præmisser”.

I dag vil mange sikkert blive forbavsede over at høre, at rødstrømperne ikke gik ind for ’ligestilling’:

...’ligeberettigelse’ betyder at overklassens kvinder bliver lige så privilegerede som overklassens mænd og underklassens kvinder bliver lige så udbyttede som underklassens mænd, men alle kvinders befrielse implicerer et klasseløst samfund. (*Femø-gruppen i Politisk Revy, nr. 174, 1971*).

Hvordan var forholdet til fagbevægelsen? De venstreorienterede rødstrømper såvel som mange feministiske medlemmer af partierne til venstre i folketsalen deltog aktivt i periodens mange protester over forholdene på arbejdsmarkedet. Rødstrømperne lavede aktioner mod bestemte arbejdspladser og var med til at rette offentlighedens opmærksomhed mod de lave lønninger og elendige arbejdsforhold, som kvindelige arbejdere ofte arbejdede under. Det vakte opsigt, da offentligheden hørte om og så billeder fra i en fabrik i Herning-området, der fabrikerede smart og sart lyserødt dameundertøj, men hvor der ikke var døre på toiletterne – de kvindelige arbejdere skulle jo nødtog drive den af eller ryge uden for pauserne, mente arbejdsgiverne. Rødstrømperne var også meget aktive omkring de store ligelønsdemonstrationer med fagbevægelsens kvinder i spidsen. Men der var også modsætninger, bl.a. var fagbevægelsens ledende kvinder ikke begejstret for rødstrømpernes megen snak om seksuelle spørgsmål.

En ny generations kvindeoprør

Rødstrømpebevægelsen var en *social-kulturel bevægelse*, der som strategi havde ”bevidstgørelse” i basisgrupper og udvikling af en *feministisk modkultur* – kort sagt at ændre vores kulturelle normer og samværdformer. ”Kvinde” blev igen et positivt ord, og der kom nu kvindehuse, kvindecentre, kvindebands (bl.a. Anne Linnets Chit og Chanel), kvindeølejr på Femø og Samsø, kvindelitteratur – og kvindeforskning, senere kønsforskning. Der var et krav om, at radikale ændringer af samfundets kønsstrukturer og kønsrelationer skulle ske her og nu; forandringerne skulle leves i dag, og kunne ikke som i den klassiske marxistiske feminisme vente til efter den socialistiske revolutionen. I feminismens lange historie kan Rødstrømpebevægelsens form for feminisme karakteriseres som *radikal-venstreorienteret feminisme* eller ”kvindefrigørelsesfeminisme” (Women’s Liberation).¹

”Women only” som organisations-strategi blev en katalysator for udviklingen af krav om forandring ud fra ”det personlige er politisk”. Men det vakte stor modstand på venstrefløjen. Mens Dansk Kvindesamfund i alle årene havde inviteret mænd til at deltage i foreningens arbejde, men få kom, så stod venstrefløjens unge mænd og bankede på døren og ville ind til kvindemøderne. Mens de fleste rødstrømper levede sammen

med mænd, var kvinder-sammen-strategien mest konsekvent hos de lesbiske feminister, og de første rene kvindekollektiver så dagens lys i 70’erne. I København dannedes en selvstændig *Lesbisk bevægelse*, mens de lesbiske rødstrømper forblev inden for den samlede bevægelse i de øvrige byer. ”En kvinde uden en mand er som en fisk uden en cykel,” lød et internationalt kendt slogan.

Et nyt aktions-repertoire

Mens den øvrige venstrefløj i 1960-70’erne hyppigt anvendte store demonstrationer, var det nye kvindeoprørs aktion-repertoire præget af direkte og personlig konfrontation: besættelse af dameblad-redaktørens kontor; erobring af talerstolen ved Københavns Universitets årsfest; selvtægt med bygning af en betonrampe til barnevogne på Nørreports station, da det ikke var muligt for forældre (mest kvinder) med barnevogn at komme ned på perronen og efterfølgende konfrontation med DSB’s generaldirektør, da han steg ud af morgentoget. Erobring af talerstolen fra LOs formand med krav om ligeløn (ved bl.a. Karen Jespersen), forsøg på sabotage af Miss Århus skønhedskonkurrencen med Otto Leisner som konferencier og meget, meget mere.

Den første kvindeølejr på Femø i sommeren 1971 var inspireret af *Det nye Samfunds* omdiskuterede Thy-lejr. Pressen skrev undrende, om kvinderne også kunne klare selv at rejse store militærtelte og tømme lokummer? Men det kunne de. I det hele taget blomstrede ø-lejr-bevægelsen i disse år, og Femø-lejrens planlæsningsgruppe søgte derfor penge fra kulturministeriets ø-lejrpulje. Og selv om ansøgningsfristen var overskrevet, mødte rødstrømperne op og krævede pengene – og kulturminister Kristen Helveg Petersen bevilgede dem. Det forlød, at den venlige kulturminister havde ytret ønske om selv at besøge Femø-lejren, men havde fået det svar, at lejren kun var for kvinder (og drenge under 13 år), men at han kunne sende sin kone! Dette er typisk for Danmark og de øvrige nordiske lande: Staten finansierer sin egen opposition – og samtidig inddæmmer den i en vis udstrækning.

Hvem var rødstrømperne?

Rødstrømperne blev af modstanderne beskyldt for at være overklassepiger og desuden mangle både mænd og børn! Men hvem var de, som blev aktive rødstrømper egentlig? *Tabel 1* viser rødstrømpernes stilling, mens de var aktive. Rødstrømperne var typisk 25-29 år. I de to største byer var majoriteten under uddannelse, mens andelen af lavere funktionærer og arbejdere tilsammen udgjorde majoriteten i industribyen Horsens. Særligt i Århus var der mange uddannelsessøgende i bevægelsen.

Tallene stammer fra en enquete, som jeg i 1992 lavede blandt 1.300 rødstrømper, idet populationen bestod af alle de kvinder, som fandtes på deltagerlister og medlemskartotekskort i

NOTE 1 *Rødstrømperne*, bd. II, kap. 11.

Tabel 1 Rødstrømpernes stilling i de fire byer, pct.

	København	Århus	Horsens	Skive
Arbejdere	9	7	13	6
Lavere funktionærer	23	14	44	36
Højere funktionærer	8	5	6	12
Under uddannelse	53	66	23	27
Andet, uoplyst	8	8	14	18
I alt	100	100	100	100

Kilde: Rødstrømpe-enqueten. Respondenter, der deltog i flere af byerne udeladt.

Kvindehuset i fire byer, København, Århus, Horsens og Skive. Dette er, så vidt jeg ved, en af de største, om ikke den største spørgeskemaundersøgelse blandt aktivister fra kvindebevægelsens anden bølge, også internationalt. Kvindehusene var samlingssteder for de aktive. De var i nogle byer kommet til gennem husbesættelse som i Åbenrå i København, i andre tilfælde gennem forhandlinger med kommunen som i Århus og Horsens. Ikke alle kaldte sig "rødstrømper", men blot "kvindegrupper". I alt fandtes der i 1978 Kvindehuse mindst 60 steder i landet, i 1983 lidt under 70² - fra Struer til Farum og fra Hjørring til Langeland.

Rødstrømpe-enqueten viste også, at rødstrømperne – i modsætning til myterne om de barnløse (og mandløse) rødstrømper – havde stort set lige så mange børn som andre kvinder i samme alder og på samme uddannelsesniveau. Mange rødstrømper var eller havde været aktive i studenterbevægelsen, fredsbevægelsen og andre af tidens bevægelser. Undersøgelsen viser dog, at for næsten ¾ af de aktive i kvindehusene lå hovedaktiviteten dengang hovedsageligt i Rødstrømpebevægelsen, mens kun en mindre andel havde deres hovedaktivitet i andre af samtidens bevægelser eller fagpolitisk arbejde, samtidig med at de var aktive i Rødstrømpebevægelsen.

Uenighederne mellem den traditionelle og den nye kvindebevægelse var i 1970'erne ikke kun ideologisk. Det var en modsætning mellem de radikale og aktionerende græsrodder og de mere etablerede organisationer, lobbyisterne i Dansk Kvindesamfund og Danske Kvinders Nationalråd/Kvinderådet. Dette var en typisk generationskonflikt, som har kendetegnet kvindebevægelsen gennem historien og genfindes over hele verden. Senest har vi set lignende uenigheder mellem yngre og ældre feminister i kvindeoprøret under Det Arabiske Forår – en udvikling som jeg har fulgt tæt som konsulent for The Inter-Parliamentary Union, IPU, omkring de nye valgsystemer og kønskvoteringsystemer i Egypten og Tunesien.

Hvilke spor satte den nye kvindebevægelse sig?

Hvilken gennemslag fik det nye kvindeoprør, og hvilke spor

satte den på længere sigt? En gængs definition i forskningen om sociale bevægelser er, at en social bevægelse er "bevidste kollektive aktiviteter, som inden for en fælles idemæssig ramme og med et flertal af organiseringer har til formål at skabe forandring i samfundet, idet medlemmernes engagement er den vigtigste ressource". En bevægelse er altid mere end dens organisationer, og det er følgelig svært at indfange dens virkninger på kort og specielt på langt sigt.

Rødstrømpebevægelsen kan dateres fra den første rødstrømpeaktion på Strøget i København i april 1970 til midten af 1980'erne, hvor bevægelsen ebber ud. Hvis vi dertil lægger, hvilket er rimeligt, det fortrinsvis liberale kvindeoprør fra slutningen af 1960'erne med bl.a. Dansk Kvindesamfunds Ungdomskreds, søger vi således efter spor af en bevægelse, som kan siges at have spredt sig over to decennier. Jeg vil i det følgende gøre to nedslag. Først diskuteres bevægelsens indflydelse på den nye ligestillingslovgivning, som kom i 1970-80'erne, dernæst sættes fokus på, hvad man kan kalde en feministisk modkultur og nye alternative institutioner, som blev oprettet i tilknytning til bevægelsen.

"Flip ikke en minister ud uden grund"

Dette citat er et råd til efterfølgerne efter den første Femø-lejr i 1971. En vis omend begrænset tilpasning til det, som man i bevægelsen omtalte som den kapitalistiske og patriarkalske stat! Generelt overlod rødstrømperne i det store og hele forhandlingerne om ny lovgivningen til den "gamle kvindebevægelse" og til de feministiske kvindelige politikere i partierne. Rødstrømpernes vigtigste betydning var deres betydelige effekt på samfundsdebatten og den samfundsmæssige forståelse af, hvad kvinder kan, vil og må, herunder ikke mindst på yngre kvinders selvopfattelse og identiteter. Gennem de ændrede samfundsdiskurser fik det nye kvindeoprør en *indirekte effekt* på fremkomsten af de mange nye love af betydning for ligestillingen, som blev vedtaget gennem 1970'erne og 80'erne. I denne periode bliver ligestilling et særskilt sagsområde med egne institutioner og love. Reformerne blev som hovedregel vedtaget i konsensus mellem de gamle partier, mens Fremskridtspartiet (og fra 1990'erne Dansk Folkeparti) som oftest stemte imod. Ibland stemte også partierne på venstrefløjens imod, hvis man mente, forslaget ikke gik langt nok. Det drejede sig bl.a. om udbygning af daginstitutionerne; oprettelse af Ligestillingsrådet; deltidsarbejdende (mest kvinder) får adgang til A-kassen og dermed arbejdsløshedsunderstøttelse; lov om kvinderepræsentation i kommissioner, råd og udvalg; de første handlingsplaner for ligestilling samt ligeløns- og ligebehandlingslove, som fulgte efter ligelønsaftaler mellem arbejdsmarkedets partner og EF-direktiver; nu kom der også kommunale ligestillingsudvalg og regionale ligestillingskonsulenter³. Rødstrømpe-

NOTE 2 Se Danmarkskort over udbredelsen af kvindehusene/kvindegrupper, Dahlerup 1998, bd. I, ss. 262 og 347.

NOTE 3 Drude Dahlerup: "Da ligestilling kom på dagsordenen", ss.158-219 i Drude Dahlerup & Kristian Hvidt, red., *Kvinder på Tinge. Kvinder i landspolitik i 75 år*, Rosinante, 1990; Anette Borchorst & Drude Dahlerup, red., *Ligestillingspolitik som diskurs og praksis*, Samfundslitteratur 2003. Om tidligere lovgivning på området, se Ellen Strange Petersen, *Kvinderne og valget*, 1965, og for senere perioder se Signe Olsen, *Da ligestillingspolitikken blev skrindlagt. En analyse af de politiske kampe om ligestillingsbegrebet fra 1975-2013*. Roskilde Universitet, 2014.

bevægelsen og alle dens aflæggere udøvede et pres udefra, eller om man vil nedefra, på det politiske system, hvilket samtidig skubbede til og legitimerede ligestillingsreformer, hvoraf mange var moderate, i det politiske system.

Ritt Bjerregaard udtalte sig om relationen mellem Rødstrømpebevægelsen og de kvindelige politikere på denne måde i et interview fra 1985⁴:

Jeg tror, at kvindebevægelsen har spillet en afgørende rolle. Det at private oplevelser lige pludselig blev til noget kvinder kunne dele, tror jeg spillede en utrolig stor rolle for at kunne komme videre. Men mit arbejde og min indsats, den har ligget nogle andre steder. Den har ligget i det politiske liv.

Har det været en styrke eller et problem for jer som kvindelige politikere, at der stod en ny og radikal kvindebevægelse udenfor?

En styrke synes jeg, men det er selvfølgelig, fordi jeg har haft sympati for bevægelsen. Jeg ved godt, at de bestemt ikke har haft sympati for mig og har været rasende ind i mellem, men det synes jeg ikke er så overraskende. Det er klart, at sådan én der sidder her, og går ind på mændenes præmisser, er en provokation for den radikale del af kvindebevægelsen.

Et had/kærligheds-forhold på en måde?

Ja, og det har været i orden. Jeg er ikke kommet og har sagt: 'Jeg er også ligesom jer, og nu skal jeg være med i en sludre-gruppe'. Det har ikke været den funktion, jeg har kunnet have i forhold til kvindebevægelsen, når jeg har siddet som minister. Det har derimod været at sørge for, at nogle ting har kunnet lade sig gøre. Det er det samme forhold, jeg har haft til politiske venstrebevægelser.

Alternative institutioner

Som alle sociale bevægelser med et bevidst svagt organisationsapparat ("en flad struktur") skete der store ændringer i bevægelsens levetid. Den første fase i Rødstrømpebevægelsen var aktionernes tid, mens der i anden fase skete en geografisk spredning, og mangfoldigheden blomstrede. I tredje og sidste fase skete der en specialisering, som også hænger sammen med forandringer i deltagerens livsløb – man bliver færdig med sin uddannelse, flytter, får børn, bliver træt af basisgruppen og vil noget andet med sit liv. Bevægelsens livscyklus og de aktives livscyklus hænger sammen i en kompleks struktur.

Rødstrømperne ville skabe en feministisk modkultur. Resultater var en lang række, hvad vi kan kalde "alternative institutioner", hvoraf nogle lever endnu, mens andre er nedlagt, og andre som f.eks. krisecentrene er blevet en del af den offentlige socialpolitik. Også Dansk KvindeSamfund og Socialdemokratiske kvindegrupper var aktive omkring oprettelsen af krise-

centre, og bølgerne gik højt i en diskussion om, hvorvidt man skulle acceptere kommunernes krav om registrering af de kvinder, som søgte ind på krisecentrene som betingelse for at få offentlige tilskud. Her er nogle eksempler på andre alternative institutioner, som blev oprettet i kvindeoprørets kølvand:

- Kvindehøjskolen i Visby i Sønderjylland, 1978-1994
- Femø-lejren, 1971 –
- Kvindefestivaller i 1970'erne
- Kvindemuseet i Danmark 1984-
- Kvindeprojekter for arbejdsløse kvinder, daghøjskoler for kvinder, åbne datastuer for kvinder, initieret af kvinder med rod i kvindebevægelsen, og kvindebevægelsen nye metoder blev brugt i en del af tilbuddene til arbejdsløse kvinder fra slutningen af 1980erne og i 90'erne.

Kvindeforskningen voksede ud fra det nye kvindeoprør og kunne næppe have vundet indpas pga. stærk modstand i begyndelsen uden at have kvindebevægelsen i ryggen. Med tiden skete der en adskillelse mellem bevægelsen og kvindeforskningen, i takt med at bevægelsen forsvandt og kønsforskningen udvikledes til med årene at blive en internationalt udbredt og anerkendt akademisk disciplin. Intersektionalitet blev i 00'erne et vigtigt nyt perspektiv, og "women only"-princippet blev forladt.

Jeg har selv været med hele vejen fra den spæde start af kvindeforskningen, i dag kønsforskning/genusforskning⁵. Dels med oprettelse af kvindeforskningscentre, som i dag findes over hele verden, dels med udvikling af kønsperspektiver inden for mit eget fag, politologien, specielt inden for forskningsfeltet køn og politik. "Skal du ikke snart forske i noget generelt?", lød den kritiske kommentar fra en af mine tidlige kolleger på Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet. Men det var dengang.

Slutning

En gang aktivist – altid aktivist? Svaret er nej. En gang feminist – altid feminist? Hvis vi snakker om attituder, må svaret ofte blive ja! Efter at Rødstrømpebevægelsens organisationer og grupper, bl.a. kvindehusene, havde lukket og slukket, var der fortsat mange, som kaldte sig rødstrømper, og som var aktive som "hverdagsfeminister" i deres job som lærere, bibliotekarer eller fagligt aktive, hvilket også fremgår af rødstrømpe-enqueten fra 1992.

Ligestillingsdebatten blev mere stille i 1990'erne og 00'erne, og ligestillingsreformerne færre. Der manglede den styrke, som ligger i kombinationen af aktive græsrodsfeminister, professionelle feministiske lobbyorganisationer og mange feministiske politikere (af begge køn), en kombination, som netop var til stede under reformerne i 1970-80'erne. De mange folkeafstemninger om EU – fire i perioden 1992-2000 – split-

NOTE 4 Ritt Bjerregaard i Drude Dahlerup, *Blomster & Spark. Samtaler med kvindelige politikere i Norden*. Nordisk Ministerråd 1985, s. 217.

NOTE 5 Rekha Pande, ed., *A Journey into Women's Studies*. Palgrave Macmillan 2014. Mit kapitel har titlen "From Feminist Activist to Professor".

tede kvindebevægelsen; nu sad tidligere samarbejdspartnere pludseligt som modstandere i panelerne. I 00'erne og begyndelsen af 2010'erne har indvandrings- og integrationsdebatten fyldt alt. Alle går nu ind for ligestilling, selv højrefløjen, men mange mener, at ligestillingen stort set er opnået – kun blandt de indfødte, forstås.⁶

MeToo-bevægelsen, som har spredt sig som en løbeild over hele kloden, om end med nationale variationer, har gjort det klart, at ligestillingen langt fra er opnået. Seksuelle krænkelser og seksuel chikane er hverdag for kvinder, piger og unge mænd verden over, også i Danmark. Det handler om magtmisbrug. Sexistisk hate-speech rammer især kvindelige politikere hårdt, hvilket indskrænker kvinders muligheder for demokratisk deltagelse.

Bevægelserne i 1960-70'ernes drømte om en verden uden undertrykkelse og uligheder. De havde nytænkningens naivitet, som nok er nødvendig, hvis man skal vove at gøre oprør. I dag lever vi i trumpismens tidsalder, og man kan blive præsident i verdens indtil videre mægtigste land på en blanding af sexismen og racisme. Men så kom Women's Marches i oprør mod Donald Trump og senere den verdensomspændende #MeToo-bevægelse. Mon ikke vi i fremtiden vil se en øget polarisering mellem netop disse to trends.

NOTE 6 Drude Dahlerup: "Gender Equality as a closed case: A Survey among the Members of the 2015 Danish Parliament", forthcoming in *Scandinavian Political Studies*.

1968 – en kompliceret historie, der let bliver for simpel

De danske universiteters vej fra små traditionelle eliteuniversiteter til moderne masseuniversiteter har været omtumlet. Fra professorvælde over studenteroprør til ”fagskoler”. Perioden omkring 1968 er helt central i denne udvikling.

NIELS KÆRGÅRD

Professor emeritus

Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.

Startede på polit.-studiet i 1962 og blev cand.polit. i 1970 og var bl.a. formand for studenterrådet ved samfundsvidenskab 1968 og studienævnsformand 1976-77.

E-mail: nik@ifro.ku.dk

Indledning

Hvis man har haft sin daglige gang på et dansk universitet siden 1962, har man oplevet mange besynderlige ting; også ting der i dag virker helt utroværdige. Men en del af disse oplevelser har været meget specifikke for det enkelte studium og vurderingen af begivenhederne meget personafhængig. Der har været studier, som 1968 gik helt spørøst hen over, og andre, der blev helt revolutionerede.

Meget generaliserende betragtninger, vedrørende hvad der skete, er derfor sjældent hverken den fulde sandhed eller kun sandhed. Det følgende skal derfor kun betragtes som en historie om perioden omkring 1968 og ikke som historien. Men historien er jo netop en bygning rejst af mange forskellige delelementer, ligesom skoven består af mange træer.

Det følgende er altså kun et enkelt træ i skoven. Det er en betretning om mine oplevelser på det specifikke sted, hvor jeg var, og nogle betragtninger om, hvordan jeg tolker disse begivenhederne.

Professorvældet

Det universitet, jeg begyndte på den 1. september 1962, havde rødder meget langt tilbage i historien. Der var begyndt at komme ikke-professorale lærere, de såkaldt ”yngre” lærere, hvoraf nogle var omkring de 60, men magten lå hos professorerne. De var dybt engagerede i deres fag og havde stor kærlighed til det. Men de havde også meget personlige kæpheste, som de dyrkede – også i deres undervisning. Det gav selvfølgelig anledning til konflikter. Erling Olsen fortæller om, hvordan

familien med faderen, historieprofessoren Albert Olsen, i spidsen gik tur om Furesøen, og da Albert Olsen opdager, at den familie, de er ved at møde, er en historikerkollega, får familien ordren: ”Ingen hilser”.

Langt mere almindelig var dog nok en ikke-indblandingsstrategi. Hver professor havde sit område og sine ideer, og dem lod de andre ham dyrke. Samtidigt med, at jeg begyndte, blev Georg Rasch ansat som professor i teoretisk statistik ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet (dengang ”Den Statsvidenskabelige Afdeling af Det Rets- og Statsvidenskabelige Fakultet”). Han afskaffede straks al eksisterende pensum i faget, og pensum var derefter de mundtlige forelæsninger, han holdt, som refereret af lektorerne Ulf Christiansen og Jon Stene. De sad på første række og lavede referater, som så blev duplikeret. Al den teori, økonomerne brugte, normalfordelingen og regressionsanalysen, blev taget ud af pensum, for den var Rasch modstander af.¹

Vi havde alle filosofikum det første år, og der oplevede vi modellen med tre professorer med hver sit pensum. Jeg havde Jørgen Jørgensens pensum, det blev anbefalet til matematikere. Og det er svært at sige, at det var alment dannende; det var 144 sider om logik og 682 sider om psykologi på biologisk grundlag. Det var professorens program udpenslet på 800 sider. Men vi mødte aldrig professoren; systemet var det, der kun let karikeret er blevet skildret som ”lektor Hansen underviser i professor Jørgensens pensum ved manuelduktør Petersen”.

NOTE 1 Mit første undervisningsjob var i 1967 som øvelseslærer for et hold i teoretisk statistik, og vort motto var: ”Der er kun en Rasch, og vi er hans profeter”.

Jeg havde folkeret (vi havde tre jurafag på polit.-studiet) ved de to store juridiske kapaciteter Isi Foighel og Alf Ross, men dem så vi kun til eksamen. Det var en effektiv manueltør, der lærte os stoffet. Og hans budskab var: ”Her er de spørgsmål, Foighel stiller, og her er svarerne; her er de spørgsmål, Ross stiller, og her er svarerne. Og så kommer vi til det svære; her er de spørgsmål både Ross og Foighel stiller, men blandt for guds skyld ikke svarerne sammen, så dumper I”.

Vi sagde selvfølgelig ”De” til lærerne; undtagen til Erling Olsen på afsluttende del. Erling Olsen forklarede, at der var tradition for, at stud.polit.’er sagde ”De” til lærerne, men at cand.polit.’er var dus indbyrdes, og da studerende, der havde bestået 1. del, normalt også blev cand.polit.’er, kunne vi lige så godt begynde at være dus efter bestået 1. del.

Det var et system, der var opbygget til små årgange. Men i 1960’erne begyndte årgangene at vokse. Vor årgang 1962 var første gang, man delte undervisningen op i to hold. Vi begyndte 122, så der var omkring 60 på hvert hold. I 1955 begyndte 20 på polit.-studiet, i 1965 var tallet 181, i 1975 228 og i 1985 var tallet oppe på 332. Det betød, at antallet af ikke-professorale hel- og deltidslærere eksploderede. Og de var stort set uden indflydelse. Da jeg i 1968 blev studenterrepræsentant i ”Den Statsvidenskabelige Afdeling” og ”Det Rets- og Statsvidenskabelige Fakultet” (som de styrende organer hed), bestod ”Den Statsvidenskabelige afdeling” af alle 10 professorer, samt to repræsentanter for de ikke-professorale lærere og to for de studerende (og det var endda noget nyt); og når man ansatte studenterinstruktører, blev de studerende sat uden for døren som inhabile, og når man ansatte lektorer og undervisningsassistenter blev de ikke-professorale lærere også sat uden for. Det var i sandhed professorvældets tid.

Selve 1968

Op mod 1968 havde jeg været stærkt engageret i politik. Som kommende fra landet i første omgang i Venstres Ungdom og Studenterforeningen Venstre. I 1965 som formand for Studenterforeningen Venstre og Venstres Ungdom i Rødovre-kredsen. Men da Thorkil Kristensens fløj af Venstre, der gerne så et samarbejde mellem Venstre og Socialdemokratiet, brød med Erik Eriksens VK-orienterede fløj i 1965 og dannede partiet Liberalt Centrum, var jeg med der. Ved valget i 1966 kom Liberalt Centrum i Folketinget med fire mandater, og ved valget i januar 1968 var jeg folketingskandidat for partiet i Vrå-kredsen i Hjørring Amt. Vrå-kredsen var en landkreds og Liberalt Centrum et akademiker- og storby-parti, så jeg var tilfreds med mine godt 100 stemmer. Men partiet klarede ikke spærregrensen, og hurtigt efter blev både partiet og Vrå-kredsen nedlagt, og dermed sluttede min politiske karriere, inden den rigtigt var begyndt.

I foråret 1968 brød studenteroprøret så løs. Der var oprør i udlandet, i USA, i Berlin og måske navnlig i Paris, og Københavns Universitet var ikke indrettet til at være et masseuniversitet.

Oprøret startede hos psykologerne. Dengang havde de 3. sal i Studiegården, polit.’erne havde 2. sal, juristerne 1. sal og teologerne stuen. De psykologistuderende besatte deres institut og barrikaderede trappen mellem 2. og 3. sal med stole og bænke. Parolen var ”Ned med professorvældet”.

Stemningen var langt fredeligere hos polit.’erne. Men dog ikke mere end at institutleder P. Nørregaard Rasmussen fik låsene til instituttet stillet om (alle stud.polit.’er havde ved studiestart fået udleveret en nøgle, selv om døren altid stod åben), og der blev indkaldt til et polit.-møde under parolen ”Skal barrikaderne flyttes en etage ned”. Det var et fredeligt møde en aften på Kannibalen, hvor det bl.a. blev besluttet ikke at flytte barrikaderne, men formiddagen efter fortalte folk, der havde været i nærheden af Studiegården om aftenen, at der havde været fyldt med politi med hunde. Man var altså forberedt på at hindre yderligere besættelser. Stemningen var nervøs og usikker.

Som bekendt var rektor Mogens Fog forhandlingsvillig, og der taltes om forhandlinger med ”aktivisterne” om ”medbestemmelse”. Anders Ølgaard, der var en ledende professor på polit., accepterede imidlertid ikke ”at forhandle med gadens parlament”. Og da der måtte forhandles til, blev der udskrevet ekstraordinært valg til studenterrådet for polit.-studiet. På det tidspunkt var mit politiske engagement altså lige afsluttet, og jeg havde været instruktør i statistik i et års tid, så jeg var lidt kendt på studiet og blev opfordret til at stille op for aktivisterne, og det gjorde jeg. Valget blev en overlegen sejr for os; på 2. del blev det siddende studenterråd med Torsten Gersfelt (senere bl.a. afdelingschef i Økonomiministeriet) og Niels Hammer Jespersen (senere bl.a. direktør for Rigshospitalet) væltet af Christian Hjorth-Andersen og jeg selv, og jeg blev formand for Studenterrådet ved Den Statsvidenskabelige Afdeling. Hvor stemmeprocenten ved nutidens studenterrådvalg er omkring 20 eller derunder, var den på 2. del af polit.-studiet ved det valg over 60 procent. På 1. del blev Peter Harder (jf. andet sted i dette temanummer) som den eneste fra det siddende studenterråd genvalgt.

Det er værd at bemærke, at aktivismen hos økonomerne i 1968 ikke bestod af antiborgerlige revolutionære. Tre af de fire valgte til studenterrådet i 1968 blev senere professorer. Det var snarere studerende, der i det politiske liv og andre steder var vant til at have medbestemmelse og blive regnet med, og som derfor var trætte af overhovedet ikke at have nogen indflydelse på deres eget studium.

Resultatet blev da også en studiereform, der strammede op på kravene. I stedet for en 1. dels eksamen efter 2-2½ års studium og en 2. dels eksamen efter yderligere 3-4 års studium blev der indført tre årsprøver efter 1., 2. og 3. års studium, og pensum blev struktureret og moderniseret, så der var progression i forløbet. Der var endnu ingen spor af marxisme og alternative teorier. Det var snarere de yngre lærere, der fik lov at moderni-

sere pensum og gøre det mere internationalt på bekostning af professorernes kæpheste, f.eks. var en central del af det gamle pensum i mange tilfælde professorernes disputatser.

Som formand for studenterrådet ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet ("Den Statsvidenskabelige Afdeling") deltog jeg også i koordinerende møder i aktivistbevægelsen, og det var en meget blandet skare. Noget karikeret kan man sige, at der var to stærke grupper, "flippere" og "koms'ere" (kommunistiske studenter). Vi mere "borgerlige" arbejdede egentlig bedst sammen med koms'erne; det var praktiske folk, der havde forståelse for, at hvis der skulle være taler ved en demonstration, skulle der også bruges en højtaler.

Ideologien gik på medbestemmelse og nærdemokrati. I starten var vi nok en del, der havde sympati for tanker om styrende organer med 1/3 professorer, 1/3 andre lærer og 1/3 studerende, men ideen blev paritetisk sammensatte studienævn med halvt lærere og halvt studerende ud fra den analyse, at så havde ingen gruppe absolut flertal, og grupperne blev så nødt til at samarbejde.

Den slags forhandlede vi lokalt og centralt hen over sommeren 1968. Ved de samfundsvidenskabelige fag var jeg hovedforhandler for de studerende og Svend Aage Hansen for professorerne. Centralt var det juraprofessor Bent Christensen, der ledede forhandlingsudvalget. Og både lokalt og centralt på KU kom man frem til nogle studienævn med en kompetence vedrørende studieforhold, pensum mv., nogenlunde som der siden er blevet tradition for; men dengang var det jo noget radikalt nyt. Og både blandt de studerende og hos professorerne var der ekstremister. Nogle der var imod medbestemmelse, og nogle der gik ind for en mand en stemme uafhængigt af, om manden var professor eller student.

Jeg husker, hvordan Bent Christensen forelagde forliget i Det Rets- og Statsvidenskabelige Fakultet som en model ifølge hvilken fakultetet – indtil en ny styrelseslov kom på plads – skulle delegere de relevante dele af sin kompetence til disse studienævn. Hvorefter Alf Ross spurgte, om man sammen med så meget andet havde afskaffet den almindelige lære om delegation af kompetence? Bent Christensen svarede, at man jo godt kunne diskutere denne juridiske konstruktion, men det forekom som en hensigtsmæssigt måde at løse problemerne på i den lidt spændte situation, indtil der kom en ny styrelseslov, som var bebudet, men som det ville tage noget tid at få udarbejdet og vedtaget. Hvortil Ross bemærkede: "Det er altså nødrætsbetragtninger, man forholder sig til?"

Et spor af den senere marxisme lå i en debat om, hvorvidt studenterrådet skulle udsende en erklæring med støtte til arbejderklassen. Her stod to aktivistiske grundprincipper over for hinanden: Netop solidariteten med arbejderne var for mange central. Men det var ikke i overensstemmelse med ønsket om det direkte demokrati – nærdemokratiet; de valgte ledere var ikke valgt på et program, der bemyndigede til den slags.

Det er også værd at bemærke, at frigjortheden og venstreorienteringen fra 1968 og frem hørte en snæver kreds til. Befolkningen sagde tydeligt nej til ungdommen ved folkeafstemningen i 1969, hvor 78,6 procent af de afgivne stemmer var imod at nedsætte valgretsalderen fra 21 til 18 år. I flere jyske kredse var andelen af nej-stemmer over 90 procent.

Lektor i 1970'erne

I 1969 skrev jeg speciale og læste til eksamen og startede efter kandidateksamen i januar 1970 som den første lønnede sekretær for Det Statsvidenskabelige Studienævn (det mest markante resultat af de studerende kamp for medbestemmelse). Heller ikke her var der tale om marxistiske synspunkter af nogen betydning. Og kravene, der blev stillet, blev ikke lempet. Vi fik en høringssag om, hvorvidt disse mærkelige nye HF'ere burde kunne komme ind på polit.-studiet. Og vi svarede, at det var svært at sige, for de havde så meget valgfrihed; men de skulle i hvert fald have tilvalg i tysk og fransk, for man kunne ikke blive en ordentlig økonom uden at læse Marx på tysk og Walras på fransk.

Fra 1971 blev jeg så ph.d.-studerende, og her begyndte der på lærersiden at være en åben nysgerrighed over for marxistisk teori. Lærerne holdt studiekreds i marxistiske ideer og udbytning i almindelighed; i 1972 skrev jeg f.eks. sammen med Birgit Grodal et notat til en sådan studiekreds om ungarenen A. Brodys tolkning af Marx, der viste sig at være ret traditionel input-output-teori.

Men gradvist blev de studerendes repræsentanter i de styrende organer mere kritiske overfor traditionel økonomisk teori, mere ideologisk-marxistiske og mere konfrontatoriske. Min ansættelse som lektor er et eksempel herpå. Det var i 1975, og der var efterhånden blevet kamp om stillingerne og mange ansøgere. Jeg søgte og blev af et fagkyndigt bedømmelsesudvalg indstillet med fire stemmer mod en. Men med en delt indstilling var lærerne splittede, og studenterne var en samlet blok, og de kunne jo med flertalsindstillingen se, at jeg var systemets mand, så de stemte på mindretallets kandidat (en indisk økonometriker), og han blev ansat. Der kom imidlertid et halvt år efter en ny stilling, og der indstillede tre af bedømmelsesudvalgets medlemmer en lidt ældre forsker fra CBS, mens et mindretal på to holdt på mig. Og så måtte det mest alternative jo være at støtte mig, og det gjorde studenterne så, og jeg blev ansat.

Kort efter blev jeg valgt i studienævnet sammen med Anders Ølgaard, som skulle være formand. Men da han stod forrest i frontlinjen i kampene mellem de røde studenter og de traditionelle lærere (indholdet i hans fag Samfundsbeskrivelse på 1. årsprøve var en af hovedkampladserne – skulle det først og fremmest beskrive den økonomiske struktur og nationalregnskabet, eller skulle det handle om magtstrukturerne og skifteholdsarbejdernes mavesår), og han kunne derfor ikke vælges. Jeg blev derfor valgt til formand. Jeg kørte i de næste to år et tæt parløb med Ølgaard og med senere departementschef Michael Dithmer som leder af de marxistiske studenter; så der var kompetente folk på begge sider. Michael Dithmer og jeg

udgjorde studienævnets formandskab. Det første år med mig som formand, det andet med ham. Formandsposten gik på skift mellem lærer- og studentersiden.

De politiske skillelinjer var klare, der var røde og sorte, og for at være rigtig rød krævede det, at man troede på arbejdsværdilæren, profitratens faldende tendens og lignende marxistiske dogmer. Med datidens klassifikation ville både nutidens SF og Alternativet blive betragtet som sorte. Der var altid kampvalg på både lærer og studentersiden, men hele denne periode bestod Det Statsvidenskabelige Studienævn af tre sorte og en rød lærere og tre røde og en sort student. Kunsten var så at få den røde lærer til at føle sig mere som lærer end som rød og den sorte student til føle sig mere som sort end som student, og så havde man et 5-3 flertal. Det lykkede rimeligt, men med vedvarende kampe om ansættelse af undervisningsassistenter og pensum i diverse fag. Der blev dog også lavet fornuftige kompromisser; der blev i pensum i økonomi indført en begrænset mængde marxistisk økonomi og en teorihistorisk gennemgang af alternative økonomiske skoler. Men den rene bogstavstro marxisme, kapitallogikken, kom aldrig ind i pensum trods en del forsøg på at få den ind.

Et markant eksempel på en sådan kamp var et flere semesters langt slag om en studiekreds om ”Marxistiske teorier om verdensmarkedet og dets betydning for den indre udvikling i de kapitalistiske lande”. Det var noget de røde studerende kæmpede for, og den foreslåede lærer var en fundamentalistisk marxist, der havde undervist på Sociologisk Institut, på Aalborg Universitetscenter og på RUC. Men først Mogens Boserup og siden Carsten Koch erklærede vedkommende ukvalificeret til at undervise på polit.-uddannelsen. Studenterne klagede over, at man erklærede en ansøger, der underviste andre steder, ukvalificeret; først til fakultetsstudienævnet og derefter til rektor. Men Morten Langes bramfri bemærkning var noget i retning af, ”det er sgu overraskende, at der stadig er nogen på det her universitet, der har så meget mod og mands-hjerte, at de tør erklære nogen ukvalificeret”.

Min afdeling havde sidst i 1970’erne og i 1980’erne kontorer på Bispetervet i de lokaler, som Historisk Institut fraflyttede, da de flyttede til Amager. Og de humanistiske studerende, herunder de historiestuderende, vidste jo godt, at de kunne besætte institutter på Amager i månedsviis uden, at der var nogen, der opdagede det. Men de kendte Bispetervet, og her kunne man hænge bannere op, der var synlig fra Nørregade, Domkirken og rektorkontoret. Så når det blev forår og sæson for universitetsbesættelser, blev vi besat; meget fredeligt, vi fik lov at komme ind og vande vore blomster. Og delingen i den revolutionære studenterverden var tydelig. Når det var den mere flippede fløj, der besatte os, kunne man se, at de spiste kartofler med skræl på, mens koms’erne havde kontakt med arbejderne, så de kom med store sække skrællede kartofler med påskriften ”Københavns maskinskrælleri”. Alt dette klingede af i løbet af 1980’erne, og de konflikter, der måtte være, blev nogle helt andre.

Efterdøningerne

Det, der i dag forbindes med 1968, marxismen, blomsterbørn, ø-lejre og frigjorthed, blomstrede altså – i hvert fald der hvor jeg kom – først i 1970’erne. Og selv om jeg altså var ”sort” lærer i universitetspolitik, havde jeg også god kontakt med disse strømninger. Fra 1978-1987 havde jeg børn i en progressiv lilleskole, og der var jeg i bestyrelsen, et par år formand for skolens fritidsklub og i adskillige år med i redaktionen af forældrebladet ”Den røde tråd”. Her var stemningen åben og diskuterende, men aldrig behård marxistisk. På en hyttetur med forældre og børn snittede jeg et hoved i træ, og en af forældrene bemærkede: ”Du kunne være blevet en udmærket pædagog”. Hvorefter en anden spurgte: ”Hvad laver Niels egentlig?” og svaret var: ”Han er en af systemets økonomer”.

Det var på mange måder en både naiv og uskyldig tid, hvor den revolutionære ånd indskrænkede sig til at synge kampsange som Ebbe Reich’s Skipper Clements morgensang:

*Mennesker bytter de ud for penge
porten til frihed de låse og stænge
piner og binder med arv og med gæld
jorden som havde de skabt den selv.
Bønder, tømre, jyske knejte,
nu skal vi sejre i grevens fejde.*

Der var på den lille skole i Brønshøj meget langt til voldelige optøjer og forbitrede protester. Men der var en nærdemokratisk ånd; jeg husker, hvordan min omkring otte-årige datter med triumf i stemmen kom hjem og fortalte, hvordan hun efter en kampagne sammen med andre børn havde fået gennemført, at der ikke kom paptag på legehuset i skolegården, for så blev man sort af at kravle på det. De lærte noget andet end kompetencer til brug på arbejdsmarkedet. Men når det kom til stykket, var det måske mere Grundtvig end Marx.

Den lille skole gik kun til 5. klasse, så børnene prøvede også den kommunale folkeskole og gymnasiet; og her levede døningerne efter marxismen de mærkeligste steder. I 1. g på Efterslægtens Gymnasium i 1987-88 havde de en historiebog med titlen ”Produktion og Samfund: Danmark og Nordens historie” udgivet på G.E.C Gads Forlag, hvor historien var inddelt i fire perioder: Klassesamfundets opståen (slaveproduktionsmåden), Feudalismen, Landbrugskapitalismen, Industri Kapitalismen. Den slutter med oliekrisen i 1970’erne og fanfaren:

Forståelsen af staten som i sidste ende kapitalens forlængede arm har svært ved at trænge igennem. Fortsætter denne tendens, vil det danske samfund sikkert komme igennem det 20. århundredes anden store krise på samme måde som gennem den første i 30’rne: man trykker sig tættere sammen ”hen over midten” og prøver gennem et ”samarbejdende folkestyre” at holde såvel yderligtgående højreorienterede som socialisterne stangen, samtidig med at man løser krisen på kapitalens betingelser (Andersen, 1980, side 380-81)

Konklusion

Vi er nok tilbøjelige til at svinge fra den ene grøft til den anden. 1968 og 1970'erne var på universiteterne på mange måder en overreaktion på 1950'erne og 1960'ernes stive og autoritære system. Der var grund til en kritisk diskussion af de teorier og det samfund, vi havde. Men den kritiske diskussion blev til "kritisk teori", og den kritiske teori blev mange steder til ukritisk marxisme.

Til gengæld kom der så også i 1990'erne og 2000'erne en reaktion mod 1970'erne, der kastede universiteterne i hænderne på bureaukrater og ansatte ledere, og det er svært at sige, om "Fra ide til faktura" er mere begavet end "Forskning for folket, ikke for profitten". Ingen af delene er særlig nuanceret, men begge dele har jo elementer af noget rigtigt.

Hvis jeg skal slutte med en mere personlig bekendelse om mit universitetsliv fra 1962 til i dag, så er det nok, at sen-80'erne og 90'erne var systemets bedste tid. Der var vi på vej fra venstre side af vejen mod den højre og opholdt os vel i 15-20 år nogenlunde midt på vejen. Studenterne var ikke så ideologiske, og fagkundskaben var kommet i højsædet. Men fra årtusindskiftet fortrængte ledelse, stram styring og politisk mistillid til universiteterne fagligheden. Det var på mange måder en forsinket reaktion på 1970'erne, og det er måske 1970'ernes største skadevirkning. Perioden skabte en mistillid mellem universiteterne og det politiske systemer der stadig eksisterer, og som er ret katastrofal.

LITTERATUR

Andersen, Torben Peter (1980), *Produktion og samfund – Danmarks og Nordens Historie*, Fundamental historie, G.E.C. Gad, København.

Kærgård, Niels (1999), Fagøkonomiens hamskifte i Danmark 1968-75, i Lotte Langhoff-Roos (red.), *Socialøkonomisk debat gennem 25 år - i anledning af Socialøkonomisk Samfunds 100 års jubilæum*, DJØF's Forlag.

Kærgård, Niels (2016), Dansk universitetspolitik er på slingrekurs, *Informations kronik* den 18. november.

Kærgård, Niels (2017), Danske universiteter – Fra professorvælde til bureaukratstyre, *Biozoom*, vol. 19.3 side 8-10.

Studenteroprører i 1968, dekan i 1980'erne

Forfatteren til denne artikel var næsten den eneste stud.polit., der i foråret 1968 deltog i aktivistbevægelsens inderkreds; han skrev kronik i Politiken om bevægelsens ideer. Siden blev han studienævnsformand, professor og dekan.

CHRISTIAN HJORTH-ANDERSEN

Professor emeritus, Økonomisk Institut, Københavns Universitet (professor ved instituttet siden 1990), cand.polit. 1971, valgt til studenterrådet som aktivist i foråret 1968, formand for Det statsvidenskabelige Studienævn 1982-84, dekan for det Samfundsvidenskabelige fakultet 1993-1998.
E-mail: xpt753@ku.dk

Studenteroprører

Da jeg d. 21. marts 1968 gik min vanlige tur ind til Studiegården, hvor politstudiet befandt sig på 2. sal, havde jeg ikke den ringeste anelse om, at mit liv ville ændre sig en hel del den dag. Men i nattens løb havde nogle psykologistuderende, som havde base på Studiegården på 3. sal, overmalet muren på huset overfor med slagord som *Medbestemmelse Nu, Bryd professorvældet*. Jeg var helt uforberedt, og jeg havde ikke fantasi til at forestille mig, at jeg burde begynde at skrive dagbog for senere at kunne give en korrekt fremstilling af begivenhederne.

Der er ingen tvivl om, at det ramte en nerve hos mig. Jeg var efterhånden godt og grundigt træt af det solderi med studenternes tid, som der faktisk foregik. I et tidligere semester havde jeg f.eks. fulgt professor Nørregaard Rasmussens forelæsninger i nationalregnskabet og siddet et helt semester og taget omhyggelige noter, som så blev renskrevet, da jeg kom hjem. Men da semestret var gået, udgav han sine noter i hæfteform. Havde han blot orienteret om det, havde jeg kunnet spare rigtigt mange arbejdstimer. Et andet eksempel var professor Georg Rasch, som var internationalt anerkendt for sine psykometriske målingsmodeller, og som insisterede på at undervise i dem. At de nok var interessante, men til ringe nytte for økonomer, interesserede ham ikke det fjerneste. Nutidens unge har nok ikke helt fantasi til at forestille sig, hvor arrogante professorer kunne være dengang.

Men studenteroprøret bredte sig lidt senere til polit. Nogle ældre studerende skrev pludselig en dag en række plakater på 2. sal med provokationer som *Vores lærere er overpædagogiske*. Og så blev der afholdt studentermøder for politter, som jeg deltog flittigt i. Og i forbindelse med møderne blev der nedsat arbejdsgrupper, og en af arbejdsgrupperne blev kaldt Medbe-

stemmelse. Alle kunne deltage i denne arbejdsgruppe, men den blev nu ikke stor, kun en håndfuld personer. Men her mødte jeg dette tidsskrifts redaktør Niels Kærgård for første gang. Vi skulle så få et nært forhold igennem de næste 50 år.

Men den egentlige bevægelse foregik ikke på politstudiet, men derimod med psykologer og sociologer som de mest initiativrige. Tilhængerne af den nye bevægelse blev kaldt aktivisterne. Så der blev også afholdt fællesmøder for alle studerende, i praksis hovedsageligt fra Indre By. Møderne var nyskabende i den forstand, at der blev forsøgt demokrati i form af gruppearbejde, hvor alle kunne komme til orde, og så blev der rapporteret til plenum. I dag er det en banal sag, men dengang var det nyt. De dominerende i aktivistbevægelsen havde som sagt udgangspunkt i sociologi eller psykologi.

Men selv om der i princippet var lige indflydelse for alle, var der nogle, der slog igennem ved en blanding af personlighed og politisk skoling. I løbet af ret kort tid etablerede Finn Ejnar Madsen sig som den mest indflydelsesrige person. Og det var ham, der foreslog, at jeg skulle være en af talerne på Frue Plads, da vi holdt den store demonstration i begyndelsen af maj.

Forinden det deltog jeg i et fællesmøde for aktivister hos juristerne på 1. sal i Studiegården, hvor det på mødet blev besluttet at besætte Psykologisk Laboratorium på 3. sal. Det skete helt bogstaveligt ved at slæbe bænke fra auditoriet op og blokere adgangen til 3. sal. Så vidt jeg ved, var den eneste anden polit tilstede Henrik Hedin. Men det var en forunderlig nat og underligt at høre Pressens radioavis næste morgen. Det var en provokation, og provokationen virkede. Studenteroprøret blev omtalt og kom på dagsordenen. Men det var ikke en risikofri provokation. Ingen kunne den nat vide, om politiet

ville komme og arrestere aktivisterne med en mulig relegation til følge. Godt nok var Mogens Fog rektor, men han kunne jo være blevet underkendt af stærkere magter.

Men der skulle mere til end slagord, og der blev nedsat forskellige arbejdsgrupper, herunder en gruppe, der skulle formulere kravene til et studienævn med medbestemmelse. Det blev vedtaget, at det skulle bestå af repræsentanter for forskellige fag, og faktisk mødtes gruppen i min tantes lejlighed på Frederiksberg. Der var fred og ro, for hun var i sommerhuset og vidste ikke noget om, hvad hendes lejlighed blev brugt til. Ved de møder viste historikeren Karsten Fledelius sine betydelige evner til formulering.

Desuden skulle også offentligheden orienteres og ikke kun af en mere eller mindre vrangvillig presse. Så jeg skrev en kronik i Politiken, som af avisen blev bragt med overskriften *Væl er der en mening med det danske studenteroprør*. Artiklen skulle sidenhen blive lidt af en klassiker og genoptrykt i forskellige samleværker såsom Bente Hansen og Hans Henrik Jacobsen: *Studenteroprøret – dokumenter og udsagn*, Gjellerup 1968.¹ I artiklen blev det klart markeret, at målet med studenteroprøret efter min opfattelse var ændrede forhold på universitetet, ikke en generel samfundsmæssig omvæltning. Nogle aktivister så en sådan revolution som det endelige mål, men den opfattelse dominerede ikke blandt de politstuderende.

Men aktivisterne havde også et andet syn på det etablerede studenterråd, som de betragtede som totalt magtesløse og eftergivende over for professorerne. Ved politstudiet resulterede det i, at der blev udskrevet nyvalg til studenterrådet. De siddende medlemmer, to senere så kendte danske økonomer som afdelingschef Torsten Gersfelt, Økonomiministeriet, og Rigshospitalets direktør, Niels Hammer Jespersen, blev ganske enkelt ikke genvalgt, men Niels Kærgård og jeg blev nyvalgt. Der var også en betydelig skepsis mod det daværende studenterråd med Christian Nissen som formand og C.C. Tscherning som næstformand. De advarede om, at vores aktioner ville ødelægge ”forhandlingsklimaet” med universitetets ledelse, forstået på den måde, at ledelsen ikke ville forhandle med os. Men det viste sig jo at være lodret forkert. Men Kærgård og jeg blev indvalgt til Studenterrådet ved Københavns Universitet, da vi jo repræsenterede politstudiet. Det havde dog ikke nogen nævneværdig effekt. For Studenterrådet ved Københavns Universitet skulle samarbejde med de øvrige universiteter, og da vi skulle viderebringe budskabet om studenteroprør til Danske Studerendes Fællesråd, viste det sig, at de øvrige universiteter havde holdt et møde uden repræsentation fra København, hvor de havde vedtaget, hvad der skulle ske! Det var første, men bestemt ikke sidste gang, at jeg oplevede, at repræsentanter fra provinsen rotter sig sammen mod hovedstaden.

I løbet af efteråret² blev der etableret uformelle samarbejdsorganer mellem aktivisterne og det officielle universitet. På Økonomisk Institut var situationen klar: Professorerne var lodret imod de nye tider – surprise, surprise. Men det var også klart, at de yngre medarbejdere (yngre skal forstås som, at de ikke var professorer. De såkaldte yngre medarbejdere kunne godt være højt oppe i 40’erne.)

Dramatikken i situationen var blevet dæmpet betydeligt, formentlig bl.a. pga. rektor Mogens Fogs indsats.

Fra efteråret 1968 og fremefter var der på politstudiet ikke længere tale om dramatiske hændelser, men langstrakte forhandlinger. Arbejdsfordelingen var, at Kærgård fungerede som den saglige formidler, og jeg som den latente trussel om problemer. Men kernen i sagen var, ud over de mere generelle problemer om Studienævnets kompetence, som nu i høj grad var overgået til et højere niveau, hvordan en studiereform skulle se ud.

I politrådet var der enighed om, at det hidtidige system med en 1. og 2. del havde spillet fallit. Der gik simpelthen for lang tid, før at en studerende fik en passende feedback på sit studieforløb. Derfor foreslog vi et årsprøvesystem, så de studerende allerede efter 1. årsprøve kunne finde ud af, om de egnede sig til studiet. Og som et andet væsentligt punkt ville vi have matematikundervisning obligatorisk fra 1. årsprøve. Teknisk set var de økonomiske artikler blevet fyldt med matematik, som vi ikke havde forudsætninger for at forstå. Den studiereform, der senere blev vedtaget, imødekom begge ønsker, og næppe nogen ville drømme om at vende tilbage til tidligere tider. Det var på den faglige front en klar sejr.

Interregnum: Studienævnsformand 1982

I 1980’erne havde situationen ændret sig ganske betydeligt. Studenteroprøret havde vundet den politiske kamp, og der var kommet en ny styrelseslov for universiteterne. Grundlæggende skulle studienævnet styre studiet med lige repræsentation af lærere og studerende, og også i de øvrige organer blev studenter og det teknisk-administrative personale, TAP’erne, repræsenteret. Det lignede en sejr for 1968-aktivisterne.

Men i 1982 blev jeg udpeget til at være studienævnets formand; det var min tur med det administrative slæb. (Der var en stiltiende aftale om, at formandsposten alternerede mellem lærere og studerende). Og så begyndte problemerne. Der var otte medlemmer af Studienævnet, fire lærere og fire studerende. Lærerne bestod imidlertid ikke kun af de fastansatte lektorer og professorer, men også deltidslærere. Og dem var der historisk mange af på politstudiet. Konsekvensen var, at deltidslærerne havde ”krav” på to pladser og de fastansatte lærere på to. Men deltidslærerne havde ikke den store interesse

NOTE 1 Faktisk modtager jeg hvert år nogle hundrede kroner fra Copydan for den artikel. Artiklen var skrevet af idealisme, og jeg havde ikke i min vildeste fantasi forestillet mig, at det skulle blive en kommende indtægtskilde!

NOTE 2 Her er der et tremåneders ophold i min beretning, da jeg igennem forårssemestret 1968 gik til et intensivt spansk kursus (i øvrigt ligesom den navnkundige professor Ditlev Tamm) med henblik på at kunne rejse en længere tur i Sydamerika, dengang *terra incognita*.

i valget, så de fik valgt en flippet lærer i sociologi og en mere traditionel undervisningsassistent i makroøkonomi. På studenterside havde Studenterrådet fast tre stemmer, medens de såkaldt moderate studenter havde en repræsentant.

Men dermed brød også forudsætningerne for studienævnet sammen. Den flippede sociologilærer stemte ofte sammen med de studerende, så jeg skulle forhandle i timevis med repræsentanten for de moderate studerende for at forhindre, at Politrådet havde absolut flertal for dets forslag. Det var tunge tider. Min forberedelse til et studienævnmøde bestod i at sove længe om morgenen og indtage en solid frokost. For mødet startede traditionelt kl. 14 og varede typisk et sted mellem 6 og 8 timer. Det krævede simpelthen fysiske kræfter at deltage i mødet. Godt nok skiftedes vi til at medbringe kage ved 17-tiden, men alligevel.

Disse tilstande blev delvist bragt til ophør det næste år, fordi jeg intervererede i deltidslærernes valg. Problemet var jo, at demokratiet ikke fungerede efter hensigten, for de almindelige undervisningsassistenter interesserede sig for økonomi og ikke universitetspolitik. Jeg fik dem overbevist om, at de ikke kunne være tjent med deres flippede repræsentant, så de måtte simpelthen stille op til valgmødet. Det lykkedes, og så blev Studienævnet bragt på ret køl i form af, at dialogen mellem lærere og studenter fungerede nogenlunde rimeligt. Men det krævede en lidt tvivlsom intervention i andres valgproces.

Dekan 1993

Ligesom posten som studienævnsformand var dekanposten ikke noget, som jeg aktivt søgte. Jeg blev simpelthen af toneangivende kredse på mit institut gjort opmærksom på, at det var min tur til at tage sliddet i fakultetsrådet med budgetterne. Og efter et par år ville automatikken, at jeg skulle være dekan for Det Samfundsvidenskabelige Fakultet.

Det var en automatik, som var aftalt mellem de tre fag i fakultetsrådet, juristerne, økonomerne og resten, som bestod af samfundsfag/statskundskab, sociologi og antropologi. De studerende interesserede sig ikke nævneværdigt for den automatik. Men som dekan havde jeg automatisk nogle diskussioner med de studerende. Et hovedproblem var, at der skulle etableres en studieordning for det nye sociologistudium, som blev etableret i min dekantid. Men de studerende insisterede på meget dyre individuelle mundtlige eksamensordninger, medens jeg med en politbaggrund mente, at skriftlige eksaminer var det bedste og i hvert fald det billigste. Jeg vandt den konkrete sag, men tabte i omdømme hos de studerende.

Men i det store og hele var det ikke de studerende, der var problemet i min dekantid. Vel var der nok ikke den aktivitet i "basis", som man kunne ønske sig, men i det store og hele kunne man dog gå ud fra, at de studerendes repræsentanter udtrykte meningen blandt de studerende. Det samme gjaldt bare ikke TAP'erne. Her var der ikke meget aktivitet blandt de menige TAP'er, og en mere professionel skare tog ret hurtigt magten. Og da systemet var konstrueret sådan, at der i de

ledende organer var $\frac{1}{4}$ studenterrepræsentation, $\frac{1}{4}$ TAP-repræsentation og $\frac{2}{4}$ lærerrepræsentation, betød det, at det ville være politisk selvmord for en lærerrepræsentant at lægge sig ud med TAP'erne. Den konsekvens af begejstringen i 1968 havde ingen tænkt på. Men den betød, at i en lang årrække var TAP'erne ligeså urørlige som indiske køer.

En vurdering og perspektivering

Var det hele så godt eller skidt? Det er ikke nemt at vide. Faktisk blev der jo i Danmark lavet et ret unikt, om end ikke kontrolleret, eksperiment med medarbejderdemokrati, men det må nok erkendes, at det ikke gav inspiration til at gå videre ad den vej. Og tanker i den retning er da heller ikke blevet fremsat i nyere tid.

Nu har tiderne ændret sig, og vi har fået en ny styrelseslov med nærmest de modsatte intentioner af studenteroprøret. Bestyrelsen med (stort set irrelevante) eksterne repræsentanter samt en magtfuld rektor bestemmer nærmest alt. Er det så studenteroprørets definitive nederlag?

På det formelle plan er svaret uden tvivl ja. Der er kun noget pseudodemokrati tilbage i form af Akademisk Råd og lignende (jeg ved det, for jeg har deltaget i møderne!). Men i et længere perspektiv har nogle ting alligevel flyttet sig. Arrogancen er væk! De studerende kan faktisk kræve, at professorerne passer deres forelæsninger, og de kan stille kritiske spørgsmål til undervisningen, så omgangsformen og dagligdagen er radikalt ændret. Det gamle system fungerede ikke, men det nye system kan, om end ikke uden vanskeligheder, modtage 10 gange så mange studerende som forhen.

Men var studenteroprøret så positivt?

Fra et samfundsvidenskabeligt synspunkt blæser svaret nok i vinden. Som Zhou Enlai angiveligt har sagt, så kan store ændringer ikke vurderes på den korte bane. Fra mit personlige standpunkt er jeg positiv. Langt fra alt udviklede sig, som jeg havde forestillet mig; idealismen kunne ikke helt holde til de praktiske realiteter og manglende entusiasme. Men der er dog i vore dage en helt anderledes åbenhed for andre synspunkter, faktisk en videnskabelig indstilling, som jeg er stolt af at have givet et lille bidrag til.

Ungdomsoprør, modkultur og det Nye Højre

Med udgangspunkt i egne erfaringer anslår forfatteren først nogle centrale temaer i det ungdomsoprør, som han oplevede på nærmeste hold, for derefter at tage læseren med til USA, hvor ”oprøret” hentede en stor del af sin inspiration. Til sidst diskuteres, hvilken betydning oprøret fik for amerikansk politik.

MICHAEL BÖSS

Lektor emeritus, Aarhus Universitet, forfatter, skribent og foredragsholder, student 1971 fra Esbjerg Statsskole, hovedfag i engelsk filologi 1977, bl.a. leder af Canadian Studies Center ved Aarhus universitet og af Aarhus Universitets prestigefyldte Matchpointkonferencer.
E-mail: engmb@cc.au.dk

En personlig erindring

Historie ville have været mit yndlingsfag i gymnasiet, hvis det ikke havde været for den lærer, vi fik i det sidste år, 1970-71. ”Magister Hansen” ville han tiltales; for han var skam mere end blot lektor. Han gav os indtryk af, at vi burde være taknemmelige over, at han i det hele taget nedlod sig til at bruge sin tid og sin viden på at føre os frem til studentereksamen. Som så mange andre ældre gymnasielærere i 1960’erne drømte den jættestore og bryske mand vel om den universitetskarriere, han aldrig havde fået. Og nu ærgrede han sig over at høre eleverne kalde hans yngre kollegaer ved fornavn, ligesom de heller ikke længere selv blev tiltalt med efternavn; altså folk som ”kommunist-Andersen” og hans kone, som lærte os tysk ved at læse Brecht og tekster fra DDR. Det forekom nærmest at være et komplot udført af ”røde lejesvende”, der nu også sad som elever i hans klasseværelser på Esbjerg Statsskole og bare ventede på muligheden for at bryde samfundet ned.

Havde der måske ikke netop været et veritabelt elevoprør på skolen få måneder tidligere? Havde elevrådet ikke besluttet at træde ud af Samarbejdsudvalget og opfordret deres ”kammerater” til at boykotte rektor ved ikke at rejse sig for ham, når han trådte ind til de daglige morgensamlinger? Og besøgte stud. psych. Finn Ejner Madsen ikke jævnligt Esbjerg Statsskole for at holde marxistisk ”skoling” for medlemmer af SG (Socialistiske Gymnasier) om aftenen? Og havde elevrådet ikke netop stået for et fællesarrangement med et par Black Panthers fra USA?

Magister Hansen havde sikkert bemærket, at jeg var medlem af elevrådet. Jeg fik nemlig ofte et sideblik fra ham, når han kom med nogle af sine ærkekonservative politiske betragtninger. Men han vidste ikke, at jeg i 2.g var begyndt at læse Herbert Marcuse og Rudi Dutschke og havde fulgt med i alt, hvad der

var blevet talt om på Sorbonne og Berkeley i de sidste fem år: lighed, social retfærdighed og ytringsfrihed for studerende.

Magisteren sad i hver time og docerede for os fra katederet, ofte med en slukket cigar mellem fingrene. Jo, ”docere” er det rette ord, for det var før, der var noget, der hed klassesamtaler, gruppearbejde og elevpræsentationer. I stedet blev der talt og overhørt og også oversat. Det sidste blev jeg selv tit. Jeg var nemlig engageret i faget og var begyndt at interessere mig for politik og historiefagets aktuelle relevans. Derfor rakte jeg ofte fingeren op, især når Hansen provokerede. Det elskede han at gøre. Dog ikke for at lære os at tænke kritisk; for han tålte ingen modsigelse. Sådan var det også den dag, hvor jeg blev smidt ud af klasselokalet.

Vi var kommet til besættelsestiden, husker jeg. Men det kan også have været noget helt andet, for han havde det med at indskyde kommentarer til dette og hint, uanset om det havde noget med dagens emne at gøre. Da vi havde ham til oldtidskundskab, hørte vi således en del om hans syn på den seksuelle revolution. Han antog, at vi nød den i fulde drag hver weekend.

Den dag begyndte han pludselig at tale om Kaj Munk. Nu havde vi naturligvis Munks samlede værker – ”Mindeudgaven” fra 1949 i brun læderryg og med guldskrift – stående i mit eget hjem, og min far, der var sognepræst, holdt af og til foredrag om ”digterpræsten”. Jeg kendte derfor både til hans tidlige beundring for førerskikkelser og hans senere betydning for modstandskampen. Derfor følte jeg mig provokeret, da magisteren kun omtalte den første Munk, og jeg rakte hånden op. Da jeg endelig fik lov til at tale, spurgte jeg, om ikke den anden Munk også burde omtales. Det mente magisteren dog ikke og fortsatte. Det gjorde jeg også selv, altså med at række hånden op. Jeg gik jo ind for ”free speech”!

Det endte med, at jeg blev smidt ud af lokalet og ind i et depot bagved. Her kunne jeg så sidde og skrive et resumé af dagens lektie! Da jeg efter timen lod forstå, at jeg følte mig uretfærdigt behandlet – og i øvrigt ikke havde noget at aflevere – før den store mand i flint. Han svor, at han ville sørge for, at jeg kom til at tage min eksamen på byens andet gymnasium, hvor der var flere andre ”røde lejesvende” som mig selv. Og så satte han mig i øvrigt tre karakterer ned ved den næste termin. Jeg forblev dog på Esbjerg Statsskole og fik mit 11-tal tilbage ved den mundtlige eksamen den følgende sommer.

Ungdomsoprørets temaer

Mit lille erindringsbillede siger noget om, hvordan forholdet mellem lærere og elever blev påvirket af ungdomsoprøret og de nye tanker, der strømmede til Danmark fra Paris og San Francisco. Ideer om lighed, retfærdighed (borgerrettigheder) og frihed fik den hidtil gældende ærbødighedskultur til at bryde sammen. Samfundets traditionelle autoriteter blev pludselig konfronteret af unge, der insisterede på at blive taget alvorligt og lyttet til, og som ikke længere ville finde sig at blive talt ned til og overhørt, i begge det sidste ords betydninger.

Som Knud Holt Nielsen har vist i *Eleveoprør og studenteroprør i Danmark. Protestaktiviteter blandt lærlinge, elever og studerende 1960-2014*, så handlede hovedparten af de organiserede protester og demonstrationer blandt gymnasieelever, erhvervsskoleelever og studerende i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne om medbestemmelse og lighed inden for uddannelsesområdet, som i de år gennemgik en modernisering og blev åbnet for et større og bredere indtag end tidligere. I 1970'erne fulgte protesterne to hovedveje. Universiteternes studenterbevægelse udviklede sig i en nymarxistisk retning og satte fokus på forskellige former for fagkritik og behovet for at udvikle en videnskab, der tjente arbejderklassens interesser. Organisationerne for skoleelever, gymnasie- og HF-elever, lærerstuderende og pædagogstuderende fortsatte derimod 1960'ernes krav om velfærdsstatslige reformer, der skulle forbedre deres levevilkår under studierne.

Hvad angår mig selv, bed ny-marxismen dog ikke på, da jeg i 1972 begyndte på Aarhus Universitet. Selv om jeg havde læst Marcuse i 2.g, var der for mit eget vedkommende tale om en flirt med datidens politiske radikalitet. Jeg var ikke mere radikal end, at jeg meldte mig ind i Radikal Ungdom, og da jeg begyndte mit antropologistudie, opdagede jeg hurtigt, at jeg var ”moderat”. Jeg så nemlig, hvordan det fag, jeg havde drømt om at studere, var tæt på at blive ødelagt af marxister. Jeg husker specielt, hvordan en ældre studerende – nyligt hjemvendt fra feltarbejde blandt et oprindeligt folk – under et oplæg fortalte om, hvor svært det kunne være at gennemføre et akademisk studie om den 4. verdens folk, når det var mere rationelt at tage ud og forsvare dem med et maskingevær.

Siden skiftede jeg til engelskstudiet. Her var der ingen ny-

marxisme eller fagkritik, men kun faglighed, fester, kønne piger og godmodige, ældre professorer. Så hertil fandt revolutionen aldrig vej. Fordi jeg i gymnasiet var blevet optaget af alt det, der skete i USA, kastede jeg mig over amerikansk historie, samfund og kultur. Jeg læste om, hvordan borgerrettighedsbevægelsen nu ikke længere blot handlede om sorte i Sydstaterne, men også om indianere og kvinder. Jeg skulle derfor for alt i verden på studieophold i USA for at se det hele med egne øjne. Jeg husker første gang, en sort pige kyssede mig på munden. Det var en lighed, der kunne føles. Sanselighed.

Det mellem menneskelige og politiske lighedsideal var det bedste, der kom ud af ungdomsoprøret. Det skabte en mental revolution i forholdet mellem mennesker, som i værdi langt overgik marxisternes fantasier om arbejderstaten, som de da også snart opgav til fordel for identitetspolitik.¹ Men i USA endte modkulturens og dens idealer med at skabe et ”backlash”, som en ny højrebewægelse forstod at udnytte politisk. Jeg vil med økonomen Paul Krugman i de sidste to afsnit argumentere for, at det ikke var økonomien, men en udbredt modreaktion på 1960'ernes værdikamp, som bragte Reagan og det Nye Højre til magten.

USA i 60'erne

Der er nok ingen amerikansk historiker, der tager sig selv alvorligt, som i dag kan finde på at trække på skuldrene af den modkulturelle bevægelse i 60'ernes USA og kalde den en ulykkelig og afvigende historisk periode, hvor pot-rygende unge og politiske sociopater fik samfundet til at gå af lave, og som derfor ikke bragte noget godt med sig. For modkulturen – som ungdomsoprøret hedder der – repræsenterede en periode, hvor nogle af de bedste værdier i den amerikanske tradition blev fornyet. Tidsånden blev formet af borgerrettighedsbevægelsen og dens budskab om, at undertrykte borgere kan forandre historien ved at tage deres skæbne i egen hånd og gå sammen om at forbedre deres forhold.

Men rødderne gik meget længere tilbage. Modkulturen fornyede nemlig Henry David Thoreaus ideal om borgerens moralske pligt til at sige klart og trodsigt fra over for verdens uretfærdigheder. Det havde således et værdibaseret udgangspunkt. Som en lederskribent i New York Times skrev i 1994, altså på et tidspunkt, hvor det Nye Højre i flere år havde lagt modkulturen for had og udpegede enhver politisk fjende for at være et ideologisk barn af George McGovern (præsidentkandidat for Demokraterne i 1972):

1960'erne udklækkede en ny, moralbaseret politik, som lagde vægt på den enkelte ansvar for at tale åbent ud mod uretfærdighed og korruption. Det var denne fornyede ansvarlighed, som fik tilstrækkeligt mange mennesker til at hæve deres stemmer og bringe Amerikas mest katastrofale militære eventyr, Vietnamkrigen, til afslutning. På det niveau oplevede vi i tresserne udfoldel-

NOTE 1 Jf. Mark Lilla, *The Once and Future Liberal - After Identity Politics* (New York: Harper, 2017).

sen af kollektiv psykisk sundhed, da nationens hidtil stemmeløse borgere – dens unge – havde held til at sætte en stopper for en krigspolitik, som rent faktisk var mentalt syg.

Årtiet blev fra begyndelsen præget af borgerrettighedsbevægelsen. Der var tale om en både politisk og en social kampbevægelse. Den modstand, den blev mødt med i Sydstaterne, var ekstremt voldelig, og selv efter at den formelle apartheid var afskaffet i busser, skoler og valglokaler, var der stadig en social virkelighed at forandre, hvis der skulle blive tale om en reel lighed mellem borgerne.

Bevægelsen måtte derfor af oplagte grunde føre over i et krav om social retfærdighed realiseret gennem offentlige velfærdspåbudsprogrammer. Det skyldtes især udviklingen i centrene i de store industribyer i Nordstaterne, som millioner af sorte i Syd var migreret til efter Anden Verdenskrig. De var nu i færd med at blive tømt i takt med, at virksomhederne flyttede ud af byerne og derved efterlod deres bykerner uden arbejdspladser. Med arbejdsløsheden fulgte stigende kriminalitet og tilbagevendende storbysoptøjer, hvilket gav mange hvide amerikanere indtryk af, at samfundet stod på sammenbruddets rand, og at de kaotiske tilstand var blevet udløst af borgerrettighedsbevægelsen. Oven i det kom så ungdomsoprøret.

Hvor skal dets rødder findes? Det er svært at sige med bestemthed, men der var nogle oplagte faktorer, og 60'ernes "magiske økonomi" (Tom Wolfes udtryk i *The Pump House Gang*, 1968) var utvivlsomt en af dem. Det var en tid, hvor der tilsyneladende var job at få til alle, og hvor lønniveauet for arbejdere oversteg, hvad man hidtil havde set i USA's historie. Selv om familiernes indkomst var lidt lavere end i dag – fordi de fleste kvinder endnu ikke var ude på arbejdsmarkedet, og forskellen mellem mænds og kvinders løn var større – så steg arbejderfamilierne op i middelklassen. De oplevede deres levestandard som meget højere end den, de var vokset op med. Desuden var der en høj grad af social sikkerhed, idet 80 procent af befolkningen i 1966 havde en sundhedsforsikring, hvilket var 30 procent flere end i 1945. I 1970 var andelen endog steget til mere end 85 procent.

Fordi det forekom så let at tjene til dagen og vejen, syntes omkostningerne ved at eksperimentere med en anden livsstil end forældrenes at være lave for unge mennesker; for man kunne jo altid vende tilbage til arbejdsmarkedet og få et almindeligt arbejde, hvis det gik galt. Måske var det derfor, hippie-bevægelsen blev så kortlivet. Den døde snarere af det mindre økonomiske tilbageslag under Nixon i 1969-71, da arbejdsløsheden steg fra 3,5 til 6 procent, end på grund af de mange tragiske begivenheder i forbindelse med den såkaldte Frie Altamont Koncert i det nordlige Californien den 6. december 1969. Stort set lige så kortlivet var hippiebevægelsen også herhjemme. Den ebbede hurtigt ud, da 70'ernes recession satte ind.

En anden faktor er det ubehag, som mange af middelklassens unge følte i forhold til den materialisme, som prægede tiden og

deres egne hjem. Kultfilmen året før, jeg selv kom i gymnasiet, var *The Graduate* (1967 "Fagre voksne verden"). Her spiller Dustin Hoffman en ung mand, Benjamin, der til et selskab hos familien Robinson indser, at han bliver nødt til at leve et "anderledes" liv end sine forældre og deres bekendte. Nej, hvor vi jublede over den film.

Så er der demografien. Ungdomsoprøret begyndte i de år, hvor den store efterkrigs-generation – "babyboom'erne" – nåede college-alderen. Rent antalsmæssigt var generationen så stor, at det blev lettere at bryde med de ældre generationers konventioner og normer.

Endelig er der et par teknologiske faktorer. Opfindelsen af p-pillen ændrede på få år de seksuelle normer og gjorde det – tilsyneladende – problemløst, at "elske den, man var sammen med", uden at der fulgte forpligtelser med. Vi skal derfor huske på, at både i USA og i Europa faldt ungdomsoprøret sammen med "den seksuelle revolution".

Endelig skete der i den samme periode en revolution inden for kommunikationsteknologien. TV-apparater, som tidligere havde været for dyre til at være hvermandseje, blev nu almindelige i alle hjem. Tresserungdommen var den første, der voksede op med en mangfoldighed af billeder, der havde potentiale til at underminere de traditionelle værdier, den var vokset op med. Desuden betød den første "TV-transmitterede" krig – den i Vietnam – at den seksuelle revolutions kærlighedsbudskab flød sammen med modstanden mod krigen: "Make love, not war!".

Gennem TV, film og musik bredte krigsmodstanden sig til Europa. I Esbjerg tog vi i Esa-Bio i Kongensgade for at se *Easy Rider* (1969) og *Alice's Restaurant* (1967). Og vi sang med på anti-krigssange af Bob Dylan ("Blowin' in the Wind"), Pete Seeger "Bring 'em Home" – og ikke mindst Country Joe & the Fish ("Feel Like I'm Fixin' to Die"), som havde en helt særlig gennemslagskraft på Woodstock-festivalen med deres smittende refræn: "And it's 1, 2, 3 what are we fighting for?/Don't ask me, I don't give a damn, next stop is Vietnam."

De sociale værdier, som borgerrettighedsbevægelsen, krigsprotesterne og ungdomsoprøret stod for, skulle sætte langvarige spor i det amerikanske samfund – og også det danske. Men modkulturens politiske rolle skulle blive mere indirekte. Den bidrog til en politisk polarisering, som skulle sende det Nye Højre ind i det Republikanske Partis magtcentrum.

Det Nye Højre: En reaktion på modkulturen

På trods af den økonomiske velstand i 1960'erne var store dele af middelklassen bekymret over det amerikanske samfunds tilstand. Da meningsmålingsinstituttet AP/Ipsos i august 1966 stillede spørgsmålet "Generelt set, vil De så sige, at tingene i dette land bevæger sig i den rigtige retning eller er de løbet af sporet?", svarede 71 procent, at de var løbet af sporet, mens kun 26 procent mente, at tingene bevægede sig i "den rigtige

retning”. Grunden er ikke svær at finde: Den udbredte følelse af socialt kaos og moralsk forfald.

Da Ronald Reagan stillede op til guvernørvalget i Californien i 1966, førte han en kampagne imod ”velfærdsbedragerer”, langhårede college-studerende og militante urostiftere i storbyerne. Specielt harcelerede han over forholdene på delstatens universiteter, især Berkeley, som han kaldte for noget ”rod”. Han lovede, at ”undersøge anklager om kommunisme og outreret seksuel adfærd” på universitetet, hvor studenteraktivister, som han betegnede som ”bumser”, angiveligt stod bag ”seksuelle orgier så perverse, at jeg ikke kan beskrive dem for jer”.²

Selv om Reagans to perioder som guvernør (1967-1975) foregik under det største velstandsboom i USA’s historie, betød boomets bratte ophør i 1973 dog, at den brede politiske enighed, der hidtil havde hersket om behovet for fattigdomsbekæmpelse og velfærdsordninger, blev brudt. Bag bruddet stod en liberalistisk-konservativ bevægelse, de såkaldte ”new conservatives”. De havde rødder i William F. Buckley’s *National Review*, som han grundlagde i 1955, men havde hidtil været en marginal fraktion blandt Republikanerne. I 1964 fik de held til at få Barry Goldwater nomineret til præsident, men Goldwater havde ikke tilstrækkelig bred, folkelig appel og blev af mange anset for at være ekstrem, ja, tilmed farlig, og han endte derfor med at lide et ydmygende nederlag. Til gengæld var tiden moden for bevægelsen, da Reagan, som havde støttet Goldwater, i midten af 1970’erne fremstod som den, der ville kunne samle det – efter Richard Nixon – kriseramte republikanske parti omkring en ny dagsorden.

Reagan delte de nye konservatives kritik af borgerrettigheds- og velfærdslovgivningen, altså Lyndon B. Johnsons ”Great Society”. For det andet forsvarede han de ”familieværdier”, som modkulturen var gået til angreb på. For det tredje talte han for en dybtgående liberalisering af markedet. Og endelig støttede han en hårdere linje over for ”kommunismen”, som han lige siden 1960’erne havde forbundet med både de amerikanske universiteter og Sovjetunionen.

Hvor Reagan blev symbolet på den nye politik, gav en række økonomer, sociologer og intellektuelle højrebevægelsen en intellektuel dimension: folk som Milton Friedman, Irving Kristol og Dinesh d’Souza. Derved blev der skabt en koalition mellem ”new conservatives” og ”neo-conservatives” – hvoraf mange var tidligere liberale – og kristne fundamentalister, der kom til at dominere Republikanerne i det næste halve århundrede.

Det har været almindeligt at hævde, at det var Demokraternes splittelse over Vietnamkrigen, der kostede dem dyrebar politisk kapital og afstedkom ”regimeskiftet” i 1981, fordi den betød, at partiet fremstod som svagt i den nationale sikkerhedspolitik. Andre har ment, at partiets svækkelse skyldtes den recession, som satte ind fra 1973 og varede ved, indtil Reagan i midten af

1980’erne konstaterede, at det var blevet ”Morgen i Amerika”. Men Paul Krugman vil have os til at se tilbage på perioden med nye briller: Den begyndte med ungdomsoprøret.

Konklusion

Det gjorde utvivlsomt et stærkt indtryk på offentligheden at se de voldsomme scener uden for The International Amphitheatre i Chicago under Demokraternes partikonvent den 26.-29. august 1968, hvor radikale studenteraktivister og hippier gjorde gaderne til deres. De følelser af sammenbrud af social orden, som bredte sig i store dele af den amerikanske befolkning i 1960’erne som følge af borgerrettighedsaktivisme, stigende vold og uro i storbyerne, protester og demonstrationer på universiteterne samt de unges eksperimenter med stoffer, livsformer og nye sociale normer, affødte en reel bekymring og undertiden frygt i store dele af middelklasseamerika.

Den bekymring og frygt forstod det Nye Højre at udnytte politisk. Det bidrog med sin værdipolitik til at polarisere det politiske klima i 1960’erne og skabte derved en position for sig selv, som bragte det ind i det republikanske partis centrum i midten af 1970’erne – på et tidspunkt, hvor den økonomiske højkonjunktur for alvor var slået over i en recession. Den økonomiske krise truede den velstand, som middelklassen netop havde erhvervet. Derfor var den nu parat til ikke blot at lytte til det Nye Højres værdi- og sikkerhedspolitik, men også til dets økonomiske argumenter for redningen af USA.

Valget af Reagan i 1980 skal således ikke forklares ud fra blot et økonomisk argument. For uden forhistorien – den politiske polarisering, som opstod under ungdomsoprøret – er forklaringen kun halv. Det er ikke altid ”the economy, stupid”. Den bitre ironi er dog, at det blev det Nye Højres økonomiske politik, der fra slutningen af århundredet satte en stopper for middelklassens reallønsfremgang og sendte millioner af amerikanske arbejdere ud af den middelklasse, som de var blevet medlemmer af i 60’erne.

LITTERATUR

Krugman, Paul (2007). *The Conscience of a Liberal: Reclaiming America from the Right*. New York and London: Allen Lane.

Lilla, Mark (2017). *The Once and Future Liberal - After Identity Politics*. New York: Harper.

Nielsen, Knud Holt (2015). *Elevoprør og studenteroprør i Danmark*. Protestaktiviteter blandt lærlinge, elever og studerende 1960-2014. DPU, Aarhus Universitet, http://edu.au.dk/fileadmin/edu/Forskning/KULT/Ebog_-_Uddannelsesprotester_-_KULT_2015.pdf

New York Times den 11. dec. 1994.

Schaller, Michael (1992). *Reckoning with Reagan: America and Its President in the 1980s*. New York and Oxford: Oxford University Press.

NOTE 2 Michael Schaller, *Reckoning with Reagan: America and Its President in the 1980s* (New York and Oxford: Oxford University Press, 1992), 19-20.

Universitetet og historiens lære

Den 9. marts 1970 endte de studerendes statusuge med, at Københavns Universitet blev besat, og Mogens Fogs sherry drukket. Det ændrede de århundreder gamle autonome universiteter med en fast statslig bevilling til centrale samfundsinstitutioner, der skulle levere den af politikerne efterspurgte vare.

FRANS GREGERSEN

Professor i dansk sprog ved Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet, siden 1996, leder af grundforskningscenter for sociolingvistiske sprogforandringsstudier 2005-2015, hovedfag i lingvistik 1973, næstformand for Studenterrådet ved Københavns Universitet 1969-70, formand for Videnskabernes Selskabs forskningspolitiske udvalg 2006-2007.
E-mail: fg@hum.ku.dk

Indledning

Under overskriften 68 er mange ting rodet sammen som egentlig både kunne og burde betragtes uafhængigt af hinanden. På den anden side lagde oprøret selv vægt på at alting hang sammen. Det gør det uendelig svært at afgrænse noget der er præcist nok til at sige noget nyt om på 28.000 anslag, og det er så min grund til at afgrænse mig til at fortælle om én bestemt dag i 1970, nemlig d. 9. marts.

Hvis læseren ikke allerede ved det, afsløres det hermed: D. 9. marts 1970 blev Københavns Universitet besat. Derefter blev universitetet ændret afgørende, og måske kan man nu se den lille historie dengang i et meget længere lys, ikke *historiens* i ental bestemt form, men dog et mere historisk lys end vi dengang oplevede det. For vi anede ikke hvad der kom efter os.

Kampen om Styrelsesloven

Tidligt i 1970 forelagde undervisningsminister Helge Larsen Folketinget et forslag til en styrelseslov for universiteterne. Der var tre, København, Odense og Aarhus havde universiteter, og nu skulle de have en tidssvarende styrelse. Universiteterne havde i vigtige henseender ikke ændret styrelse siden Normalreglementet for Københavns Universitet i 1845 ja, på mange måder siden Københavns Universitets grundlæggelse i 1479. Da jeg kom på universitetet i 1967 havde København 5 fakulteter, det matematisk-naturvidenskabelige, det lægevidenskabelige, det teologiske, det rets- og statsvidenskabelige og det filosofiske. Alle fakulteter bestod af samtlige professorer. De valgte dels en dekan, dels nogle medlemmer til Konsistorium som så som toppen af kranssekagen valgte en rektor. Professorerne var imidlertid ikke flertallet blandt lærerne. De små fag havde godt nok udelukkende professorer men på alle de større fag var der et flertal af amanuenser eller lektorer.

Kampen om styrelsesloven var anden halvdel af oprøret i 68. Hvor første halvdel var entydigt sejrrig og gav de studerende medindflydelse på studierne i form af studienavn, blev kampen om styrelsesloven anderledes pinagtig, langvarig og måske et nederlag. Vi får se.

Historisk forskning om studenteroprøret er en mangelvare. Den største bog er skrevet af Thomas Ekman Jørgensen og Steven L.B. Jensen, Jørgensen & Jensen (1968). Den er, i det der vedrører styrelseslovsoprøret, baseret på en prisopgave indleveret til Københavns Universitet 1999, og den er så igen grundlaget for en artikel i *Historisk Tidsskrift* 2001. Når jeg i det følgende polemiserer mod d'herrers fremstilling skyldes det ikke deres fortolkning (som de fremlægger helt redeligt s. 16 i bogen) men det at deres fortælling i så høj grad har fået dem til at syntetisere fremstillingen at fortolkningen er blevet enerådende - også uden at den er fuldt ud dokumenteret. Der er ganske vist ingen mangel på samtidige kilder (og mange af dem er blevet benyttet), men de dækker ikke godt bevægelser af denne type. Og de primære kilder, dem der var med selv, er i alle ordets betydninger ved at tørre ud. Jeg skal derfor bidrage med selvoplevede glimt og oplysninger fra d. 9. marts 1970.

Statusuge og demonstration

Så vidt jeg husker, var det nogenlunde godt vejr, ikke regn, og når man ser på billederne, havde folk bare frakker og halstørklæder på; paraplyer ville have været no go men jeg er også sikker på at det ikke regnede. Vi havde forberedt demonstrationen i flere måneder. Studenterrådet stod som arrangør af en statusuge, og der var et særnummer af bladet Q som skulle danne basis for diskussionerne i hele ugen efter. Egentlig var det jo meningen at ugen skulle udfyldes af de fagkritiske grupper, og derfor var der også kun ganske få fælles arrangementer. Jeg husker dog et som tog et så langhåret emne op som 'hvilken

status en tekst havde': Var den at regne for en tekst hvis ikke den var læst eller havde den først eksistens i en læser - og da hvilken (type)?

Men statusugen fik jo slet ikke det forløb vi havde påtænkt. Jeg kan ikke med sikkerhed sige hvad vi egentlig havde tænkt der skulle ske efter demonstrationen som begyndte på Nørre Fælled og passerede Kejsergade (og hvorfor den gjorde det er en helt anden historie), men vi havde da på møder med rektor Mogens Fog fået lov at benytte en del af de gamle auditorier i Hovedbygningen til statusugen. Og vi havde helt sikkert forestillet os at ugen ville betyde et vældigt løft i forhold til det fagkritiske arbejde. Måske havde vi faktisk forestillet os at folk blev i auditorierne. Det var os i hvert fald ikke fremmed.

Min tale på Frue Plads er dokumenteret i den film som en gruppe ledet af Dino Raymond Hansen har lavet om dagens forløb. Derfra har Paul Hammerich taget et uddrag som han brugte i sidste afsnit (nr. 10) af krøniken om Gamle Danmark. Afsnittet kan nu ses på DRs hjemmeside. På billederne fra talen, er jeg flankeret af Sigurd Mikkelsen fra Medicinerrådet.

Studenterrådets formand Børge Klemmensen og jeg som næstformand havde løbende holdt møder om statusugen og demonstrationen med en aktionsgruppe som vi regnede for centrale i hele projektet. Blandt dem var netop Sigurd Mikkelsen som i øvrigt senere blev overlæge i Arbejdstilsynet. Han var udpeget til at være ordstyrer på Frue Plads. Det er derfor interessant forkert når Jensen og Jørgensen skriver at en aktivist erobrede mikrofonen (Jensen og Jørgensen 2001:463), og i bogen er det da også blevet modificeret men har stadig ikke pointen med (Jørgensen og Jensen 2008: 195). Næh, Sigurd Mikkelsen havde sideløbende holdt møder i en anden gruppe hvoriblandt jeg i hvert fald kender en person som var en af mine gode venner. Det var ham der langt senere fortalte mig at han havde fået den særlige opgave at standse mig hvis jeg gjorde mine til at standse Sigurd når han efter at have erklæret demonstrationen for afsluttet udtalte de berømte ord: *Og nu besætter vi universitetet.*

Og det gjorde 'vi' så.

Universitetet besat

Det sidste jeg husker fra besættelsen var fra festsalen sent om aftenen, Ralf Pittelkow (dekoreret med et enormt halstørklæde) som dødtræt sagde at hvis ikke man havde klare krav som skulle opfyldes før vi forlod universitetet, så kunne man lige så godt ophæve besættelsen.

Dagen efter kom Mogens Fog. Jeg var med da han fik et af sine berømteste raserianfald over at 'vi' havde forgrebet os på hans sherry og cigarer. Jeg er sikker på at der var rigelige mængder helt uskadt andetsteds, men raseriet var nu ikke til at tage fejl af. Han vendte om på hælen og forlod de slukørede besættelse. Med til historien hører det at de derefter indkøbte sherry og cigarer og efterlod dem med et venligt kort.

Jeg fulgte efter Fog i ti skridts afstand indtil han nede på Skindergade brat vendte sig om og bøst sagde: "Hvad vil du?" Jeg fik sagt til ham at det ikke var os i Studenterrådet der stod bag besættelsen. Jeg syntes vi skyldte ham en undskyldning for ellers kunne han jo nemt føle sig ført bag lyset og det var ikke noget han tog let på. Han tog min forklaring for gode varer, formentlig fordi han kunne se at jeg, ja vi i Studenterrådet, faktisk var i klemme.

Og det var så det, *the rest is history*. Og historien er at Danmark derefter gik fra at have komplet autonome universiteter som selv bestemte alting og blot fik en bevilling, til at regeringsapparatet nu interesserer sig intenst for de bevillinger som forvaltes af universiteterne og den måde 'samfundet' kan få *bang for the buck* på. Universitetet var pludselig blevet en central samfunds-institution og skulle levere varen, hvilken vare det så ellers er man efterspørger. Det varierer lidt.

Styrelseslovens teori

D. 13. januar 1970 havde de tre studenterråd holdt møde med Helge Larsen, undervisningsminister, Bjørn Brynskov, departementschef, og Ernst Goldschmidt, kontorchef, om Forslaget til Styrelseslov. Vi startede med en række yderst detaljerede kommentarer og spørgsmål men da Mihail Larsen, som repræsenterede Studenterrådet fra Århus, sendte en billet over til os fra København om at hvis vi fortsatte på den måde så gik han, skiftede vi spor: Jeg spurgte Helge Larsen hvorfor vi egentlig skulle have medbestemmelse. Det kom helt bag på ham og Brynskov måtte hælde vand ud af ørerne i flere minutter før ministeren kunne tage tråden op. En helt overbevisende forklaring fik vi aldrig.

Styrelsesloven gav hvad der før havde været tre grupper en repræsentation i styrelsen af universitetet: Professorerne, de studerende og lektorerne. De studerende fik 1/3 af pladserne i de styrende organer men det virkelig revolutionerende var introduktionen af begrebet 'heltidsbeskæftiget videnskabelig medarbejder' for det skelnede ikke mellem professorer og lektorer. Fra nu af var det for alvor slut med at annoncere at 'Professor NN vil ved amanuensis YY afholde forelæsninger og øvelser over WW'. Det var ellers den almindelige formel i perioden før. Når formlen i Styrelsesloven lige blev 2/3 til HVIP og 1/3 til de studerende, skyldtes det ikke at man havde øjnene oppe for TAP'ernes mulige repræsentation men simpelthen at professorer og lektorer forventedes at deltage i forholdet en til en. Sådan blev det imidlertid ikke.

Når studenterne fra 68 har fået æren for at professorvældet fik et dødsstød, er det en sandhed med to modifikationer: Dem der fik magten på det nystyrede universitet var, i en længere periode derefter, rigtig nok ikke professorer, men typisk lektorer i hvert fald på det filosofiske fakultet. Og: Det var givetvis også hensynet til denne gruppe der gjorde at et flertal i Folketinget gennemførte en demokratiserende styrelseslov. Vi studerende gjorde langt mest larm men de fik langt den største gevinst.

Men faktisk er der jo tre grupper på universiteterne og har været det i længere tid: Lærergruppens tvedeling i amanuenser og professorer hænger sammen med at det simpelthen var for dyrt at have så mange professorer som der var studerende til – så den hænger sammen med masseuniversitetet (og er jo markant forøget lige siden med tilkomst af eksterne lektorer, instruktører og undervisningsassistenter, studielektorer og studieadjunkter). Men ud over dem er der jo hele det teknisk-administrative apparat, TAP-gruppen (som i de senere år er blevet stærkt og gennemgribende akademiseret). Der er altså mindst tre stænder.

Teorien bag standsrepræsentationen er at de væsentligste interesser i organisationen skal repræsenteres i de organer der former institutionens fremtid. Men skal de have lige vægt? Er det med andre ord sådan at afgørelser om forskning og uddannelse er lige så indlysende et anliggende for TAP'er som f.eks. arbejdspladsens indretning? Og hvordan med stillingsbesættelser? Jeg mener faktisk ikke vi har fundet frem til en principielt begrundet nøgle til at afgøre hvem der har legitime interesser i hvad på et universitet.

Samarbejdsudvalgene, SU-systemet (som jo kom senere til universitetet end studenteroprøret), ser på institutionen som et forhold mellem ledelse og ansatte. Derfor er studerende ikke med. Men hvad så med alle de beslutninger som har enorm betydning for de studerendes liv på institutionerne? De er ikke aftalebelagt noget sted mig bekendt men afhængige af om den lokale leder føler sig forpligtet til en dialog med det lokale studenterråd.

Omvendt kan man bemærke at der for de akademiske råd ifølge den gældende styrelseslov, ikke er givet regler for andelen af repræsentanter for HVIP og studerende. De kunne faktisk lokalt f.eks. på KU udmærket sammensættes af lige dele studerende og lige dele HVIP. Til gengæld er deres betydning helt afhængig af hvad ledelsen forelægger dem. Det er et direkte resultat af studenteroprøret i 68 at det i Loven hedder at de akademiske råd nedsættes:

”for at sikre medbestemmelse og medinddragelse om akademiske forhold” (§ 15 stk.1).

Og så lige et par ord om studerende som stand og interesse: Studenterrådet ved Københavns Universitet var i 1960'erne og begyndelsen af 70'erne et amfibium af en fagforening, komplet med en sekretær for uddannelsess støtte og en kollegieinitiativtagende boligsekretær samt et sekretariat som bl.a. arbejdede for rabatter for studerende på den ene side, og en organisation for faglige forhold på universitetet på den anden side. Den ene side vendte udad mod andre uddannelsessøgende (SU) og var delvis baseret på særbehandling af netop universitetsstuderende – det var dem kollegierne var til. Den anden side handlede om faglige forhold: Hvordan skal studierne se ud? Og i forlængelse heraf: Hvordan fik man indflydelse på hvordan studierne skulle se ud? Da Studienævnene blev indført, opdagede man at rigtig mange rammer for deres arbejde var sat af økonomiske og organisatoriske forhold og krævede derfor indflydelse på dem. Endelig

kulminerede dette arbejde med at Studenterrådet, bl.a. takket være en energisk indsats af Peter Wivel, formulerede ønsker om en drejning af forskningspolitikken.

I København var begge sider samlet i Studenterrådet. Men Rådet var under konstant belejring fra folk der enten ønskede en ren fagforening eller en rent politisk indflydelsesorganisation. I Århus var Studenterrådsvalget for længst blevet et valg mellem politiske fraktioner og på en studietur til Århus fik jeg en klar fornemmelse af at der var tale om en parlamentarisk tumleplads for vordende politikere. Flere af studenterpolitikkerne fra Århus endte da også som lands- eller kommunalpolitikere. Der var allerede her indbygget en forskel som blev stadig klarere i løbet af oprøret og man kan ikke forstå de to studenteroprør i Århus og København hvis ikke man har den oplagte forskel med i ligningerne.

Resultatet af oprøret

Statusugen skulle have mundet ud i det fagkritiske arbejde der var målet for begge de to bevægelser både den i Århus og den i København. Der er ingen tvivl om at mange i København efter besættelsen af Frue Plads tabte interessen for universitetets styrelse og i stedet kastede sig over 'oparbejdelsen af nye fagkristiske positioner' – som det hed dengang.

Men meget vigtigere end alt dette var at universitetet blev demokratiseret mht. adgang, ideologi og udtryk: Det der skete med studenteroprøret var at det affortryllede universitetet i ordets egentligste betydning. Nimbussen var væk, universitetet var for alle.

En anden konsekvens af studenteroprøret har måske været overset men det skyldes kun at den organisatorisk ikke har fået konsekvenser: Skellet mellem humanistiske og samfundsvidenskabelige discipliner blev så anfægtet at det ikke længere lader sig opretholde videnskabsteoretisk. Skellet går i stedet mellem dem der bruger matematiske modeller og big science og dem der benytter en på moderne hermeneutik baseret etnografisk kvalitativ tilgang. Og det skel går lige ned gennem både humaniora og samfundsvidenskaberne og kløver dem i kvantitativister over for kvalitativister (og så er der et mindretal der tror på at man kan benytte begge dele og få endnu bedre resultater – det mindretal bekender jeg gerne at høre til).

Forskning for folket?

Vi havde paroler der af iagttagere blev betegnet som populistiske: Forskning for folket, ikke for profitten! Det blev råbt i gaderne og skrevet på bannerne. Vi opnåede det ikke men vi fik påbegyndt en diskussion om hvem der egentlig har glæde af den forskning der faktisk foregår på et universitet som KU. Skatteyderne i Danmark betaler til universiteterne men er det egentlig til glæde for dem at der forskes? Det er der givet mange – og mange forskellige – svar på. Her kommer til afslutning mit:

Det er forbløffende svært at få universiteterne til at være med til at løse de opgaver som civilsamfundet, repræsenteret ved det offentlige, skal have løst. Der skal åbenbart alle mulige

særlige tilskudspuljer til. Omvendt kan man notere sig at det er forbløffende svært for f.eks. Københavns Universitet overhovedet at få lov at være med til at løse københavnernes problemer i et samarbejde med Københavns kommune. I hvert fald har Københavns kommune i skrivende stund endnu ikke henvendt sig til de kolleger der f.eks. er eksperter i tosprogethed, for at få råd om hvordan man kan lave den bedst mulige undervisning. De københavnske gymnasier har ikke tegnet en kontrakt med KU om at få fornyet skriftligheden. De københavnske sygehuse har ikke engageret os til at forbedre kommunikationen, gigtbehandlingen, Sundhedsplatformen.... Det betyder slet ikke at der er langt mellem forskere der faktisk bruger lokale informanter og tager udgangspunkt i lokale problemstillinger men det betyder at deres forskningsresultater kommer til diskussion blandt forskere og ofte fører til en ph.d.-grad og måske – i heldigste fald – til en ansættelse på universitetet. Til gengæld lever forskningsresultaterne uforstyrret videre i forskningens indre kredsløb – og bliver i bedste fald kendt gennem dyrt betalte konsulentforedrag for en forsamling af praktikere der er revet ud af deres travle hverdag for at blive klogere ved at sidde stuvet sammen til et foredrag. Det kunne nemt gøres klogere men det er åbenbart ikke nemt.

Vi har på et tidspunkt haft sektorforskningsinstitutioner som tog sig af de udredninger og den vidensproduktion som det offentlige havde brug for. De blev for nogle år siden de fleste af dem integreret i universiteterne. Aarhus Universitet var den store og begejstrede vinder af langt de fleste sektorforskere. Begejstringen er nok kølnet lidt siden fordi det har vist sig at universiteternes økonomi så kan benyttes til at styre resultaterne. Med jævne mellemrum skal der tegnes nye kontrakter og her står køber stærkt. Og køber er ministerierne. Vi har virkelig opdaget at anvendt forskning, netop fordi den skal anvendes af nogen, er en slagmark hvor der er forskellige interesser. Det har vist sig at folket og profitten er en alt for bekvem reduktion. Inden for folket er der jo forskellige grupper så hvem er folket når det drejer sig om vandmiljøplaner: lystfiskerne eller landmændene? Civilsamfundet som vil have rent vand, eller den landbruger der må dreje nøglen om hvis han ikke kan gøde?

Da medicinerne målte støjen i tappehallen på Tuborg og konstaterede at den var alt, alt for høj, var det jo ikke *rocket science*, men derfor var det alligevel banebrydende at der var nogen der anvendte apparaturet til netop det. Det særlig attraktive var at tappehallen var så anskuelig: den rummede folket på gulvet som blev støjforurenede så det sang, mens profitten i de lydløse kontorer ovenover var dem der skulle ofre noget af overskuddet på at gøre forholdene mindre sundhedsskadelige. Verden var herligt enkel.

For os humanister var forholdet mellem folk og profit ikke nær så nemt at anskueliggøre. Hvad får folket ud af humaniora? For det første hygger humanisterne sig tit ved at der netop ikke er profit (forstået som private erhvervslivsinteresser) i humanistiske forskningsresultater. Godt så, men det betyder alt for ofte at der samtidig er en fornem fornemmelse af kun at bidrage til fritidens livskvalitet: Vi lærer folket at læse og derefter at

læse god litteratur. Her er humaniora uhjælpeligt normativ og bundet til en utopi om dannelse som måske er ved at have nået sin udløbsdato. Man kunne jo også vende det hele på hovedet og minde om at de emner og kompetencer humanisterne forsker i, nemlig sprog, kultur og bevidsthed, er dem der sætter folket i stand til overhovedet at opretholde et langt og virksomt liv på jord. Problemet er bare at de fleste praktiserer dette liv helt uden i mindste måde at lade sig influere af de nyeste forskningsresultater fra de humanistiske institutter. Sådan ser det i hvert fald ud. Men et mere analytisk blik vil afsløre at alle, og jeg gentager alle mennesker, deltager hele tiden og altid i ideologiproduktion som for nemheds skyld kan være enten reproduktion af de herskende tanker eller modproduktion. Et humaniora der modproducerer, må nødvendigvis være et kritisk humaniora

For blot at slutte med et enkelt eksempel: Mens jeg skriver dette tilbageblik celebreres Prins Henriks liv, og det kommenteres ustandselig med rundhåndet brug af begrebet 'danskere'. 'Danskerne tager afsked med Prins Henrik'. 'Mange almindelige danskere var mødt op for at sige et sidste farvel...'. Danmark er åbenbart ikke mere befolket af mennesker, den universalistiske betegnelse, men af 'danskere, almindelige som ualmindelige (læs: kendte)'. Det betyder ganske simpelt at den ud fra et historisk synspunkt ekstremt svage nationalstat påberåbes i helt eksorbitant grad som tilstedeværende, som en levende realitet. Må jeg være fri!

Børge Klemmensen, den daværende formand for Studenterrådet i 1970 som senere fik en lang karriere på RUC som lektor, skelner i sit bidrag til RUC's 25-års jubilæumsskrift mellem *den interne fagkritik* og *den eksterne*. *Den interne fagkritik* tager fagets grundlag op til drøftelse: Er det klogt og/eller uskyldigt i en multilingual og multikulturel verden at have et fag som danskfaget? Og hvad implicerer det at afgrænse det på bestemte måder? *Den eksterne fagkritik* tager fagets funktion og dets forskningsvirkninger og effekter op til diskussion: Betyder det at der nu produceres en 'dansk sproghistorie' at man reproducerer en særlig dansk sprog-historie. Eller kan man som en af de heroer studenteroprøret på dansk med rette påberåbte sig som en forfader, nemlig Paul Diderichsen, i stedet se 'det danske' som en sideeffekt, det yderste bølgeskulp af de europæiske strømninger. Nationalstaten som ramme for indsigt har aldrig snæret så meget som nu. Hvordan skrive om Rifbjerg uden at nævne Beckett? Når regningen skal gøres op er det, det praktiske der tæller: Kan vi stadig lære noget af studenteroprøret når vi står i klasseværelset og underviser i de humanistiske discipliner? Skete der noget? Ja, men hvad?

LITTERATUR

Jørgensen, Thomas Ekman & Jensen, Steven L.B. (2008), *1968 – og det der fulgte*, Gyldendal, København.

Jørgensen, Thomas Ekman & Jensen, Steven L.B. (2001), Studenteroprøret i Danmark, *Historisk Tidsskrift*, Vol. 101 s. 435-470.

”1968” som metafor

Artiklen skildrer, hvordan universitetsreformer og fagkritik kom på dagsordenen i årene omkring 1968, og hvordan RUC som et universitet uden bindinger af gamle traditioner blev et resultat af disse bevægelser. Den danske universitetssektor står ikke desto mindre med et uindfriet reformbehov.

HENNING SALLING OLESEN

Professor i Uddannelsesforskning ved Institut for Mennesker og Teknologi Uddannelsesforskning, RUC. I studenterrådet fra 1967 og ansat på RUC siden dette universitets start i 1972, prorektor og i perioder konstitueret rektor 2007-2010.
E-mail: hso@ruc.dk

Indledning

1968 er et årstal i forrige århundrede. Året efter, at det røde kabinet var gået op i luert.

”1968” er en metafor, der omfatter meget mere end året af samme navn. Det er en selvstændig symbolsk størrelse, der betegner en implosion af processer, der begyndte mange år før, og som stadig ikke er afsluttet. Når vi markerer 50-året, tæller vi med udgangspunkt i året, men indholdsmæssigt er det den symbolske enhed, vi refererer til. ”1968” havde måske revolutionære potentialer - hvis man ellers ikke hører til dem, der mener, at en revolution består af ”en storm på vinterpaladset”. Ægte revolutioner udfolder sig gennem talløse reformer, der ændrer rammerne, og grundlæggende ændringer af tænke-måder og hverdagspraksis. Og det er svært at se, hvor man er undervejs. ”1968’s” revolutionære potentialer har næppe foldet sig helt ud endnu.

Jeg oplevede ”1968” på universitetet og forsøgte mest at forstå hvad der VAR sket og at omsætte nogle af de nye dynamikker til reformpolitik i denne sektor. Den krise og de problemer, der medvirkede til, at ”1968” fik så voldsomt et gennemslag i de akademiske institutioner, er imidlertid langt fra ude af verden. Jeg anskuer erindringsglimt fra de forgangne næsten fem årtier gennem en fremtidsprisme: Hvad skete og hvorfor? Hvilke problemer og potentialer for deres løsning er endnu aktuelle?

En lille anekdote

Lad mig begynde med en lille anekdote: En dag i foråret 1972, hvor jeg var stærkt engageret som studenterrepræsentant i etableringen af Roskilde Universitetscenter, blev jeg af den daværende rektor Erling Olsen inviteret på morgenmad på cafe A Porta – dengang en stilig cafe i parisisk stil ved hotel d’Angleterre, nu er det vist blevet til en McDonalds. Det var usædvanligt – næsten dagligt mødte jeg nemlig Erling Olsen på Munksøgård ved Risø, hvor det interimstyre, som stod for

forberedelsen af RUC, var huset. Jeg havde derimod slet ikke min daglige gang på cafe A Porta. Anledningen til denne verdensmandsgestus viste sig at være, at Erling Olsen ville forklare mig, hvad studenterrepræsentanterne burde mene i en konkret administrativ sag, som skulle besluttes i RUCs interimsstyre – og antagelig regnede mig for den, der var nemmest at overtale. Det var begyndelsen til enden på en succesrig reform-alliance mellem Socialdemokratiet og den udogmatiske venstrefløj, som udgjorde hovedstrømmen i studenterbevægelsen. Jeg skal straks forklare, hvordan denne alliance var et resultat af en visionær strategisk tolkning og håndtering af de samfundsmæssige konflikter, som imploderede i 1968, og så vil det også være klarere, hvorfor den konkrete sag havde så meget politisk sprængkraft, at den krævede morgenmad på A Porta.

Året 1968 som kondensat

1968 var et voldsomt år – Martin Luther King blev dræbt, Rudi Dutschke blev skudt, men overlevede, Tjekkoslovakiet begyndte en demokratisering, som kaldte Warschawapagtens tropper til broderlig hjælp, og arbejdere og studenter gennemførte den anden franske revolution – næsten. Alle disse hændelser hænger antagelig sammen – og de voldsomme begivenheder forstås bedst som resultater af fremskridt i årene forud. Borgerretsbevægelsen i USA mobiliserede mod racediskrimination og for social forandring, og den trak et bredere spor. Den amerikanske middelklasseungdom, der var vokset op i materiel velstand, måtte spejdes forgæves efter social og kulturel frihed og følte sig moralsk udfordret af den faktiske fattigdom og den fortsatte racisme trods formel lighed og kunne i øvrigt iagttage hvordan USA’s status som verdens førende magt blev omsat i en moralsk tvivlsom imperialistisk dominans. Reaktionerne var mangeartede – fra politisk aktivisme til en musikalsk og kropslig subkultur – på det politisk organiserede plan omsat i Black Panther Party, borgerretsbevægelse, SDS (Student for a Democratic Society) – og ikke mindst via kunst, kultur og musik kom det også til at virke inspirerende for kunstnere og unge

i Europa. Drabet på Martin Luther King var en af kulminationerne på polariseringen i det amerikanske samfund. I Europa var der tilsvarende dynamikker – sammenstødet mellem en opvoksende ungdoms forventninger om frihed, retfærdighed og demokrati mødte de europæiske samfunds konservatisme. Både i øst og vest var det en moderniserings- og demokratiseringskonflikt (den tjekkoslovakiske reformpolitik var ikke mindst en moderniseringspolitik). I Frankrig, der kom ud af en smertelig kolonikrig i Nordafrika, førte det til omfattende social uro. Det begyndte som et antiautoritært studenteroprør, men stafetten blev overtaget af en politisk mobiliseret arbejderklasse, og i maj 1968 førte kombinationen af strejker og studenteroprør til en tilspidset situation, hvor i hvert fald regimet troede, at enden var nær. Det var den så ikke. Men de Gaulle udskrev valg, og da jeg besøgte Paris i september 1968, var alle spor af konflikten væk fra gadebilledet på venstre seiebred. Men systemet var rystet.

I resten af Europa var der tale om et mere afgrænset ungdoms- og studenteroprør. Både i Tyskland og Italien blev det til gengæld et radikaliseret og til dels voldeligt oprør i stærkt konservative samfund. Så galt gik det ikke i Danmark. Det har været omdiskuteret, hvorfor ungdomsoprøret i Danmark fik et langt mere konstruktivt og fredsommeligt forløb. I første omgang var impulserne ellers i høj grad begivenhederne ude i verden. Vietnam-krigen konkretiserede en general imperialisme-problestilling, og flere og flere studerende begyndte at opfatte diktaturerne i Grækenland og Spanien, apartheid-regimet i Sydafrika og måske også palæstinenserne håbløse situation som deres problemer. Men i lighed med den franske studenterbevægelses tematisering af uddannelsespolitik og demokratisering af uddannelsesinstitutionerne blev de globale politiske spørgsmål transponeret til kritik af den daglige studiesituation. Da de danske studerende så, at de franske studerende kunne vinde et opgør om det franske – ganske vist ekstremt elitære universitetssystem – startede en kamp for medbestemmelse og nye arbejdsformer.

Jeg kom lige tidsnok til at komme med i denne proces. Jeg kom ind i studenterorganisationerne i løbet af 1967, først på afstand som aktiv i Studenterrådet i Århus og fra 1968 som fuldtidsengageret i Danske Studerendes Fællesråds hovedkvarter, netop da universitetsbesættelserne prægede billedet. De følgende to-tre år skete der en fuldstændig ændring af studenterorganisationernes selvforståelse, organisatoriske praksis og forholdet til samfundet omkring os.

Den danske studenterbevægelse

DSF (Danske Studerendes Fællesråd) var paraplyorganisation for studenterrådene ved de enkelt universiteter og læreanstalter og havde en relativt formaliseret anerkendelse i forhold til centraladministrationen, som var opnået gennem et sagligt og relativt teknokratisk arbejde i løbet af 1960'erne med uddannelsespolitik og de studerendes livssituation (især boliger og økonomi). Ikke desto mindre var DSF meget hurtig til at forstå de nye udviklinger i studenterbefolkningen – i den tumultariske proces i 1968-69 blev der etableret uformelle konsultations- og

støtte-organiseringer direkte mellem lokale studentergrupper og DSF, undertiden til irritation for Studenterrådene. DSF gennemførte en radikal ændring af sin organisation. På samme tid, som man videreførte den formelle repræsentation i Undervisningsministeriets planlægningsorganer, blev hele den interne mødevirksomhed lagt om til diskussionsfora og åbne arbejdsgrupper. Selv den årlige kongres fik form af diskussionsseminarer, hvor der blev udvekslet erfaringer og formuleret politik med henblik på de faglige miljøer. Det lyder måske ikke så imponerende i dag, men var revolutionerende dengang og satte DSF i stand til at foretage en direkte kobling mellem den fagkritiske virksomhed og den statslige reformplanlægning.

Et af resultaterne var vedtagelsen i 1970 af den antagelig mest demokratiske universitetslov, verden hidtil har kendt. Når dette kunne lykkes, skyldtes det i høj grad, at de studerendes organisationer havde held til at forbinde den politiske-organisatoriske dagsorden om generelle universitetsreformer med de afgørende dynamikker i de studerendes engagement: Den ene var kravet om medbestemmelse. Den anden var kritikken af uddannelsernes klasse-mæssige funktion og kritikken af den herskende videnskabelighed (fagkritikken).

Behovet for universitetsreformer

Den uddannelsesstrukturelle baggrund var omstillingen fra det smalle eliteuniversitet til et masseuniversitet – som universiteterne hverken indholdsmæssigt eller organisatorisk havde indstillet sig på. Mange gode kræfter havde i løbet af 60'erne arbejdet for en modernisering af universiteterne, men havde ikke meget held med det. Bl.a. via *Planlægningsrådet for de højere uddannelser* var der bygget et pres op, som universiteterne modstod. Det konservative professorvælde bestod. Da de studerende allierede sig med de ”yngre lærere” (Amanuensisrådet) i kravet om en styrelsesreform, var der allerede etableret en ret bred forståelse i det politiske liv og samfundet i det hele taget for, at der var brug for universitetsreformer. De eksisterende universiteter var i realiteten på sammenbruddets rand i slutningen af 1960'erne, først og fremmest på grund af den eksplosive udvidelse af studentertilgangen. Den var et resultat af en bredere udvikling i befolkningen, som gjorde, at småborgerskab og arbejderklasse i stigende grad så uddannelse som vejen til et bedre liv for deres børn. Det blev imødekommet med skolereformerne i begyndelsen af 1960'erne og udbygningen af gymnasieskolen til hele landet, og hovedparten af de nye studenter søgte ind på universiteterne. Men det var jo også en ændret klasse-mæssig rekruttering – unge fra arbejderklassen og landet, der ikke på forhånd var kulturelt indforståede, og unge fra borgerskabet og middelklassen, der søgte frihed og var tiltagende antiautoritære. I de mest aktive fag opstod en livlig fagkritisk virksomhed, som både omfattede studerende og ”yngre lærere”. I visse faser overtog de studerende simpelthen undervisning. Den fagkritik, som udvikledes i de enkelte fag, var jo de studerendes ønske om en uddannelse og en faglighed som kunne spille en ganske anden rolle i samfundet.

Kravet om en demokratisering var – og det er lærerigt i dag – en sammensmeltning af et krav om arbejdspladsdemokrati

(som i høj grad forenede studenter, VIP og TAP-medarbejdere), en modernisering (som alle udenfor universitetet kunne se nødvendigheden af) og engagementet i at udvikle en mere socialt ansvarlig forskning og uddannelse, der kunne tjene brede samfundsmæssige interesser. Studenterbevægelsen var naturligvis ingenlunde en homogen størrelse – de mest tilspidsede kampe foregik omkring universitetsbesættelserne og kravene om medbestemmelse, men det mest afgørende på længere sigt var måske den mangfoldige aktivitet ”ude i fagene”, som det hed. Dvs. i tilknytning til de enkelte studier og institutter, hvor det handlede om udvikling af uddannelsesrammerne, men mindst lige så meget om at studere anderledes og på en måde der afspejlede de studerendes engagement i samfundet i øvrigt – i græsrodsaktiviteter, i politiske partier, i kvindebevægelsen, i kollektiverne og så videre.

Fagkritikken som dagsorden

Det var kulturelle og verdenspolitiske dagsordner – ny-imperialismen, Vietnamkrigen, fredsbevægelsen, kvindebevægelsen og den seksuelle frigørelse, blomsterbørn osv., som var baggrunden for studenterbevægelsen. Men det blev karakteristisk for den danske udvikling, at disse globale og eksistentielle spørgsmål også blev omsat i synspunkter på den aktuelle universitetssituation – på indholdet i studierne, den akademiske tradition, de arkaiske organisationsformer. Efter de spektakulære revolter og den relative succes med at få medbestemmelse sat på dagsorden udvikledes i de følgende måneder og år en relativt samlet forståelse og strategi, der sammenkædede det fagkritiske arbejde med medbestemmelsen, og Studenterrådene lagde ligeledes deres virksomhed an på at skabe, aktivere og koordinere fagkritiske grupper og at støtte de lokale fagråd. Det nye mantra for hele organiseringen var at rette opmærksomheden mod indholdet i uddannelserne, kritisk videnskabelighed, og samfundets behov for viden og uddannelse. Alt sammen med et klart kritisk perspektiv, der både handlede om klasseinteresser, fordelingspolitik og funktionalitet. Heri lå grundlag for en ny legitimitet uden for universitetet og for alliancer med fagbevægelsen og med folkelige organisationer. Helt systematisk arbejdede man med intern fagkritik, som var møntet på studieplanernes og forskningens indhold, og ekstern fagkritik som var møntet på anvendelsen af viden og på de færdiguddannedes varetagelse af erhvervsfunktioner.

I en række fag skete der meget hurtigt en indholdsmæssig justering af studieplaner – f.eks. sociologi, psykologi og de store humanistiske fag nordisk, engelsk, litteraturvidenskab. Fagkritikken var samtidig en formel for større bredde i studentermobiliseringen – også fag og institutioner, der ikke havde været med i første linje i medbestemmelseskampen, så perspektiverne i at reflektere kritisk og udvikle deres egne uddannelser. Der kom fagkritiske grupper i naturvidenskaberne, i ingeniøruddannelserne m.fl. Den indflydelse, som den fagkritiske aktivitet havde på fagenes grundlæggende indhold og ikke mindst på refleksionsniveauet, er måske den mest dybtgående og varige konsekvens af studenteroprøret. Kritikken af positivismen som videnskabsteori og dogmet om videnskabens politiske og samfundsmæssige neutralitet blev grundigt gjort til skamme.

Men det er samtidig klart, at ”den nye faglighed” kun inden for enkelte fag blev institutionelt afstivet, og at den på forskningssiden kun berørte en begrænset andel af den samlede forskning.

Den fagkritiske blomstring, som især gjorde sig gældende på KU og AU – men siden også på DTU og HHK (som det hed, før det blev til CBS!) – var til gengæld den perfekte affyringsrampe for udformningen af de nye universiteter i Roskilde og Ålborg. Her fik de tanker, der var gjort i de fagkritiske grupper og blandt de studerende og lærere om universiteternes samfundsmæssige forpligtelser, pludselig en bane at udfolde sig på. Det blev omsat i en konkret utopi for studier og videnskabelig fornyelse: De tværfaglige basisuddannelser, baseret på problemorienteret projektarbejde i grupper. Basisuddannelserne skulle som struktur give en bred indgang til en fleksibel uddannelsesstruktur, med gradvis specialisering frem mod studievalg, som skulle omfatte både traditionelle akademiske uddannelser og professionsrettede mellemuddannelser (senere blev både læreruddannelsen og socialrådgiveruddannelsen kappet af). Denne struktur skulle sikre dem et frit rum til at møde intellektuelle udfordringer og erhverve akademiske færdigheder, som under alle omstændigheder ville være grundlæggende for både videre uddannelse og erhvervskompetence. Men basisuddannelserne var også et laboratorium for re-konfiguration af videnskabelig viden. I en blanding af en videnskabskritisk og en pragmatisk jargon var tanken, at basisstudiernes problemorientering samtidig var en udfordring til traditionelle discipliner, teorier og metoder, således at de studerende så at sige orienterede sig i et bredere (tværfagligt) landskab og havde mulighed for et ganske dybtgående, forskningspræget arbejde med selvvalgte problemstillinger. Man kan sige, at denne side af konceptet snarere end at være forskningsstrategisk var præget af en dyb skepsis overfor de gamle disciplinbaserede paradigmer – men også inspireret af kritiske videnskabsstrømninger som neo-marxisme, semiologisk tekstforskning, pragmatisk og sociologisk sprogforskning (filologi *revisited*), økologisk naturforskning etc. I realiteten har den installeret en dynamik, som har været i stand til at re-konfigurere og integrere elementer fra de traditionelle discipliner i nye tværfaglige tematikker. Nogle af grundspørgsmålene i fagkritikken viste sig at være i god samklang med en bredere udvikling af nye videnskabsområder og en generel problematisering af troskyldig empirisme.

Reformuniversiteterne fik hurtigt deres eget – til dels dramatiske – liv, men var altså på mange måder inkarnationen eller den helt praktiske udmøntning af den kritik og de reformtanker og eksperimenter, der fandtes på de gamle universiteter. De blev derfor også ved deres eksempel en udfordring til de gamle universiteter – hvilket tydeligt viste sig, da studerende på alle universiteter gik i aktion til støtte for de RUC-studerende under konflikterne i 70'erne.

Anekdoten handlede om en parentes

En af de centrale forudsætninger for etableringen af de nye universiteter var, at de udgjorde en afværgemekanisme overfor reformpresset – umiddelbart det kvantitative ved at skabe flere

studiepladser, men også kvalitativt ved at realisere nogle af de ideer, som ikke havde kunnet realiseres på de gamle universiteter. Og dermed er vi tilbage ved morgenmødet på A Porta.

Socialdemokratiet (i opposition) og de studerendes organisationer havde kæmpet bravt for, at de nye universiteter skulle ligge i Jylland, hvor der manglede studiepladser – og havde tabt: Flere studiepladser i hovedstadsområdet til at aflaste Københavns Universitet – et planlægningsprincip, der stadig kendes i motovejsplanlægningen. Men Socialdemokraterne fik et holdkæft-bolsje i form af udpegningen af socialdemokraten Erling Olsen til rektor i Roskilde. Og Olsen, som selv havde løbet hovedet mod en mur på Københavns Universitet, lancerede tanken om et eksperimentelt universitet og inviterede studenterorganisationerne ind i en meget aktiv rolle i planlægningen af RUC. Siden gentog den samme procedure sig i Ålborg om end nu med en mindre dristig ledelse. Studenterorganisationerne formåede at forbinde mange af de tanker, der var tænkt om reformer i de gamle universiteter med den anvendelsesorienterede modernisering, som lå indbygget i de statslige ideer fra 1960'erne. Denne moderniseringspolitik havde også i fagbevægelsen og socialdemokratiet en særlig socialt og demokratisk legitimeret variant, og de fagkritiske processer var i mellemtiden ikke studenterpolitik, men institutionsudvikling og videnskabsfornyelse: En moderniseringsalliance mellem det man kunne kalde den fagkritiske universitetsreform og en bredere politisk dagsorden.

Mødet på A Porta handlede om ansættelsen af en lærer på RUC, som var indstillet af et fagligt bedømmelsesudvalg, men som også var en prominent talsmand for studenterbevægelsen og fagkritikken. Det mente Erling Olsen var en unødigt provokation – mens vi fra studenterside fandt det aldeles naturligt, at nogle af dem, der havde bidraget til det faglige grundlag for RUC, også kunne ende med at være videnskabelige medarbejdere ved universitetet – og i holdt øvrigt fast ved en vis akademisk uafhængighed af de taktiske hensyn. Vi skiltes på A porta uden at nå til enighed, studenterrepræsentanten i interimstyret blev senere stemt ned – det var klart, at rektor ikke længere vedstod sig sin afhængighed af den fagkritiske inspiration. Denne konflikt accelererede i de kommende år – dele af fagbevægelsen trak væsentligt i land, socialdemokraterne var splittede, og det endte som bekendt med, at Ritt Bjerregård som undervisningsminister (antagelig af en vis form for god vilje) knugede det truede universitet så tæt til kroppen, at det næsten tabte vejret i slutningen af 1970'erne. Ålborg gik det heldigvis af mange grunde langt bedre.

Et uindfriet reformbehov: ”1968” om utopisk vision

Moderniserings- og demokratiseringsalliancen var baseret på de traditionelle universiteters manglende reformbestræbelser. Med dens splittelse stod to modeller for udvikling af universitetets sociale ansvar og funktion i samfundet overfor hinanden. Fagkritikkens var at revidere indhold, at tematisere de samfundsmæssige interessemodsætninger, der er indbygget i viden og uddannelse, og at tage kritisk stilling. At politisere de akademiske institutioner i en grundlæggende forstand, og

det forudsætter en vis autonomi – det der sidenhen blev kaldt armslængde. Socialdemokraterne henholdt sig i stigende grad til en formal-demokratisk synsvinkel, ifølge hvilken et universitet er en statsinstitution, som skal styres demokratisk af de legitime statslige organer – folketing, regering osv. Indholdsmæssigt droppede de videnskabskritikken til fordel for en mere instrumentel og utilitaristisk forståelse af universitetets samfundsfunction. Begge disse modeller repræsenterer et opgør med den klassiske forestilling om videnskabens neutralitet og den dertil hørende humboldtske styringsmodel – den faglige republik. I tiden ”efter A Porta” har disse positioner jo flyttet sig en del – de studerende har i stigende grad retireret til den humboldtske forestilling om institutionel autonomi, mens den generelle tendens i statsapparatet, ikke mindst bakket op af Socialdemokratiet, har været at udbygge en detaljeret styring af universiteterne, indtil man i 2003 helt ophævede republikken og gjorde den til en aktieselskabslignende non-profit organisation.

Der er ingen tvivl om, at universitetet funktionelt måtte blive et andet end det humboldtske af mange grunde. Både viden (forskning) og menneskelige ressourcer (kandidater) er blevet alt for centrale elementer i samfundsformationen til at få lov at passe sig selv. Det forhold, at universiteterne ikke for alvor har været i stand til at modernisere sig selv, har banet vejen for en række kontrolformer, som er ekstremt uhensigtsmæssige og måske faktisk vil have held til at tage livet af det uafhængige universitet. Man kan i hvert fald løbende forvisse sig om, at der langt fra er fundet bæredygtige løsninger på de udfordringer universitetssektoren står overfor.

LITTERATUR

Andersen, Anders Siig & Heilesen, Simon (red.) (2015), *The Roskilde Model: Problemoriented Learning and Project Work*, Springer, New York.

DSF (1972), *Samfundsvidenskabelig basisuddannelse – hvem kører løbet?*, København.

Jensen, Jens Højgård og Salling Olesen, Henning (red.) (1999), *Project Studies – a late modern University Reform*, Roskilde Univ Press, Roskilde.

Nielsen, Jens Chr., Jensenius, Niels H, Salling Olesen, Henning (1997), *Utopien der slog rod. RUC – radikalitet og realisme*, SR/RUC, Roskilde.

Salling Olesen, Henning (red.) (1971), *Humaniora – pensioneret af kapitalen?*, DSF, København.

10 år efter – universitetsmarxismen set fra 1978

Der er check på det hele så vidt jeg ka'se fra mit ståsted i en rygekupé

C.V. Jørgensen, "Ude af sync"

LARS AXEL PETERSEN

Ekstern lektor, ph.d.
Roskilde Universitet
E-mail: laxel@ruc.dk

En videnskabelig artikel om, hvor marxismen står i dag – det var, hvad redaktøren bad mig byde ind med. Først slog jeg mig i tøjret – hvad har jeg som ganske vist engageret og behjertet deltager i studenterbevægelsen, men med 10 års forsinkelse i forhold til 1968, af empirisk belæg for at udtale mig, videnskabeligt, om hvad der blev/ kom ud af studenterbevægelsen, fagkritikken og universitetsmarxismen? Det kapitallogiske vand, der løb gennem åen i forfjor, er for længst flydt ud i et ocean af bevidstheder og praksisser, som intet menneske kan overskue, om end et 10-årigt forskningsprojekt med dette blads læsere som empiri muligvis ville kunne bringe ét og andet for dagen om universitetsmarxismens efterliv eller -død. Hvis der er en kollektiv erindring, så er den splittet op i et uoverskueligt virvar af bevidstheds-, papir- og dataspor, som jeg i hvert fald ikke på den givne tid er i stand til at optrælle, endsige syntetisere til et overskueligt billede.

På den anden side skal vi nogle gange være overbærende med os selv og ikke sætte vores lys under en skæppe. Når historien maler sit gråt-i-gråt, er det ikke sikkert, at det er de "Store årgange", der får det sidste ord. Sociologen Georg Simmel skrev i sit essay "Den fremmede", at outsideren, der står med et ben indenfor (han var selv qua jøde og akademisk *outcast* det paradigmatisk eksempel), faktisk har den ideelle placering for at beskrive, i hans tilfælde: den europæiske modernitet.

Overfører man synspunktet til den tids- og generationsmæssige dimension, kunne man argumentere for, at vi 78'ere står stærkt som kandidater til at aflægge vidnesbyrd om '68 og *the aftermath*. Vi har nemlig, hævder jeg, den rette kombination af de to ingredienser *engagement* og *distancering*, der, som understreget af en anden stor sociolog, Norbert Elias, til enhver tid ligger til grund for historisk erkendelse.

Så jeg opgav min mentale modstand og lovede at levere en beretning om '68 set fra en udsigtspost som 78'er, med særligt

henblik på marxismens skæbne. Grundet den omtalte mangel på systematiske empiriske forarbejder bliver det følgende noget af et stykke essayistisk bekendelseslitteratur, dog med et videnssociologisk touch, og spædet op med sporadiske forsøg på at formulere spørgsmål og teser om aktualiteten af Marx' økonomikritiske tanker – altså ikke af "marxismen", som givetvis har spredt sig hid og did som en virus og muteret og forgrenet sig indtil det uigenkendelige.

Omkring den tid, da jeg blev udklækket som student, udkom Erling Olsen med sin bog *Den barberede Marx*, der spandt en ende over temaet: "Vi socialdemokrater har meget til overs for Marx, men ikke ret meget til overs *fra* Marx" – og det gælder jo, om nogensinde, så i dag. Tag dén, "Røde Mette" Frederiksen! Olsen havde afskrevet klassekampen, elendiggørelsesesen, revolutionen, profitratens tendens til fald og meget andet klodset og uhåndterligt gods fra det Marx'ske bo. Her var *Sperrmüll* (storskrald) til fri afhentning i den store stil, og mange var de ramponerede *band wagons* i form af marxistisk-leninistiske, trotskistiske, maoistiske, albansk-stalinistiske og andre fraktioner og grupperinger, der kørte rundt med trailere fulde af Lenin-statuer af gips, albanske enmandsbunkere, Mao-sutter og andet arvegods (partiets ledende rolle, proletariatets diktatur, demokratisk centralisme, den væbnede revolution osv.).

Olsen var selv nationaløkonom og så vidt vides, i hvert fald på den tid, af den gode gamle keynesianske skole, for hvem statsudgifterne er både et finanspolitisk instrument til at stabilisere den i øvrigt privatkapitalistiske økonomi og et middel til at skabe almen velfærd gennem den offentlige sektor. At instrumenterne i cockpitet svigtede med den snigende stagflation, var først ved at gå op for statens luftkaptajner, mens alle grupper og fraktioner på RUC og omegn for længst var begravet i kriseteoretiske diskussioner om overakkumulations- vs. disproportionalitets-, underkonsumtions- og andre (marxistiske) kri-

seforklaringer. Olsen har nu nok, som tidligere rektor på RUC, haft fært af, hvor det bar hen med disse diskussioner, mon ikke også det var baggrunden for hans behov for at afregne med den skægede Marx og de ikke altid så skægede marxister?

Den 1. september 1978 indfandt jeg mig som håbefuld, nybagt student fra den mere end moderat konservative Lyngby Statsskole, med langt hår og smækbukser, i huskanten i Roskilde Universitetscenters hus 05.1, et lille, lidt dystert kompleks af gruppe-, teorirum og kontorer i hjertet af den beskedne håndfuld semiindustrielle cementterninger henkastet på Marbjerg Mark mellem Roskilde og Fløng, der dengang udgjorde det herostratisk berømte/beryggede, til op over skorstenen røde center for samfundsomstyrtende aktivitet. ”Studier i arbejderklassens interesse!” forkyndte en stor transparent af den type, man bærer i front ved demonstrationer, nu draperet over indgangen til teorirummet. Under de manende ord tænkte jeg på, om de samme ord mon nogensinde ville kunne fremføres på Lyngby Statsskole, der i mellemtiden er nedlagt og erstattet af plejeboliger (som min studentergeneration nok så småt er ved at skrive sig op til), og hvor jeg et år forinden efter at have brugt hele min sommerferie og al min civilcourage på at spekulere over det havde holdt et oplæg om fagkritik for de nye 1.g’ere. Her, på RUC, var fagkritikken tilsyneladende en selvfølge, som den luft vi ånder og vandet i hanen. Eller var den?

Under ruskursets selvorganiseringsproces delte vi nye studerende os groft sagt op i tre grupperinger: De fleste af de kvindelige studenter dannede et feministisk hus, hvor adelsmærket var, at man tilbragte fritiden som aktivist på Grevinde Danner-Stiftelsen, det græsrods-drevne krisecenter, der var no-go for mænd (det samme var det feministiske RUC-hus, i hvert fald mindes jeg ikke at have sat mine ben der). Mandlige studenter var der derimod til overflod, med enkelte hårdhalsede kvindelige undtagelser, i det hus jeg nærmest pr. automatik havnede i med min nysgerrighed på marxisme, ”kapitallogik” og hardcore fagkritik. En stor, blød mellemgruppe af blandet køn og ofte lidt ældre og erfaren observans, med konkrete jobperspektiver i den sociale sektor og omegn, samledes vistnok på midten om studier i familie- og socialpolitik. Vistnok – for det var de intense og behårde diskussioner i det vinduesløse, nålefiltbelagte og hermetiske teorirum i det nye, kapitallogiske hus 05.2, der optog opmærksomheden og de hjerneceller, der var afsat til langtidslagring af indtryk. Med andre ord støder vi langsomt frem til årets 200-års jubilar, Karl Marx, eller den version af marxismen, der var blevet en slags pensum på RUC 10 år efter studenteroprøret i 1968.

Marxismen som positiv videnskab var et ganske potent analyseredskab – med arbejdsværditeorien ved hånden kunne man forklare den økonomiske krise som overakkumulations- eller disproportionalitetskrise alt efter smag, og den teknologiske udvikling som forårsaget af kapitalens trang til at sænke arbejdskraftens værdi og dermed øge udbytningen i den industrielle produktion. Indføringen i kapitallogikkens mysterier fik verden til at fremstå på én gang affortryllet og forklaret, i begge ordets betydninger: som i et troldspejl, hvor konkurrencens

bevægelser på overfladen, vareæstetikken og alle subjektive forhold (kun) fik deres dybere mening i lyset af kapitalens bevægelseslove, bestemt af arbejdstiden og udbytningen i produktionssfæren, love der ubønhørligt satte sig igennem bag om ryggen på kapitalens mere eller mindre ubevidste, karaktermaskebærende agenter, men hvis erkendelse åbenbarede et utopisk perspektiv, det befriede socialistiske samfund.

Med kapitallogikkens troldsplint i øjet, som faktisk var mere end en splint af det klareste og skarpeste krystal, borede blikket sig durk igennem det borgerlige samfunds skin og overflade; ”omfangslogikken” fra Århus, som dens ophavsmand, Hans-Jørgen Schanz, for nylig i et interview i Weekendavisen på én gang gjorde sig til af og lystig over, åbnede for en genstandssensitiv forståelse af kapitalens dynamiserende indflydelse på alle de områder af samfundet og livet, som er ”ikke til kapital reducerbare”: uddannelse, politik, velfærdsstat, forbrug, seksualitet og mentalt velbefindende, for at nævne eksempler.

Kapitalismens verden var fortryllet – fremmedgjort, fordrejet, undertrykkende, udbyttet – men når revolutionen kom, ville arbejderklassen bemægtige sig produktionsmidlerne og erstatte den tvangsprægede samfundsmæssiggørelse gennem privat tilegnelse med de frit associerede producenters tvangfri og frivillige samfundsmæssiggørelse, hvordan den så end til den tid ville blive organiseret. Pengene ville afskaffes, arbejdsdelingen ophæves, og staten ”dø bort”.

Den kapitallogiske krystalsplint kunne kun alt for godt forklare produktionsapparatets teknologiske udvikling som reel subsumtion af arbejdet under kapitalen, dvs. maskineriets rent fysisk-funktionelle formgivning som instrument for udbytning, dødt arbejde som middel til at tilegne sig den levende arbejdskrafts livsånder, reduceret til indholdstom arbejdstid, og genstandsmæssiggøre dem i selve kapitalen. Efter revolutionen forestod så, med den gudsbenådede århusianske teoretiker Hans Jørgen Thomsens ord (lånt, med kildeangivelse, fra en af de få relativt udogmatiske mellemkrigstids-marxister, Karl Korsch), ”de afskaffelser, som er tilegnelser”, teknologiens omformning til medium for umiddelbart samfundsmæssiggjort og menneskevenligt arbejde.

Videnssociologen Karl Mannheim, som jeg mange år senere helligede et ph.d.-projekt, beskrev i bogen *Ideologi og utopi* fra 1929, hvordan det moderne kapitalistiske samfund giver arbejderklassen en unik samfundsmæssig placering med mulighed for rationel erkendelse af de ”faktiske forhold i jernindustrien”, tilsat et ”irrationelt spring” til et utopisk perspektiv, der negerer denne alt for påtrængende industrielle virkelighed. Jo mere arbejderklassens intellektuelle repræsentanter nærmer sig magten i samfundet, des mere nøgtern og realistisk vil forståelsen af samfundet blive, og des mere vil den irrationelle negationsmargin indsnævres; fra kommunismens tusindårsrige med ovennævnte forjættelser, over 10- og 8-timers arbejdsdagen til den betalte frokostpause – og den gyldne fratrædelsesgodtgørelse for de dygtigste forhandlere. I vores kapitallogiske RUC-hus trivedes allehånde versioner af samfundets udlægning ud fra et

tilskrevet arbejderklassestandpunkt, og irrationelle tankespring udgik fra Marbjerg Mark til fjerne lokaliteter og, som det hed i en af tidens populære slagsange: ”vort drømte, frie land”.

En anden af Mannheims videnssociologiske idéer fremsatte han i sit banebrydende foredrag ved den 6. Tyske Sociologkongres i 1928, ”Konkurrencens betydning på det åndelige område”, nemlig at dannelsen af historiske forestillinger og fremstillinger, erkendelsen inden for samfundsvidenskaberne og humaniora så vel som hverdagens forståelse af, hvad der foregår i samfundet, kort sagt (kampen om) ”den offentlige udlægning af væren” finder sted inden for rammerne af sociale processer, der typisk kan antage en af følgende (konkurrence-) former: 1) *konsensus og Kooperation* blandt individer og grupper, ofte inden for en meget statisk og traditionel samfundsmæssig sammenhæng; 2) en situation, hvor én gruppe har *monopol* på den offentlige verdensudlægning, og alternative udlægningsmuligheder enten er tvunget til at tilpasses og omformuleres til noget, der er gangbart inden for dette perspektiv, eller ’gå under jorden’ på den ene eller anden måde; 3) *atomiseret konkurrence* mellem mange grupper, der hver kæmper for at knæsette deres partikulære udlægning, eller 4) *koncentration og polarisering* mellem nogle få, dominerende grupper og deres modstridende verdensbilleder.

Dette skema kan måske bruges til at beskrive marxismens udvikling: fra oppositionsvidenskab, der (hos Marx) søger at koncentrere og polarisere al kritik mod det borgerlige samfund og dets ideologiske udtryk (især mod den klassiske politiske økonomi og ”vulgærøkonomien”) i én sammenhængende teori; over den socialdemokratiske tilpasning til den borgerlige økonomi med tiltagende ansvarlighed for det statslige forsøg på at styre kapitalismen til gavn for ”samfundskagen” og national- og velfærdsstaten, med afkald på ”skæg” og irrationelle negationsmarginale hen ad vejen; til en situation, hvor den skægge(de) Marx genopdages af 60’ernes nye venstrefløj og studenteroprøret – og marxismen i bred forstand nærmest opnår en slags monopolstilling som den baggrundsforståelse, problemer og argumenter kunne formuleres inden for, hvis de skulle tages alvorligt som fagligt gyldige. Det siger sig selv, at en lokalitet som RUC, placeret 30 km uden for lands lov og ret, på en bar mark og de første mange år med sporadiske transportmuligheder, var en ideel grobund for udformningen af et sådant alternativt åndeligt univers. Dette var den institutionaliserede marxisme, som vi dumpede indenfor til i sensommeren 1978.

Nu var vi nok mange, der havde opsøgt denne sammenhæng, fordi vi på den ene eller anden måde havde gjort os ud til bens som *Querdenker* i de miljøer, vi kom fra, og ville fordybe os i kritiske studier. Hvor godt passede vi lige ind i en ganske vist oppositionel, men monopolistisk tankeverden? Der skal lige indskydes den bemærkning, at RUC i løbet af sine første år havde været igennem traumatiske kampe indbyrdes og med myndighederne, resulterende i en segmentering i institutter, som *grosso modo* repræsenterede hver sin marxisme og på denne måde kollektivt reddede sig selv fra at destruere hinanden helt i atomiseret konkurrence. Det var altså et ret lille og for så vidt partikulært konsensusunivers, jeg og mere eller

mindre ligesindede var landet i. Men næppe havde vi tilegnet os *Introduktion til Kapitalens første bind*, en fællesudgivelse fra forlagene Kurasje og Modtryk, før spørgsmålene til den institutionaliserede lærebygning begyndte at melde sig:

Hvis Marx’ ”kritik af den politiske økonomi” både var en kritik af borgerlige økonomiske teorier og en fremstilling af den ”korrekte”, dialektiske osv. teori om, hvordan kapitalismen er indrettet, kunne man så godt skrælle (teori-)kritikmomentet af og bruge teorien som positiv videnskab i 1979, 112 år efter *Kapitalens* udgivelse? Hvis *Kapitalen*, trods sine tre stærke bind, kun er en ’torso’, der mangler alle bøgerne om konkurrencen, verdensmarkedet, klassekampen osv., hvordan kunne man så anvende den på alle disse mere konkrete områder, som i parentes bemærket havde forandret sig kraftigt i mellemtiden? Hvordan skulle man i det hele taget forstå relationen mellem Marx’ ufuldendte teoretiske torso og den aktuelle virkelighed, altså kapitalbegrebets realstatus? Betød konfrontationen med den aktuelle kapitalistiske virkelighed, at *Kapitalen* en bloc var gyldig, blot med udskiftet empiri? Eller havde de mellemliggende mere end 100 år medført et skred i gyldigheden af selve de teoretiske kategorier?

Endelig kan det være meget godt med det revolutionære og kommunistiske perspektiv, som marxismen er indlejret i, og omvendt; men det er et imperativ, også at prøve at forstå, hvordan disse ord er blevet brugt og til dels stadig bruges til at fremme det modsatte af et frit samfund. Allerede i 1921 spurgte Bertrand Russell efter et besøg i den spirende Sovjetunion, om det for det første var det kommunistiske samfund, der dér var ved at vokse frem, og hvis ja, om det i grunden er ønskeligt. Svaret er ikke givet på forhånd. Hvis magten over den samfundsmæssige produktion ikke skal ligge hos ejerne af kapitalen, men hos de ”frit associerede producenter” – så ligger der vel heri en forestilling om politik, der rækker helt ned på fabriksgulvet; men hvor ender den, så at sige, i opadgående retning? Det, at kapitalen ikke styrer produktionen, siger egentlig ikke noget om, hvad/ hvem, der så gør det, eller hvordan. En helt ny form for samfundsmæssiggørelse kunne tænkes at opstå – men skimter vi overhovedet konturerne af en sådan i den nuværende fase af samfundsudviklingen? Rådsbevægelserne i Rusland og i Tyskland i starten af det 20. århundrede kunne måske have udviklet sig til dét – men de gjorde det ikke, og der opstod ikke nogen model for, hvordan de frit associerede producenter kan associere sig, i hvert fald ikke en særlig vellykket, langtidsholdbar og frigørende model. Ungdomsoprøret i 1968 affødte forskellige selvorganiseringsprojekter og ”flade” organisationer, men hverken Christiania eller Thylejren er ligefrem eksempler på ”befriede zoner”, hvor kapitalens logik ikke har nogen indflydelse, eller hvor der ikke er magt- og pengelogikker på spil.

Kan Marx inspirere os til at realisere en post-kapitalistisk form for samfundsmæssiggørelse, som vel at mærke er værd at arbejde for og leve under? 50-året for ’68 og 200-året for Marx’ fødsel kaster i hvert fald spørgsmålet op på historiens stor-skærm – Karl Marx er ingen død hund, men han glammer og bider ud efter os, når vi tror, vi kan tage ham for givet.

1968 i glimt og tilbageblik

Resume: På de følgende sider skildrer Per Øhrgaard, Ove Kaj Pedersen, Christian S. Nissen, Peter Harder, Mette Wier, Carsten Koch og Bertel Haarder i korte glimt, hvordan de oplevede årene omkring 1968, og hvordan de ser på perioden. Det er en meget broget mosaik, der kommer ud af det. Og ændringerne kan vurderes meget forskelligt; selv om forskellene, når det kommer til stykket, måske ikke er så store. Der er ingen tvivl om, at verden nogle få år efter 1968 så meget anderledes ud end bare få år tidligere.

Vesttysklands forvandling

Per Øhrgaard,

Mag.art. i tysk 1969, dr.phil. 1978, professor i germansk filologi på Københavns Universitet 1980-2003, professor på CBS 2003-2014, medlem af Videnskabernes Selskab og Det Danske Akademi, formand for danske PEN, på studieophold i Tyskland i 1960'erne.

Alle fortæller anekdoter om 68, her er min: Den 27. april 1968 kunne jeg have fået beskeden indflydelse på danmarkshistorien. Jeg var blevet bedt om at være tolk for en kvindelig tysk studerende, som skulle tale på Blågårds Plads som led i den hidtil største demonstration mod USA's krig i Vietnam. Men da jeg ankom, sagde en gammel kommunist til mig, at det skulle han nok klare. Jeg satte mig og lyttede, og hans oversættelse var upåklagelig. Men da taleren sagde, at "nu går vi hen og stormer den amerikanske ambassade", sagde jeg til min kone: "Nej, det gør vi ikke! Hvis jeg havde tolket, havde jeg for egen regning tilføjet det!" Det gjorde vi nemlig ikke, så længe Ebbe Reich havde autoriteten i bevægelsen, men nu var der skred i det. Da vi ankom til ambassaden, mødtes vi af et massivt politiopbud med hjelme og skjolde og knipler som aldrig før, og politiet tøvede ikke. Det hele endte i kaos, og i de senere retssager henviste politiet altid til talen på Blågårds Plads som begrundelse for sin martialske indgriben.

Det var ikke tilfældigt, at det var en tysker, der foreslog storm på ambassaden. Få uger forinden var den vestberlinske studenterleder Rudi Dutschke blevet skudt og hårdt såret. Dernede sad nerverne udenpå, efter at det, som lidt fejlagtigt går under navnet "68", og som var begyndt længe forinden, var eskaleret. Demonstrationerne var ved at løbe løbsk (ikke med Dutschkes gode vilje, han talte om "den lange march gennem institutionerne"), og i dele af den vestberlinske befolkning var der til gengæld begyndende lynchstemning. Axel Springer-koncernens avis *Bild* skrev: "Hvor længe endnu skal vi lade politiet trække hele læsset?"

Opbruddet i 1960'erne var forskelligt alt efter tid og sted og anledning: uddannelsesforhold eller Vietnamkrig. Det begyndte i USA, og i Europa kom det først til Vesttyskland, som havde

særlig tætte forbindelser til USA – på begge felter: US-hovedkvarteret i Wiesbaden var logistikcentral også for krigen i Vietnam; og Freie Universität Berlin var grundlagt i 1948 for amerikanske penge (især fra Ford Foundation), da kritiske studenter var blevet relegeret fra det gamle berlinske universitet, som lå i den sovjetiske sektor.

Jeg studerede ved Freie Universität 1965-66, og det var i foråret 1966, at begivenhederne her tog fart, da rektoratet havde afslået at stille et lokale til rådighed for en politisk diskussion. Officielt ønskede universitetet at fremme studenternes politiske engagement, og det var fint, så længe det handlede om antikommunisme. Men nu var det åbenbart blevet det forkerte engagement, så nu var det slut med liberaliteten. Inden jeg tog hjem i sommeren 1966, nåede jeg at overvære den første store Sit-in-demonstration på universitetet, som adskilte sig fra mange senere her og hisset: Ingen musik, kun seriøse taler; studenterrådsformanden i jakkesæt og slips (og dengang var studenterne også De's indbyrdes); flere professorer til stede i stueetagen i solidaritet med de studerende, mens konsistorium holdt møde på første sal. Det var alt sammen værdigt og fredeligt, også fredeligere end de antikrigsdemonstrationer, som var begyndt nogen tid i forvejen.

Den senere tyske udvikling blev som bekendt mere dramatisk, men dens første dødsoffer skyldtes ikke terrorister, men en berlinsk politimand, som den 2. juni 1967 under en demonstration mod shahen af Iran skød og dræbte en sagesløs student. Jeg var dengang ikke i Berlin, men i Kiel, og husker chokket, da en medstuderende fortalte mig: "De har skudt en i Berlin." Det var før det blev "normalt", at der var dødsopfre. Fra alle vesttyske universiteter valfartede vi til en konference om demokratiets og modstandens vilkår, som fandt sted i Hannover på dagen for den dræbte students begravelse. Det var her, Jürgen Habermas gjorde sig upopulær hos mange ved at advare mod totalitære tendenser i bevægelsen – som han i øvrigt havde megen sympati for.

Der var grunde til oprør alle vegne – og der var en tro på, at det nyttede noget! Men der var også særlige tyske grunde. Her var den ældre generation ikke kun de idioter, den altid er i de

unges øjne. Den var også under mistanke for at have været nazistisk, ofte med rette. Vist var opgøret med fortiden begyndt, især med den store Auschwitz-proces i Frankfurt am Main 1963-65, men endnu i selve 1968 blev en dommer frifundet for de rent politiske dødsdomme, han havde afsagt under krigen, og man havde endnu professorer, som havde gjort karriere i - og med - Det tredje Rige. (I København havde vi i 1968 en universitetsrektor, som havde været medlem af Frihedsrådet; det var ligesom noget andet ...) Dertil kom, at flere studerende i Vesttyskland end i f.eks. Danmark var direkte økonomisk afhængige af deres forældre, hvad der kunne komplicere frigørelsesprocessen og føre til mere direkte opgør i familierne. Der fandtes en slags SU, men endnu ikke så udbygget som hos os.

Oven i alt dette interne kom så erkendelsen af, at den magt, man – ikke mindst i Vestberlin - havde meget at takke for og havde set op til, førte en mere og mere brutal krig i et fjernt asiatisk land. Den voksende protest mod USA's krig var ikke antiamerikansk, den kom jo fra Amerika selv! Der var mere skuffet kærlighed end oprindeligt had i den.

Da det omsider blev 1968, og det så dramatisk ud i Paris, skrev Erling Bjøl noget, som jeg dengang ikke brød mig om, men alligevel aldrig glemte: Han så hele bevægelsen, især jo den franske, som et delvis ubevidst oprør mod den deklassering af akademikerne, som ville blive følgen af den såkaldte uddannelseseksplosion.

Virkningerne blev i øvrigt ligeså forskellige som udgangspunkterne: I Frankrig blev maj 68 mere kulmination og afslutning end begyndelse. I Danmark førte afskaffelsen af professorvældet efterhånden også til afskaffelsen af universiteternes selvstyre. I Vesttyskland blev følgerne formentlig mere gennemgribende og varige end noget andet sted; den senere kansler Gerhard Schröder og hans udenrigsminister Joschka Fischer, som regerede fra 1998 til 2005, havde været aktive "68'ere", Fischer endda involveret i slagsmål med politiet engang i 1970'erne.

I (Vest-)tyskland videreførtes en påbegyndt – og tiltrængt - demokratisering, som foreløbig har vist sig ganske holdbar. Om den også vil være det, når "68'erne" er væk, kan man tvivle på, men det gælder ikke kun i Tyskland. Langt ind i borgerlige kredse anerkendes, at 60'ernes bevægelse var uundgåelig. Man finder ikke så hyppigt i Tyskland den automatiske 68-bashing, som er udbredt i Danmark, og tyskerne er i reglen bedre til at skelne mellem hovedstrømmen og de vildbække, som endte f.eks. i RAF-terror i 1970'erne. "68" påvirkede hele samfundet, også de grupper, som var ligeglade eller endog imod, og opbruddet var med til at bane vejen for, at Willy Brandt kunne blive kansler og føre en fremsynet politik over for Østeuropa.

Det begyndte altså tidligere i Vesttyskland. Så da det hele nåede til Danmark, var det for mig lidt déjà vu, hvad der ikke skal forklejnes noget, men kun tjene som forklaring på, at jeg ikke engagerede mig mere, end jeg gjorde. Naturligvis var jeg med, dog har jeg hverken grund til at pudse glorie eller at krybe til

korset. Men hvad det universitære angår, vil jeg fremhæve, at "68" ikke i mindste måde sigtede mod at reducere, devaluere, banalisere eller i det hele taget "lette" studierne; det var forbedt 70'erne. 68 handlede om at gøre studierne mere tidsvarende og undertiden om at udvide stof og pensum, i hvert fald i det forslag til ny studieordning for faget tysk, som jeg var med til at formulere. I december 1968 holdtes på Schæfergården et "Seminar om kritisk universitet" med deltagelse af yngre universitetsfolk (dengang blev vi jo alle sammen ansat) og enkelte andre. Vi – Preben Wilhjelmsen, Inge Henningsen, Thomas Bredsdorff, Johan Fjord Jensen, Svend Auken, Andreas Jørgensen, Ole Jensen, Ejvind Larsen, Toni Liversage og flere endnu - var fulde af optimisme. Og vi var i hvert fald enige om, at der måtte ske noget. Enigheden holdt ikke altid, men noget skete der, og det var i grunden ikke så galt!

Paris i 1968 og derefter

Ove K. Pedersen,

Journalistuddannet 1970, diplom de maitrise (master) 1974, cand. scient. pol. 1978, dr.phil. 2016, 1996-2017 professor i offentlig administration og komparativ politik først ved Aalborg Universitet, så på Københavns Universitet og til sidst i komparativ politisk økonomi på CBS; i Paris 1969-1973.

Jeg kom til Paris i juni 1968 kort efter, at General Charles de Gaulle var vendt tilbage til byen og havde genvundet magten over gaderne og ved et hasteudskrevet parlamentsvalg også det absolutte flertal i parlamentet. Som 19-årig journalistlev tomlede jeg gennem Tyskland, kom ind i Frankrig via Strasbourg, fortsatte til Paris, for senere at tomle videre over Rouen og Calais til London. Jeg fulgte farten af ungdomsoprøret, senere kaldt Maj 1968. Over et år senere flyttede Anne (min kone) og jeg til Paris, hvor vi boede og studerede de næste fire år. Vi kom til byen efter, at de Gaulle ved en folkeafstemning i april 1969 havde tabt og var gået af som præsident, og Georges Pompidou var begyndt den lange afvikling af det militære styre, der havde domineret Frankrig under Den Femte Republik. For mig drejer Paris 1968 sig mere om de 10 år, der fulgte, end selve begivenhederne fra først i maj til slutningen af juni 1968.

Paris i juni var forbavsende rolig. Selv om de fleste er enige om, at Maj 1968 var en prærevolutionær begivenhed, fandt jeg kun spor få steder i midtbyen og omkring de store bilfabrikker i udkanten. Selv overnattede jeg på en interimistisk Røde Kors station oprettet for kvæstede studenter. Det første indtryk var, hvor klassedelt Frankrig var, og hvor store forskelle der var mellem den imperiale midtby og forstæderne, men også mellem land og by. Andens Verdenskrig kunne ses i ødelagte byer og infrastruktur. Krigen i Algeriet kunne registres i bombe-trusler og attentanter. I 1968 var Frankrig endnu ikke kommet over de to verdenskrige og var stadig påvirket af afkoloniseringsens blodige periode. Siden krigens slutning i 1944 havde Frankrig været på randen af borgerkrig. I 1968 spidsede det til endnu en gang.

Maj 1968 begyndte tidligt i maj på Nanterre Universitet i udkanten af Paris, men blussede op fra 6. maj og faldt lige så hurtigt ned fra midten af juni. Maj 1968 var en kortvarende affære. Efterspillet er det vigtigste og ændrede Frankrig for altid. Det lagde grunden til en velfærdsstat, etablering af en stor middelklasse, og ligesom i Danmark var det uddannelses-systemet, der fik til opgave at integrere unge fra arbejderklassen i en ny middelklasse. Især universiteterne kom i centrum. Men også videnskaberne, herunder samfundsvidenskaberne. 1968 skabte grobund for en ny verdensforestilling, lagde grunden til en åndelig revolution.

Jeg begyndte at studere sprogfilosofi på Vincennes og Sorbonne Universiteterne i midten af 1970. Senere fortsatte jeg på EPHE (et forskningscenter for samfunds- og humanvidenskaberne) og fulgte forelæsninger på universiteter, forskningscentre, et par af de såkaldte Grands Écoles og ved private seminarer. Jeg var 20 år, havde aldrig gået på et universitet, end ikke på et gymnasium. Det var et livschok at flytte fra en landsby på Norddjursland til det postrevolutionære Paris. De fire år ændrede alt – fra livsambitioner til spisevaner – og lagde grunden til en universitetskarriere, jeg end ikke havde drømt om, da jeg første gang tomlede ind i Paris.

Jeg var ikke den eneste. Det postrevolutionære Paris tiltrak unge fra hele verden, men især fra de tidligere kolonier i Østasien, Nordafrika og Mellemøsten, mange der ikke havde haft en jordisk chance for at blive optaget på deres nationale universiteter. Herunder undertegnede. Det var mit livs lykketræf at få tildelt det franske statslegat, at blive optaget på universitetet og derved få adgang til det største akademiske og filosofiske opbrud i moderne historie siden 1920- og 30'erne i Wien.

I et tilbageblik er der især to ting, der påvirkede min egen livsholdning og senere karriere. Det første var opgøret med sovjetkommunismen og dens lære om marxismen. Før jeg kom til Paris var jeg ikke politisk interesseret, slet ikke politisk orienteret, og havde kun det mest overfladiske indtryk af moderne europæisk historie. En realskoleeksamen fra Glesborg Centralskole gav ikke megen ballast. En journalistuddannelse lidt mere, men ikke meget.

I Paris var der ingen vej uden om. Allerede i maj havde det franske kommunistparti (PCF) søgt at afværge en revolution og dernæst at tage lederskab. I processen mistede det troværdighed og skabte uoverstigelige modsætninger til både det socialistiske venstre og det liberale centrum. Husk: Mens maj 1968 udfoldede sig i Paris, begyndte "Foråret i Prag", brutalt afsluttet ved kommunistisk invasion august samme år. Og husk: Vietnamkrigen fortsatte, endnu mere blodig og udsigtsløs end tidligere. Det var begyndelsen til enden på det næststørste, men mest indflydelsesrige kommunistparti i vesten. Det samme skete i Italien. Det var også enden på den fascination af USA, som greb Frankrig efter krigen. Opgøret var både filosofisk og politisk.

For mig blev den filosofiske del den vigtigste. Jeg sad til forelæsninger med Louis Althusser, der brød med sovjetmarxismens forestillinger om "kapitalismens iboende kræfter" og introducerede en teori om kapitalisme som politik og ideologi. Jeg gjorde det samme med Nicos Poulantzas, der indledte en forståelse af den borgerlige stat som mere end kapitalismens forlængede arm. Jeg fulgte mange som ideligt vaklede mellem klassiske marxisme og at gøre op med den ved at skabe grundlag for en socialfilosofi og politisk sociologi med vægt på kultur og ideologi. Henri Lefebvre husker jeg. Det samme med Pierre Bourdieu, Edgar Morin og den næste generation Jean Baudrillard, Étienne Balibar. Andre er stadig gode venner. Robert Boyer f.eks.

Jeg indrømmer gerne: Der var ikke meget, jeg forstod, og slet ikke hvor afgørende det var. Det fandt jeg til gengæld ud af. Universiteterne tilbød ikke bare uendeligt mange forelæsninger, debatter, intellektuelle konfrontationer. De var også arena for politisk kamp – jævnligt på liv og død. Mellem kommunister og trotskister, venstresocialister og maoister og det hele kombineret i et utal af kombinationer. Højreorienterede nationalister – også fascistiske grupperinger – blandede sig. Politiet var altid til stede i fuld kampuniform. Enhver gruppering kunne genkendes på farverne på deres styrthjelme, som de fleste bar alle vegne. Forelæsninger blev afbrudt af slagsmål, universiteter blev besat og befriet, rektorer kidnappet og i dagevis fremvist på TV, agtværdige filosoffer overfaldet, der var altid strejker og trusler om bombeattentater. Universiteterne flød med affald. Snavs krøb op af væggene. Hele afdelinger blev midlertidigt lukket på grund af tyfus. For en ung og oprøvet fra Danmark var det chokerende. Mildt sagt.

Medstuderende kom fra Paris og dets forstæder, fra de industrielle områder i Paris omegn, men især fra de tidligere kolonier. Det var en broget flok. Nogle blev politikere og ledere af fagforeninger i Frankrig. Andre tog tilbage til Afrika og deltog i den kolde krig og dens mange krige og konflikter. Andre blev masse mordere som Pol Pot i Cambodia.

Det andet, der prægede mig, var "den sproglige vending". Den franske strukturalisme havde aner tilbage til 1950'erne, hvor lingvistikken (Ferdinand de Saussure) sammen med antropologien (Claude Lévi-Strauss) blev introduceret i et opgør med det elitære universitet og dets vægt på spekulativ – metafysisk – tænkning. Den franske fænomenologi var på samme måde veletableret (Maurice Merleau-Ponty, Jean Paul Sartre, Paul Ricoeur), da Maj 1968 kastede de to mod hinanden i et voldsomt opgør mellem dem, der studerede strukturer, og fænomenologerne, der studerede selvbevidste individers ageren. Under indtryk af gadekampe og aktioner vandt fænomenologerne. Det var ikke strukturer, der kæmpede i gaderne, men subjekter. Sådan lød parolen i det mindste. For mig introducerede det for altid spørgsmålet om forholdet mellem de to – struktur og individ.

Jeg sad til forelæsninger og seminarer med strukturalisterne Michel Foucault og Roland Barthes og Jacques Lacan og

semiotikere og sprogteoretikere som A.J. Greimas og Chr. Metz. Og indrømmer gerne igen, at der var meget, der gik over hovedet på mig, ligesom jeg er sikker på, at der var mange, der ikke forstod, hvad jeg gjorde der. I processen læste jeg i døgn-drift, lærte fransk og også noget tysk (Kant, Hegel og Marx skulle læses på tysk, var kravet), åbnede hovedet for noget, der ikke før havde eksisteret, og blev for livet interesseret i den rolle sprog og diskurser og institutioner spiller for bygning og forandring af samfund og stater. Herunder fik jeg interesse for den politiske økonomi og ”Den franske reguleringsskole”, hvilket førte til mange års studier og en række internationale og nationale – publikationer, hvoraf ”Konkurrencestaten” (2011) kun er en enkelt.

Medstuderende kom fra USA og Tyskland og den franske intellektuelle elite. Nogle var allerede kendte forskere eller forfattere, andre blev det. I 1974 skrev jeg speciale om alt og mere til, bestod, fik en fransk maitrise (mastergrad), og flyttede til USA sammen med Anne. Med i kufferten (der var kun en) havde jeg 14 spørgsmål på 14 tætskrevne sider. Det første var: Hvad er et subjekt og så fremdeles: Hvad er en diskurs, en institution, en organisation, en forandring? Jeg arbejder stadig på det og har endnu ikke fundet noget endegyldigt svar.

68 oprøret: Et slag blev vundet – men selvstændigheden tabt

Christian S. Nissen,

Formand for Studenterrådet ved Københavns Universitet i 1968, cand. phil. i samfundsfag fra Københavns Universitet 1972, cand. scient. pol. fra Aarhus Universitet i 1975 og universitetslektor i 70'erne, administrerende direktør for Rigshospitalet 1991-1994, generaldirektør for Danmarks Radio 1994-2004, bestyrelsesformand på Roskilde Universitet 2008-14 og adjungeret professor i offentlig ledelse ved CBS 2006 – 2016.

”Studenteroprøret” på Københavns Universitet i ”68” var på alle måder et overraskende opgør med universitetets styreform og magtstruktur. Den 21. marts blev oprørets slogan ”Bryd professorvældet - medbestemmelse nu!” forkyndt med store sorte bogstaver på en gul gavl i Studiegården. To år senere vedtog folkettingen en universitetsstyrelseslov, som mere radikalt end nogen havde forestillet sig imødekom oprørets slogan. Professorerne mistede magten, og studenterne fik sammen med det administrativt-tekniske personale en medindflydelse, der ikke havde sin lige i den internationale universitetsverden.

Det er sådan, vi husker det. Og det er den fortælling, der kom til at præge de efterfølgende års debat om universiteternes styreform i forbindelse med lovrevisionerne i 1993 og 2003, hvor ”68-sejrens” medbestemmelse gradvist blev rullet tilbage. Men den kollektive erindring om ”68-oprøret” har været så dominerende, at det næsten helt har overskygget et parallelt løbende og langt mere fundamentalt magtskifte i styringen af universiteterne. Den voksende statslige skepsis mod universiteternes styreform, som prægede den universitetspolitiske dagsorden i 1980-90'erne, var nemlig ikke alene en reaktion

mod 1970-lovens vidtstrakte medbestemmelse. Den gjorde sig allerede gældende i midten 1960'erne og var nok den egentlige drivkraft i de efterfølgende års universitetsreformer. Sat på spidsen fungerede oprørerne – og Studenterrådets taktiske eftertønlere, hvortil jeg selv hørte – som ”nyttige idioter” for helt andre kræfter med en ganske anden dagsorden.

Der kan være grund til lige at dvæle kort ved selve ”oprøret” i foråret 1968. Selvom det kom som en overraskelse for næsten alle, var der ikke tale om en pludselig isoleret opstandelse i Studiegården hin marts dag. Det lå nærmest i tiden med atommarcherne i årtiets begyndelse, med ”slumstormernes” aktioner og hele Vietnambevægelsen. Der var også inspiration at hente fra USA, Tyskland og Frankrig, hvor der på enkelte universiteter havde været uro med demonstrationer, besættelser og voldsomme indgreb fra universitetsledelserne og politi.

Københavns Universitets rektor, Mogens Fog, havde været på studierejse til disse universiteter for at studere fænomenet og kom hjem med den klare opfattelse, at sådanne indgreb måtte undgås næsten for en hver pris. Det er en af grundene til, at han under de psykologistuderendes besættelse af ”Psykologisk laboratorium” gik så langt ved imødekomme af de studerendes krav om et paritetisk sammensat studienævn, at han fuldstændig kørte henover fagets professorer og var meget tæt på at blive afsat af et meget ophidset konsistorium. En anden grund vender jeg tilbage til nedenfor.

Det var også en overraskelse, at ”oprøret” bredte sig så hurtigt. Ikke bare fra psykologi til andre fagkritisk fag, men også til fag, som ingen anså for oprørske, f.eks. politistudiet. Midt under psykologernes besættelse blev der hængt plakater op i Studiegården med den manende tekst ”Skal barrikaderne rykke en etage ned? – kom til polit-møde i aften”. Økonomisk Institut holdt til i Studiegården på etagen lige under Psykologisk Laboratorium. Plakaterne var en dramaturgisk provokerende indkaldelse til et protestmøde, der førte til afsættelse af det siddende Politiråd (en del af Studenterrådet) og valg af et nyt og mere ”oprørsk”.

Den slags revolter havde man ikke oplevet i Studenterrådet siden 1930'ernes stridigheder mellem kommunistiske og borgerlige studenter, hvor i øvrigt polit-studerende spillede en vigtig rolle på venstrefløjen. I det hele taget blev en væsentlig del af opstandsbølgen rettet mod Studenterrådet, som med fuld ret blev betragtet som en integreret del af det herskende universitetsregime (se bl.a. ”Øjenvidneberetninger fra begivenhederne”, Københavns Universitets jubilæumssite for 68-oprøret).

Den anden grund til, at Mogens Fog imødekom og gennemtvang de psykologistuderendes krav, var, at han brugte indførelse af paritetisk sammensatte studienævn som en rambuk mod det herskende ”professorvælde”. Først på psykologistudiet, så på hele KU og derfra videre ind på Slotsholmen. Et taktisk træk med strategisk perspektiv for de danske universiteters fremtidige styreform. Flere år før 68-oprøret var der bl.a. i forbindelse med Universitetsadministrationsudvalgets

(1962-68) arbejde opstået en voksende kløft mellem universiteternes ledelser og regeringen. Udvalgets majoritet af universitetsrektorer og professorer modsatte sig enhver tanke om styringsreformer, som reducerede deres magt og universiteternes uafhængighed. To centrale medlemmer, Mogens Fog og centraladministrationens stærke departementschef Erik Ib Schmidt, udgjorde – assisteret af repræsentanter for studerende og ”yngre lærer” – et lille, men indflydelsesrigt mindretal. Det langtrukne udvalgsarbejde og dets pauvre resultat førte til en stigende mistillid på Slotsholmen. Regering og centraladministration tvivlede simpelthen på det universitære selvstyres evne til at håndtere den voldsomme ekspansion af universiteternes undervisning og forskning, man havde i støbeskeen.

Selve Universitetsstyrelsesloven i 1970 rokkede dog ikke ved universiteternes formelle uafhængighed. Men nærmest skjult under den megen virak om medbestemmelsen lagde folketinget an til at gå i den retning. ”Planlægningen, udbygningen og driften af de højere uddannelsesinstitutioner bør foregå under central styring”, som det blev udtrykt i en folketingsbetænkning til et lovforslag (Lov nr. 263 af 4/6 1970). Fire år senere (1974) blev der med oprettelsen af ”Direktoratet for de videregående uddannelser” skabt et organisatorisk, styringsmæssigt fundament for de følgende års gradvise magtovertagelse. Ved lovrevisionerne i 1993 og 2003 blev medbestemmelsen reduceret, og selvstyret ophævet.

Siden ”68-oprøret” er universiteterne fra små akademiske enklaver, der hvilede i sig selv nærmest uden for ”lands lov og ret”, blevet til meget store, komplekse organisationer. De har hver for sig mange tusinde ansatte og 10-40.000 studerende. Til sammen modtager de ca. 30 mia. kr. om året i statsfinansiering. Det er ud fra en politisk-administrativ synsvinkel helt indlysende, at en så vigtig og stor offentlig sektor bør reguleres i overensstemmelse med det sædvanlige statslige styringsrationale. Her afledes legitimitet og beslutningskompetence af politiske mål og beslutninger (i folketing og regering) og delegeres fra toppen af forvaltningen ud igennem niveauerne i et hierarkisk system til de udførende led på universiteterne. 2003-lovens ophævelse af det kollegiale selvstyre kan derfor ses som en logisk videreførelse af de første skridt i retning af statsstyring, som blev taget af regering og folketing allerede i slutningen af 1960’erne.

Problemet er imidlertid, at denne ”normalisering” af universiteternes styring og ledelse har resulteret i en sammenblanding af tre, hver for sig relevante, men indbyrdes inkommensurable styringsrationaler: Stat, marked og *akademia*, der tilsammen har skabt en styringsmæssig Bermuda-trekant. Den *statslige* styring bliver udført gennem et stadig mere finmasket net af regler, resultatkontrakter og bevillingsreguleringer, som sendes ned igennem den hierarkiske styringskæde under en forudsætning, men noget illusorisk, weberiansk loyalitet. *Markedet* rummer elementer af pragmatisk fornuft for universiteternes leverance af ydelser til et marked, hvor en vis balance mellem udbud og efterspørgsel er ønskelig. Men markedsorienterede incitamentsystemer indebærer – især når de er statslige konstruktioner – risici for suboptimering og skævvridninger, som det har vist

sig med f.eks. ”taxameter-tænkningen” og de bibliometriske målinger af forskningsindsatsen. Endelig har vi *akademia*, hvor forskningsmæssig uafhængighed (også af statsstyring) er helt afgørende. Bureaukratiske beslutningsprocesser, institutionel ledelse og statslig styring håndteres her i en beslutningskultur, som var der tale om en forskningsmæssig erkendelsesproces. Den rigtige løsning opnås gennem bredest mulig kollegial konsensus blandt akademiske fagfæller – lige indtil ny erkendelse overbeviser flertallet om, at der findes en anden og bedre løsning. Sådan er videnskabelig erkendelse blevet udviklet lige fra Oplysningstiden. Men ved ledelse af de store universiteter kommer denne kollegiale beslutningskultur til kort.

”68-oprøret” dukkede uventet op af ingenting og medførte en forbigående ravage i det gamle etablerede universitetssystem. Det styringsmæssige univers, universiteterne nu befinder sig i, har ført til et alvorligere, strukturelt problem. De ”sager”, der har været med den såkaldte ”forskningsmæssige myndighedsbetjening”, er blot meget synlige tegn på, at der er noget galt. Sat på spidsen kan man hævde, at styringen af universitetssektoren er havnet i en Bermudatrekant, hvori både politisk ansvar, akademiske principper og sund fornuft synes at forsvinde.

Artig, ung student i studenterpolitik i 1968

Peter Harder,

Stud.polit. 1967-1969, cand. mag. i engelsk og lingvistik 1977, dr.phil. 1996, fra 1999 professor i engelsk sprog ved Københavns Universitet, formand for Videnskabernes Selskabs forskningspolitiske udvalg 2008-09, suppleant til Københavns Universitets bestyrelse siden 2012.

Jeg startede som stud.polit. efteråret 1967 og kom ind i studenterrådet ved valget samme efterår. Derfor var jeg – 17 år gammel og meget langt fra at være tør bag ørerne – en del af det studenterpolitiske ”establishment” da oprøret brød ud foråret 1968. Sociologisk tilhørte jeg universitetets stampublikum – min far var overlæge og der var aldrig tvivl om at jeg skulle studere. På polit-studiet mødte jeg et velfungerende studiemiljø, med forelæsninger og holdundervisning i passende blanding. Forelæsningerne i kernefaget nationaløkonomi holdtes på min årgang af professor Nørregaard Rasmussen, der fremstod humoristisk og i det hele taget karismatisk (det var i hans storhedstid, længe før Nordisk Fjer-affæren).

Da der skulle holdes valg til studenterrådet efteråret 1967, og der ikke ligefrem var kamp om pladserne, lod jeg mig overtale til at stille op – jeg ville jo gerne være med til at tjene institutionen, ud fra et koncept om studenterrådet som ”hendes majestæts loyale opposition”.

Studenterrådet håbede dengang på at få et obligatorisk medlemskontingent, stærkt støttet af rektor Mogens Fog. Jeg gjorde en interessant erfaring om mig selv i den forbindelse. Før jeg stillede op, var jeg klart imod – men en uge efter at jeg var valgt, hørte jeg til min overraskelse mig selv argumentere for at det var nødvendigt for at Studenterrådet kunne løse sine opgaver med at repræsentere de studerendes interesser. Jeg

kunne ikke helt finde ud af om det skyldtes at jeg var blevet klogere, eller ren følgagtighed. (Det obligatoriske kontingent blev naturligvis aldrig til noget).

Jeg blev hurtigt klar over at der var en betydelig erfaringsmængde repræsenteret i rådet; flere medlemmer af persongalleriet blev senere kendt i forskellige offentlige sammenhænge (f.eks. Jørgen Estrup, bl.a. i en periode formand for den radikale folketingsgruppe, og Kjeld Lykke, bl.a. formand for Østerbro Lokalforsamling). Jeg satte mig til rette med åben mund og polypper og prøvede at finde ud af det hele. En stor oplevelse var en konference afholdt af polit-rådet med deltagelse bl.a. af en tjekkisk økonom som beskrev tøbruddet i forhold til doktrinær marxistisk teori i universitetsmiljøet under Dubček – få måneder før den sovjetiske invasion i Prag. Det var interessante tider på mere end én måde!

Midt i denne proces kom så studenteroprøret. Det var endnu en udfordring med hensyn til at finde ud af hvad der var op og ned – men på dette punkt delte jeg problemet med hele universitetet og hele nationen. Det mest slående for mig var i hvor høj grad oprøret tog *alle* på sengen. ”Plejer” var stendød som målestok her – her kunne man virkelig tale om ”disruption”.

Min grundlæggende indforståethed med universitetet betød at jeg som udgangspunkt var imod oprøret – var det mon ikke barbarerne og vandalerne der var ude på at nedbryde kundskabens tempel? Jeg prøvede (for at få noget at læne mit hoved til) at lokke Nørregaard Rasmussen som den professorale klippe og identifikationsfigur til at udtale sig om sagen. Hans svar markerede dels en pragmatisk afventende holdning, men gjorde også klart at han ikke var leveringsdygtig i en autoritativ holdning som jeg bare kunne downloade i mit artige studenterråd.

Det gamle polit-råd blev så væltet og der blev udskrevet nyvalg. Ved skæbnens tilskikkelse blev jeg genvalgt som den eneste af de gamle medlemmer. Jeg fik så lejlighed til at fortsætte mine bestræbelser på at finde hoved og hale i det hele under nye omstændigheder. Den omstændighed at det var Niels Kærgård, folketingskandidat for Liberalt Centrum med en høj andel af personlige stemmer i sin Vendsyssel-kreds, der blev formand som repræsentant for de vilde og barbariske horder, var et af de forhold der krævede fortsat fortolkningsarbejde. En anden lærerig faktor var den proces hvorved hovedfigurer i det gamle studenterråd gradvis og umærkeligt dukkede op i oprørernes rækker. Christian Nissen, dengang studenterrådets formand, var en undtagelse fra umærkeligheden da han i en demonstration gik rundt med skiltet: Ned med studenterrådets pampere! Det var politisk omstillingsparathed på højt plan.

Et for mig slående træk var karakteren af de indlæg mod oprøret, som kom fra professorer (fra mange fag) som ikke havde den samme forsigtighed som Nørregaard Rasmussen. Deres fjendtlige reaktioner på studenteroprøret viste klart og tydeligt at professoruniversitetet ikke besad en overlegen indsigt i tingene, ud fra hvilken man kunne vise den oprørske ungdom

til rette med noget der bare mindede om ”det bedre arguments ejendommelige tvangløse tvang” (som Habermas siger). (En professor brugte fx en del tid på at harcelere over at en plakat havde stavet ”professor” med to f’er).

Flere nuancer blev tilføjet da oprørerne efterhånden lod sig differentiere i forskellige grupper, med nogle fagligt underfrankerede i den ene ende og udprægede plusvarianter i den anden – folk hvis argumentation imod systemets svagheder var meget svær at afvise.

Samtidig var det ikke alle plusvarianterne jeg følte mig tryk ved. Der var især to træk ved oprøret som fortsat generede mig. Det ene var den uklare sammenblanding af en ofte berettiget institutionskritik med en samfundspolitisk dagsorden, som i begyndelsen var diffust rettet imod ”det etablerede”, men efterhånden antog en mere klart marxistisk orientering. Jeg husker især min irritation over ordet ”kritisk” brugt som dækketegnelse for et veldefineret ideologisk ståsted (en irritation som retningen ”kritisk diskursanalyse” har holdt vedlige i mig lige siden). Et eksempel på den gode brug af ordet ”kritisk” var en inspirerende analyse i ”Häftan för kritiske studier”, hvor den økonomiske grundbetragtning om grænsenyttelighed blev gennemanalyseret i konfrontation med den traditionelle værdi baseret på selvrespekt og fagstolthed, om at gøre tingene ordentligt (”Alt hvad det er værd at gøre, bør man gøre så godt man kan”). Her tilføjede den nye fagkritik en dimension der havde manglet.

En helt anden komponent, som også generede mig, var den kritik af universitetet som var baseret på ”samfundsrelevans”, i en forstand der omfattede både relativt lavpandede nyttekrav og antikapitalistisk teori. Man kunne således forsynde sig imod kravet om samfundsrelevans både ved i distraktion at glemme at kritisere kapitalismen når man skrev noget fagligt, og ved at interessere sig for emner der ikke direkte gav brød på bordet. En prominent studenteroprører erklærede senere eksplicit at man i vidt omfang havde kørt parløb med erhvervslivet i kritikken af det gammeldags universitet. I den første tid var det imidlertid svært at skille tingene ad, fordi de mest nærliggende repræsentanter for ”systemet” og ”det etablerede” (som man var imod) var professorvæddet. Derfor var det progressivt at alliere sig med repræsentanter ude fra samfundet for at få krammet på professorerne – og så var det i den fase underordnet hvem det lige var man allierede sig med.

Jeg prøvede i min tid i Studenterrådet at få en artikel i studentterbladet Q med titlen ”Det frie, pseudoneutrale universitet”. Jeg startede med at indrømme at videnskaben naturligvis ikke var værdifri og neutral og reelt var en del af magtstrukturen i samfundet – men argumenterede derefter for at det ikke var en god løsning at begive sig ind på den ene eller den anden side i en politisk konfrontation: Den bedste chance for at kunne bidrage til det gode samfund var i stedet at bruge den delvise frihed man havde, til at kunne levere nogle fagligt funderede korrektiver til resten af magtstrukturen. Artiklen kom naturligvis aldrig.

Der er klare paralleller mellem klimaet den gang og den populistiske bølge de senere år. Det er tydeligst i den destruktive side: den antiautoritære strømning, herunder nedvurderingen af veletableret sagkundskab. På den konstruktive side savner man i dag i nogen grad markante paralleller til de nybrud som 68-årene gav anledning til (med gode og mindre gode ideer imellem hinanden). Det klareste eksempel på en positiv kontinuitet mellem 68 og nu er helt uden konkurrence den fortsatte kamp for ligestilling!

Skolestart 1968 - en helt normal barndom midt i omvæltningerne

Mette Wier,

Cand.polit. 1989, professor på Fødevareøkonomisk Institut 2003-2005, direktør for AKF 2005-2013, professor på RUC 2013-2014, prodekan ved Københavns Universitets samfundsvidenskabelige fakultet siden 2014.

Jeg startede i skole i Nordre Frihavnsgade på Østerbro i 1968. Når jeg tænker tilbage, var de første skoleår som en katapultisk tidsmaskine. Folk, der er yngre end mig, kan nok slet ikke forestille sig, hvor omfattende de kommende års kulturelle og sociale ændringer egentlig var. Der var en før-tid, som var årene op til 1968, og en eftertid fra starten af 1970'erne, der var som nat og dag. I midten var der en omstillingstid, der gik så hurtigt, at den var væk, før man havde set den komme.

Da jeg startede i skole, var der afstand mellem elever og lærere – og børn og voksne i det hele taget. Det var netop blevet forbudt at slå eleverne, men der var masser af skæld ud og slag i bordet med pegepinden. Kulturen var hierarkisk, og i protokollen stod ikke kun elevernes navne, men også deres fædres og disses stillinger. Undervisningen var kedelig. Man turde ikke spørge, hvis der var noget, man ikke forstod, i hvert fald ikke mere end en gang. Lærerne blev tituleret fru Dit og Dat. Vi var måske nok dus med vores lærere, men ingen børn drømte om at sige du til voksne, de ikke kendte – og slet ikke ældre mennesker. Selv ikke den rare gamle dame i lejligheden nedenunder, som man ofte besøgte, var man dus med.

Få år efter var alt det formelle fuldstændig brudt ned. Alle mennesker var dus. Vi havde venskabelig omgang med lærerne. Vi var på fornavn med dem, og de gik klædt som os. Vi var med jævne mellemrum fuldstændig ustyrlige uden, at det havde nogen som helst konsekvenser. Bordene, der før stod i klassisk opstilling, blev flyttet rundt i grupper, og pludselig havde vi noget så sjovt som "featureuge" (emneuge). Da vi kom i ottende klasse, var vi blevet så frygtløse, at vi kunne finde på at sidde på bordene og nægte at sætte os på stolene, når undervisningen begyndte. Vi drillede læreren for hans mindreværd, hvis han ikke kunne finde sig i det, og vi skrælede danskophittet "Rør ved mig" i kor, når den lærer, vi opfattede som sexficeret, kom ind i klassen.

Da jeg startede i skolen, havde piger og drenge adskilt gymnastikundervisning i hver sin kønsspecifikke uniform og med

så forskelligt indhold, at man ikke skulle tro, det var samme fag. Da vi nåede ottende klasse, blev det mere fælles, endda så meget, at vores gymnastiklærer bestemte, at piger og drenge da sagtens kunne klæde om sammen. Og han holdt personligt opsyn med det hele.

Da jeg startede i skole, havde vi ikke afslappet tøj på. Vores tøj var ikke enkelt, der var drenge og pigetøj. T-shirts var kun noget drengene brugte som undertrøje. Det var seler, spencere, bukser og kjoler med lommer og spænder, stive sko, bluser med pynt og tunge frakker, man ikke kunne lege i. Få år senere rendte drenge og piger rundt i ens t-shirts, "cowboytøj", store tørklæder, træsko og gummisko. Det var unisex, nemt og dødsomt.

Derhjemme var vi vokset op med en hjemmegående mor og en far, der kom hjem og blev serviceret. I de følgende år blev manges forældre skilt. Mor gik nu rundt i en kæmpe Marimekko-kjole, og far havde smidt slipset og hørte Doors. I mange familier hed de ikke længere mor og far, men Hanne og Poul. Da vi var små, sad mor på sengekanten og bad aftenbøn med os. Men da vi nåede konfirmationsalderen, var der ikke nogle af os, der troede på gud længere.

Samfundet i før-tiden var klasseopdelt på en helt tydelig måde. Der var kæmpe forskel inden for ganske få kilometers afstand på tværs af Frederiksberg, Østerbro, Nørrebro og Vesterbro. Der var helt forskellige typer af indbyggere og disses sproglige udtryk, der var markante forskelle i det lokale handelsliv og i boligernes standard, i alt. Det lignede parallelle verdener, og det var det også. De unge blev slet ikke blandet på ungdomsuddannelserne i det omfang, det sker i dag. Det store flertal fik ikke videregående uddannelser, men det kom til at ændre sig.

I før-tiden blev alle borgere indplaceret i sundhedsgruppe 1 og 2, alt efter indkomst. De mere velhavende i gruppe 2 havde flere rettigheder og fik anden service hos lægen – og betalte mere. På sygehusene var der eneværelser, der ikke nødvendigvis blev fordelt efter medicinske kriterier. De udvalgte pralede med, hvordan de havde fået dem, og de skammede sig på ingen måde over det. I løbet af 1970'erne blev ligebehandling og valgfrihed mellem grupperne indført, og ideen om fri og lige adgang til sundhed blev en selvfølge.

Forventningerne til os piger gik fra noget meget traditionelt til noget helt andet, noget frit og ambitiøst. Spillereglerne for vores opførelse ændrede sig radikalt. Selvfølgelig skulle vi ikke finde os i noget som helst, og selvfølgelig kunne vi blive til alt, også de jobs mænd normalt fik – mindre kunne ikke gøre det. De gamle pigedrømme om at blive model, stewardesse eller sygeplejerske havde mistet magien, undtagen måske den første, men der kunne enhver se, at de naturlige forudsætninger ikke nødvendigvis var til stede. Derimod havde vi store forventninger i retning af drengejobbene. Professionel fodboldspiller? Hvorfor ikke, selvom man var begyndt at gå til fodbold for to uger siden og dårligt vidste, hvad der var op og ned på en fodboldstøvl. Videnskabsmand? Klart muligt. Murer, pilot,

politimand, direktør eller minister? Selvfølgelig. Verden lå for vores fødder.

Vi piger havde masser af frihed. Vi drak og festede, fra vi var 14 år, uden voksne. Vi gik topløse, BH'er var noget gamle damer brugte på linje med tunge guldsmykker, hat og tweed. Det gjaldt om at få sin seksuelle debut tidligt og ikke lægge sig hindringer i vejen for noget som helst. Aborten blev fri i 1973, men vi kunne slet ikke forestille os en tid, hvor den ikke havde været det. Vores forældre havde grænseløs tillid til os og så mest af alt beundrende til fra sidelinjen.

Det er tankevækkende, at vi, der grundlæggende er præget af en anden tid i vores tidlige år, i løbet af så få år kunne omstille os så voldsomt. I realiteten gik vi ind i en tidsmaskine, men vi var ikke bevidste om det. Og mest tankevækkende af alt lagde vi fuldstændig fortiden bag os. Det var som om, der aldrig havde været andet end den tid, vi var midt i. De privilegier, vi havde opnået, var så selvfølgelig for os, at vi tænkte, de ville være der for altid, og det var et spørgsmål om kort tid, før de ville omfatte hele verden. Set med nutidens øjne var vi fuldstændig moderne. Det er 50 år siden.

Stud. polit.'erne og marxistisk økonomi i 1970'erne

Carsten Koch,

Cand.polit. 1971, lektor i marxistisk økonomi ved Økonomisk Institut på Københavns Universitet 1978-82, i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 1982-1993 (sidste år som direktør), skatteminister 1994-1998, sundhedsminister 1998-2000, direktør i Dansk Invest 2000-2008 og i LD 2009-2011.

Marx slog aldrig for alvor igennem på politistudiet. Dertil var der for mange socialdemokrater og andre mere jordnære og positivistisk indstillede blandt de studerende. I det hele taget var 1968 og tiden efter på polit præget af en blanding af stor entusiasme, som studenteroprøret affødte og en vis tilbageholdenhed eller "second mover"-holdning til, hvad oprøret skulle bruges til. Således fik man godt nok hængt et banner op på Studiegårdens 2. sal, hvor vi holdt til, med den faretruende tekst "Skal vi flytte barrikaden en etage ned" med henvisning til, at psykologerne (revolutionens fortrop) havde barrikaderet 3. sal, hvor de holdt til. Men på det indkaldte stormøde på polit om barrikadeflytning, blev det besluttet at afstå.

Men hvad skulle studenteroprøret på polit så føre til? Svaret var selvfølgelig: Studiereformer (som man gjorde det på mange af studierne). Og da tiden råbte på store forandringer, var der lagt op til radikale ændringer på studiet. Det altovervejende problem var imidlertid, at det prærevolutionære politstudie var et særdeles frit studie med forelæsninger på store hold, en 1. dels-eksamen og den afsluttende eksamen samt visse valgfri politikfag og så specialet - eller som det hed den gang "den store opgave". Men hvordan ændrer man radikalt på et ret frit studium? Svaret blev - efter mange møder og forhandlinger - indførelse af hele tre årsprøver hver med sin eksamen samt mere intensiv holdundervisning og endelig en pæn forøgelse

af matematikpensum. Så meget for det omstyrte studenteroprør på polit! Marxistisk økonomi kom ind som et valgfrit politikfag og blev frekventeret op gennem 70'erne af en række studerende, som senere viste sig kapable til både at blive bankdirektører, departementschefer, direktører i energikoncerner og pensionskasser mm.

De store stridigheder mellem de dengang herskende fraktioner blandt marxisterne (primært mellem kapitallogikerne på den ene side og de mindre exegetisk orienterede grupper på den anden) rasede også på polit. Den kapitallogiske læsning af Marx havde sit udspring især i Tyskland og var foruden af mesterens egne bidrag præget af bl.a. Hegel og blev herhjemme med stort engagement taget op på Århus Universitet, Idehistorisk Institut med Hans-Jørgen Schanz som bannerfører, på Sociologisk Institut med den såkaldte Kurasje-gruppe, og RUC fulgte også godt med. Kort fortalt bestod kapitallogikken i en meget tekstnær Marx-læsning centreret om analysen af varen, som Kapitalens første bog indledes med og som også var genstanden i forløberen for Kapitalen, *Grundrisse*. Andre Marx-fortolkninger af mindre dogmatisk karakter var der ikke plads til på de institutter. På polit var der også en del studerende, der var bjergtaget af den hegelianske Marx-læsning. Den kapitallogiske bibel var århusianeren Shanz' bog med den lidt dunkle titel: *Til rekonstruktion af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*, der trods for et vist pres fra studenterne aldrig kom ind i pensum i faget marxistisk økonomi og på det felt delte skæbne med alle andre kapitallogiske skrifter. I det hele taget blev kapitallogikken med hård hånd holdt ude fra undervisningen på polit. I stedet indgik de for økonomer mere interessante dele af Marx' arbejder som den materialistiske historieopfattelsen, elementerne af krise- og konjunkturteorien, herunder det interessante kapitale 23 fra Kapitalens 2. bog, der beskriver "den industrielle reservearmes" cykliske udvikling: Under aftagende vækst fyldes reservearmen - dvs. de arbejdsløse - op som følge af faldende efterspørgsel efter arbejdskraft, hvilket efterhånden lægger en dæmper på lønudviklingen. Dette medfører så stigende profitabilitet, hvilket øger investeringer og arbejdskraftefterspørgsel. Det giver efterhånden anledning til en udtømming af den industrielle reservearme, som så igen giver anledning til lønpres. Efter nogen tid presser de stigende lønninger profitabiliteten med aftagende vækst og arbejdskraftefterspørgsel til følge, og en ny opfyldning af reservearmen finder sted. Og sådan forestillede Marx sig, at kapitalismen uundgåeligt bevægede sig cyklisk. Andre tilløb til krise- og konjunkturforklaringer kan også findes rundt om i Marx' arbejder, men ingen så udfoldede som kapitel 23. Den engelske økonom og matematiker R. Goodwin har formaliseret processerne i et sæt af differentilligninger (R. Goodwin, A growth cycle. I: C.H. Feinstein (red.): *Socialism, capitalism and economic growth, essays presented to Maurice Dobb*. Cambridge University Press, 1967 side 54-58). I det hele taget var ambitionen hos de medarbejdere, der på Økonomisk Institut arbejdede med marxistisk økonomi (herunder ikke mindst Christian Groth, nu lektor emeritus samme sted, og som bl.a. har arbejdet videre med Goodwins cykliske vækstoplæg) meget optaget af at formalisere Marx, hvor det var muligt. Det var f.eks. også

oplagt at sætte arbejdsværdilæren og pris- eller bytteværditeorien på formler – og her blev den lineære algebra et værdifuldt middel. Det hotte navn inden for dette felt var den nu afdøde japanske økonom Michio Morishima, hvis bog *Marx's Economics: A dual theory of value and growth*, 1973, var second to none på feltet. Et kendt resultat i den ikke dogmatiske Marxfortolkning var, at arbejdsværdilæren ikke holder vand som pristeori, dvs. den nedlagte direkte og indirekte mængde arbejde i en vare kan ikke forklare det bytteforhold, varerne udveksles til. Det var en bitter pille at sluge for de troende, som lagde uendelige kræfter i at analysere varens ”værdi”.

Et tredje felt inden for formaliseringen af Marx var den herostratisk berømte tese om profitratens faldende tendens – en tese som kapitallogikerne helt ukritisk tog til sig, men som ved nærmere eftersyn heller ikke holdt vand – hverken empirisk eller teoretisk. Der var massiv modstand i de kredse mod det faktum, at tesen ikke holder. Det var for svært at sluge, da tesen jo på en meget mekanisk og simpel form varslede kapitalismens sammenbrud – endda som følge af dens egen logik (dens immanente modsætninger, som det hed) - idet den uophørlige, kapitalistiske stræben efter profit gennem stadige teknologiske ændringer bærer kimen til sin egen undergang. Problemet var, at Marx og hans epigoner implicit antog, at de tekniske fremskridt var kapitalbrugende – dvs. at produktionen i forhold til kapitalen, Y/K , falder over tid. Det teoretiske problem er imidlertid, at teknologiske fremskridt ikke systematisk kan være kapitalbrugende, da det let kan vises, at denne type ikke er konsistent med virksomhedernes maksimering af profitraten. Empirisk har det også vist sig, at kapitalbesparende teknologiske fremskridt har været fremherskende gennem historien.

Som led i opgøret med den dogmatiske Marx-eksegese skrev jeg og nogle ligesindede i 1975 bogen *Kritik af kapitallogikken* (Heine Andersen, Christian Groth, Carsten Koch og Ole Jess Olsen), der som navnet siger indeholder et frontalt opgør med væsentlige dele af kapitallogikken, herunder profitratens faldende tendens, dens statsteori og dens manglende forståelse af effektiv efterspørgsel som en væsentlig samfundsøkonomisk faktor. Som følge af vores store interesse for efterspørgselsiden og den effektive efterspørgsel blev vi til gengæld kaldt ”multiplikatorsocialister”.

Et stykke ind i 80'erne døde både kapitallogikken og senere den udogmatiske Marx-læsning stille og roligt hen. Den første som følge af de mange fejlræsonnementer og dens uanvendelighed, den anden som følge af, at de samfundsøkonomiske udfordringer (oliekriser, stagflationstendenser mm.) kaldte på nytænkning inden for den økonomiske videnskab. Heller ikke kritik af dogmatisk Marx-læsning eller præciseringer og formaliseringer af Marx kunne bruges overfor dagens aktuelle problemer. Studentersøgningen til faget aftog også mærkbart, og jeg husker tydeligt starten på en forelæsning i faget økonomisk politik, som jeg skiftede over til – bl.a. af ovennævnte grund - hvor studenterne nærmest fra den ene dag til den anden alle havde skiftet ”muleposerne” ud med attachemapper og tilsvarende outfit. Af ovennævnte grund forlod jeg i 1982

Økonomisk Institut tiltrukket af den økonomiske videnskab, som var umiddelbart anvendelig på konkrete økonomisk politiske problemstillinger, og som i udtalt grad var i centrum i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

I dag kan man vel sige, at Marx er placeret der, hvor han i den økonomiske videnskab hører hjemme, nemlig som et interessant og spændende kapitel i den økonomiske teoris historie.

Det flove svigt - ideologi og demokratiblindhed

Bertel Haarder,

Cand. scient.pol. 1970, 1975-1999 og siden 2005 medlem af Folketinget for Venstre, 1994-2001 medlem af Europaparlamentet (næstformand for parlamentet 1997-1999), minister for bl.a. undervisning, forskning, integration, kirke og kultur 1982-1993 og 2001-2016 (den længst siddende minister siden systemskiftet i 1901).

“Vi kan ikke bare sidde her og hygge, mens napalmen regner over Vietnam”. Sådan lød det fra Informations åndelige fyrtårn Ejvind Larsen, da han ved aftenkaffen slog med sin teske på koppen for at råbe os op. Det var i foråret 1969 på Baaring højskole ved et seminar for højskolelærere fra hele landet. Sådan var tidsånden blandt de intellektuelle. Det begyndte på universiteterne i foråret 1968, inspireret af studenteruroigheder i Paris og USA (på grund af Vietnam og værnepligten).

Der var også ballade på en række folkehøjskoler. Nogle steder blev skolen besat. Andre steder etablerede de ”bevidstgjorte” elever og lærere sig på en nærliggende kro og udsendte bandbullen mod forstanderen. På Askov Højskole, hvor jeg i studietiden var lærervikar sammen med bl.a. Ebbe Kløvedal (1968-69), endte det med, at næsten halvdelen af lærerne blev fyret og låsene skiftet ud! Det var i 1971 efter et voldsomt og meget dramatisk (og meget omtalt) forløb. Fyringerne blev gennemført af så skikkelige bestyrelsesmedlemmer som K.E. Løgstrup, Røde Kors-direktør Arne Fremm og tidligere statsminister Viggo Kampmann, der bidrog til løsningen ved at hjælpe de fyrede lærere med at oprette Kolding Højskole. Den ligeledes skikkelige forstander Harald Engberg-Petersen blev fyret efter kun to år i stillingen på grund af sin følgagtighed over for de ”nye folkelige bevægelser”. Den afgæede forstander Knud Hansen måtte træde til igen, hvorefter han lukkede sommerskolen i 1971, hvor jeg netop var blevet fast ansat. Min kone og jeg blev så gift og tog på en lang rejse til Sydøstasien. Da vi kom hjem, var regeringen væltet. Ikke fordi den var for borgerlig, men fordi den ikke var borgerlig nok. Så begyndte jeg at skrive bøger og endte i 1975 i Folketinget, men det er en anden sag.

Det var bl.a. fremragende litterater, der pludselig så deres eget fag som en utilladelig luksus, mens verdens undertrykte var ofre for klassesamfundets falske bevidsthed og indoktrinering. Det var Vietnam-krigen og en ideologisk, nymarxistisk bacille, der antændte sindene. På visse universitetsinstitutter blev forelæsninger boykottet og erstattet af gruppearbejde, hvor de studerende delte hinandens uvidenhed under ledelse af såkaldte tutorer som ideologiske indpiskere.

Den falske bevidsthed skulle bekæmpes gennem marxistisk inspirerede klassekampanalyser. Den objektive videnskab skulle betvivles for at give plads for ideologi og forudindtagne standpunkter. Når man ikke kunne være helt objektiv, var det mere tilladeligt at blæse på viden og være ensidig – i den gode sags tjeneste. Det passede fint med tendensen til at boykotte forelæsninger til fordel for gruppearbejde. Roskilde Universitetscenter RUC blev symbolet på denne tendens: ”Sandkassen i Roskilde”, som professor Jørgen S. Dich hånende kaldte RUC i sin provokerende bog ”Den herskende klasse”, hvor den gamle marxist satte de offentligt ansattes organisationer i kapitalisternes sted som arbejderklassens sande udbyttere – i medmenneskelighedens navn. Oprøret var galskab, det var aldeles ufolkeligt, men ikke desto mindre skete det i folkets navn. ”Forskning for folket” var det forløjede påskud for at se bort fra al redelighed og anstændighed. På Roskilde Universitetscenter satte Erling Olsen, MF (S), tingene på plads, da han ved en ophidset debat erklærede: ”Folket, det er ikke jer, det er os!” Underforstået: de folkevalgte.

Jeg havde selv som stud.scient.pol. og studenterrepræsentant været med til at agitere mod ”professorvældet” efter en dårlig oplevelse i det Juridiske og Økonomiske Fakultetsråd på Aarhus Universitet, hvor en færdiguddannet lærer (med fem års læreruddannelse efter realeksamen) blev nægtet optagelse, fordi han ikke havde studentereksamen! Jeg spurgte hånligt: ”Er det oldtidskundskaben, han mangler?” Og fik siden den forklaring, at universitetet jo var nødt til at værgе sig mod den voldsomt stigende studentermasse. Det var før, undervisningsminister Ritt Bjerregaard fik indført adgangsbegrænsning.

I Danmark som i Frankrig blev oprørstendenserne ledsaget af borgerlige valgsejre. I Danmark fik VKR stort flertal i 1968 og dannede regering under ledelse af den radikale Hilmar Baunsgaard. Det skete efter sammenbruddet af det ”røde kabinet”, hvor udbrydere fra SF væltede S-SF-flertallet og dannede partiet Venstresocialisterne, der lå langt til venstre for kommunisterne.

Den nye radikale undervisningsminister Helge Larsen var med sin skolemesterfacon en rød klud for de oprørske. Jo større indrømmelser, han gav i den bedste mening (han var jo radikal), jo mere voksede kravene, der hurtigt førte til den absurde universitetsstyrelseslov med kollektiv (dvs. manglende) ledelse og stor indflydelse for både studerende og praktisk personale. Han blev kaldt for ”Onde Helge”, og der var rasende demonstrationer, også i Aarhus. Men under en sådan demonstration i Stakladen i Studenterhuset, blev jeg pludselig klar over, at jeg var ganske enig med ministeren. Han ville indføre forholdstalsvalg til de styrende organer, hvilket jo var sund, demokratisk logik, men det så studenterrådsflertallet som et nederdrægtigt forsøg på at splitte de studerende. Flertallet skulle besætte samtlige pladser! Det blev kaldt demokrati! Det såkaldte demokrati udfoldede sig i uendeligt lange studentermøder, hvor de selvbestaltede kommissærer lod mødet fortsætte, indtil de fik deres vilje. Det værste var dog de lærerkræfter, der sang med og legitimerede overgrebene på redelighed og objektivitet. Den flove

undskyldning var, at videnskaben alligevel ikke kunne være helt objektiv. Derfor var det i orden at blæse på redeligheden!

Det bredte sig til skolerne, hvor visse lærere så det som deres opgave at bevidstgøre børnene og forkaste den borgerlige dansk- og historieundervisning. Det førte til den elevcentrerede reformpædagogik, som forkastede ”dannelsesskolen” til fordel for samfundsrelevant opdragelse i demokrati og social forståelse. Historie blev til undervisning i ”samfundstyper”, der afløser hinanden (jf. den marxistiske samfundsanalyse). Dansk blev til kommunikation, og kristendomsundervisning blev til religionsorientering. Det prægede de læseplaner, der var blevet udsendt i Ritt Bjerregaards tid som undervisningsminister. Og det blev genspejlet i 70’ernes store uddannelsesplan ”U90”, hvor børnene bl.a. skulle befries for deres forældres forældede opfattelser! Da jeg selv blev undervisningsminister i 1982, nedsatte jeg straks nye læseplansudvalg, der genindsatte indholdet, det historiske og kulturelle, som kernen i fagene. På det tidspunkt var både ungdomsoprøret og nymarxismen dampet af. Tidsånden var vendt, og det lykkedes at få en dialog på tværs af gamle ideologiske skel, bl.a. på Sorø-møderne, som jeg indstiftede, og som er blevet en fast tradition lige siden.

Men var der da slet ikke noget godt ved ungdomsoprøret og alt, hvad der fulgte med det? Jo, man skal ikke glemme, at det på mange måder var en frigørelses tid. Den seksuelle frigørelse var en del af det. Også kvindernes frigørelse og ligestilling. Det globale udsyn og engagementet i, hvad der skete i fjerne lande, var i princippet positivt, selv om det også kunne give sig naive udslag som i dele af udviklingshjælpen. Det samme gælder den øgede optagethed af miljø og ressourcer, som heldigvis blev et varigt fænomen. Men miljø-engagementet blev i starten skæmmet af en utroligt naiv forestilling om, at miljø og ressourcer blev bedre varetaget af kommunistiske regimer. Det stoppede dog helt og aldeles, da Sovjet-propaganda-midlerne tørrede ud efter kommunismens sammenbrud, og offentligheden fik indblik i miljøødelæggelserne i hele Østblokken.

En anden faldgrube for miljø-aktivisterne blev nulvækst-tankegangen og ”stop verden, jeg vil af”-mentaliteten. Men bogen ”Grænser for vækst” blev modsagt af FN’s Brundtland-rapport, udarbejdet under ledelse af den tidligere norske statsminister, der tværtimod foreslog en alliance med teknologien og markedsøkonomien for at sikre bæredygtig vækst. Herhjemme skabte ”Oprør fra Midten” stor debat – blev solgt i 100.000 eksemplarer og fyldte medierne i månedsvis. Det var den radikale K. Helveg Petersen, forfatteren Villy Sørensen og DTU-professoren Niels I. Meyer, der lancerede deres vision om et decentraliseret, human ”ligevægtssamfund”, hvor kommunerne bl.a. skulle bestemme over de økonomiske investeringer for at sikre den økologiske balance. Det vakte voldsom modstand fra bl.a. forfatteren Henrik Stangerup, der kaldte ligevægtssamfundet en ”fangelejr”. Bogen var et af mange tegn på, at formynderne fra at være socialister nu var blevet miljø-aktivister. Det røde var blevet malet over med grøn farve, men essensen var den samme!

Hvad man end kan sige af godt om ungdomsoprøret, så er konklusionen undgåelig: Mange af 68'ernes protester og drømme var forvirrede, forvrølede, formynderiske og forblindede. Det værste var demokratiblindheden. Jeg har aldrig fattet, at så mange intelligente mennesker – landets intellektuelle elite – lod sig indfange af totalitære ideologier, der ville omforme mennesker imod deres vilje. Under indtryk af Vietnamkrigen lod de sig betage af glansbilleder fra fjerne diktaturer som formand Maos Kina, Fidel Castros Cuba, Ho Chi Minhs Vietnam og de såkaldte "folkedemokratier" i Central- og Østeuropa. De var demokratiblinde ligesom mange intellektuelle i 30'erne, der lod sig besnære af diktatorer. De faldt for diktatorernes kontrollerede glansbilleder, som ikke kunne modsiges af kritiske medier og kritiske besøgende – hvorimod de amerikanske dårligdomme altid blev skånselsløst udstillet af de amerikanske medier, jf. Vietnamkrigen, der førte til præsident Johnsons afgang, og Watergate-skandalen, der førte til præsident Nixons afgang i vanære. Hvis jeg ikke husker forkert, gik partiet Venstresocialisterne til valg med en pjece, der på forsiden havde et billede af en albansk maskingevær-rede med teksten: "På vagt for socialismen"! Den albanske diktator Enver Hoxa var en af de værste, og det siger ikke så lidt.

På uddannelsesstederne blev de studerendes organisationer i forbløffende grad domineret af velorganiserede ungtkommunister. De var enormt velargumenterende. Nogle var skolet i Østtyskland. Andre finansieret af Sovjets hemmelige KGB. De sværmede om medierne. Danmarks Radio var inficeret. Selv det skikkelige Geografforlag udgav geografibøger, som det sovjetiske efterretningssvæsen KGB ikke kunne have skrevet bedre. Det gælder især de bøger, der var skrevet af lektor Rasmus Ole Rasmussen på Roskilde Universitetscenter (jeg har siden mødt ham på Grønland, men sagde ikke noget til ham. Hans tid var jo forbi). Uffe Ellemann fandt en af de værste i sin søns Jacobs skoletaske. Og da han gjorde mig opmærksom på det, så jeg selv efter i min egen søns taske. Der lå den! Der var bl. a. et totalt løgnagtigt kapitel om Sovjets undertrykkelse af Tjekkoslovakiet i 1948 og 1968.

Da den tjekkiske dissident Václav Havel blev præsident og kom på officielt besøg, pakkede jeg bogen ind for at give den til ham, så han kunne se, hvordan hans undertrykkere havde forblændet de intellektuelle i Danmark. Men jeg opgav det. Jeg ville ikke sværte mit land i hans øjne. Det var for flovt. Geografforlagets redaktør blev rasende, da jeg offentligt gjorde opmærksom på den propagandistiske geografibog. Han forsvarerede bogen og sig selv med, at han var elev fra Zahles Seminarium i Poul Hartlings tid! Men da Muren faldt, og skællene faldt fra hans øjne, så skrottede han hele restoplaget - netop som bogen havde vundet værdi som dokumentation for det flove intellektuelle svigt!

Flovt. Det er det mest rammende udtryk, når man vil beskrive de intellektuelles svigt efter 1968. Uanset alt det gode, man også kan sige om ungdomsoprøret.

Nobelprisen i økonomi 2017: Richard Thaler

Richard H. Thaler blev i 2017 tildelt Nobelprisen i økonomi for sit arbejde inden for adfærdsøkonomi. Prisen er givet for hans arbejde med at indarbejde erkendelser fra psykologi i økonomiske adfærdsmodeller. I Nobelkomiteens begrundelse peges der særligt på hans undersøgelser af konsekvenserne af begrænset rationalitet, sociale præferencer og manglende selvkontrol.

TOKE REINHOLT FOSGAARD
Adjunkt, Ph.d. & Cand. Polit
Københavns Universitet
Fødevare- og ressourceøkonomisk Institut
E-mail: tf@ifro.ku.dk

LARS GÅRN HANSEN
Professor, vismand
Københavns Universitet
Fødevare- og ressourceøkonomisk Institut
E-mail: lgh@ifro.ku.dk

Indledning

For at bygge operationelle modeller af samfundets økonomi og dets markeder benytter økonomer forsimplede adfærdsmodeller. Den traditionelle neo-klassiske tilgang er at antage, at vi mennesker er fuldt rationale, udelukkende går op i vores eget velbefindende, og at vi har evnen til at håndtere al den information, der er nødvendig for at foretage de bedste mulige valg (Von Neumann, Morgenstern, 1944). Selvom disse antagelser ikke nødvendigvis passer på det enkelte individ, kan sådanne modeller alligevel være et godt billede af den gennemsnitlige adfærd. Men hvis de økonomiske modeller succesfuldt skal beskrive gennemsnitsadfærd, kræver det, at afvigelserne fra de grundlæggende antagelser ikke systematisk trækker i en bestemt retning. Forskning inden for psykologi peger netop på at der kan være sådanne systematiske afvigelser fra de grundlæggende antagelser i økonomi. Det er f.eks. påvist, at mennesker har begrænsede mentale ressourcer, der medfører en række systematiske og forudsigelige afvigelser fra rationel adfærd. Disse afvigelser kan indbygges i og forbedre de forsimplede adfærdsmodeller, økonomer benytter i deres analyser. Udfordringen med at inddrage erkendelser fra den psykologiske forskning i den økonomiske værktøjskasse er omdrejningspunktet for forskning inden for adfærdsøkonomi. Forskningen sigter mod at kortlægge, hvordan vi mennesker systematisk afviger fra de traditionelle antagelser i økonomi, og hvordan vi kan udvide modeller og teorier for at inddrage mere realistiske antagelser om menneskers adfærd.

I denne artikel dykker vi ned i udvalgte områder, hvor Thaler har bidraget til udviklingen af adfærdsøkonomi, og diskuterer nogle eksempler på, hvordan hans bidrag har relevans. Thalers bidrag lægger sig op ad andre Nobelpriser inden for adfærds-

økonomi: Herbert Simon (prismodtager i 1978), Reinhard Selten (prismodtager i 1994) og Daniel Kahneman (prismodtager i 2002).

Ejerskabseffekten

Værdiansættelsen af et givet gode burde objektivt set, og i overensstemmelse med neoklassisk økonomisk teori, være den samme, om du ejer godet eller potentielt kan erhverve godet. Thaler var den første til at vise, at værdiansættelse er påvirket af ejerskab (Thaler, 1980). Det er i dag et veletableret faktum (se f.eks. Tuncel & Hammitt, 2014), at der er en systematisk forskel på menneskers villighed til at betale for at få et gode, de ikke i forvejen har, og den compensation, de kræver for at give afkald på det samme gode, hvis de har godet i deres besiddelse. Helt systematisk opfatter mennesker tabet ved at give afkald på noget som større end gevinsten ved at få det samme foræret. Thalers påvisning af denne ejerskabseffekt (endowment effect) har efterfølgende inspireret andre adfærdsøkonomer til at udforme formelle økonomiske modeller, som tager højde for ejerskabseffekten (se f.eks. Koszegi & Rabin, 2006). Thaler har dermed startet en dybere økonomisk forståelse af en lang række fænomener præget af ejerskabseffekten, eksempelvis hvorfor forskellige former for ”manipulation” i smart markedsføring virker. Det er således ejerskabseffekten, man prøver at udnytte, når reklamer tilbyder gratis lånefinansiering og kontrantrabat i stedet for at tilbyde lånefinansiering til de faktiske låneomkostninger.

Selvkontrolproblemer og tidsdiskontering

Thaler (1981) var den første, der, gennem kontrollede forsøg, påviste, at mennesker foretager hyperbolsk tidsdiskontering.

Det vil sige, at mennesker typisk vil betale mere for at udskyde noget ubehageligt fra i dag til i morgen end for at udskyde det samme ubehag fra i morgen til i overmorgen. Dette arbejde skabte en betydelig interesse blandt økonomer (Frederick, Loewenstein & O'Donoghue, 2002) ikke mindst på grund af implikationerne for vigtige beslutninger som f.eks. opsparing (Madrian & Shea, 2001).

Den hyperbolske diskontering, vi foretager i vores privatliv, betyder at vi risikerer at lægge inkonsistente planer. Et velkendt dagligdags eksempel er slankekur eller den omlægning til sundere kost, vi gerne vil foretage for at leve sundere. Vi har en tendens til at beslutte at starte den slags initiativer i morgen. Jeg starter ikke lige i dag, hvor en lækker dessert i kantinen frister, men jeg starter i morgen. Problemet er, at i morgen falder jeg for samme fristelse, og den proces med korte udskydelser kan fortsætte i lang tid, selv om jeg egentlig gerne vil spise sundt. Måske får man aldrig gjort noget ved kosten, selv om intentionerne egentlig er til stede.

Litteraturen peger på, at små (men gentagne) planlægningsfejl kan ende med at få betydelige konsekvenser for vores livsstil. Vi kan blive tykkere, end vi egentlig ønsker, dyrke mindre motion, end vi egentlig ønsker, spare mindre op til pension, end vi egentlig ønsker, foretage flere impulskøb og tage flere dyre kviklån, end vi egentlig ønsker. Alt sammen planlægningsfejl som betyder, at vi ikke lever det liv, vi egentlig gerne vil og får mindre ud af det, end vi kunne.

Med inspiration fra psykologi foreslog Thaler & Shefrin (1981) en såkaldt "udfører-planlægger"- (doer-planner)-model til at forklare hvorfor vi opfører os tidsinkonsistent. Ideen er, at vi mennesker er dualistiske i den forstand, at vi består af dels et *planlægger Jeg*, som lægger fornuftige langsigtede planer ud fra de præferencer vi har, og dels et *udfører Jeg* som udfører planerne og oplever gevinsterne ved det udførte liv. Inkonsistensen opstår ved, at udføreren er let at lokke til valg, der lige her og nu er rare og giver gevinst, men som går mod planlæggerens valg. For at holde udføreren på sporet kan planlæggeren jeg'et enten udvise selvkontrol, hvilket koster energi, eller pålægge udfører Jeg'et dagligdagsregler, der begrænser fristelserne. Eksempelvis at jeg kun må spise i kantinen om fredagen, for at undgå, at udfører-Jeg'et bliver fristet til dessert for ofte. Sådanne selvpålagte regler eller mentale regnskaber, der hjælper mennesker til at udøve selvkontrol, er påvist empirisk på mange områder, så som medicinske forløb (Trope & Fishbach, 2000), skoleopgaver (Ariely & Wertenbroch, 2002) og forbrug (Wertenbroch, 1998).

Med udgangspunkt i denne forståelse af tidsinkonsistente beslutninger foreslog Thaler en løsning på den alt for lave pensionsopsparing blandt lønmodtagere i USA (Thaler & Benartzi, 2004). Grundideen er at få medarbejdere til at forholde sig til øget pensionsopsparing, når de får en lønstigning, og sørge for, at dette sker i god tid, inden lønnen faktisk stiger. I studiet finder de, at medarbejdere, som tog stilling til pensionsopsparing inden lønstigningen, oplevede en øget opsparing sammenlignet

med de medarbejdere, som først tog stilling til pensionsopsparingen i det øjeblik, de fik lønstigningen. Løsningen med at spørge i god tid før er smart, fordi den stiller medarbejderne i en situation, hvor de ikke skal vælge mellem forbrug lige nu og forbrug meget senere (pensionsopsparing), men i stedet vælge mellem forbrug senere og forbrug meget senere. På den måde undgår medarbejderne at være påvirket af hyperbolske tidspræferencer, når de skal træffe deres valg. Dette peger også på, at der kan være muligheder for at hjælpe mennesker til et bedre liv, hvis man kan gennemføre politik, der gør det lettere for dem at tage de beslutninger, der harmonerer med deres egne grundlæggende ønsker (se afsnit om nudging og liberal paternalisme nedenfor).

Mental kassetænkning

Et markant brud med den traditionelle antagelse om den optimerende agent findes i teorien om mental kassetænkning (mental accounting). I denne psykologibaserede teori anerkender Thaler menneskers kognitive begrænsninger og beskriver, at vi forsimples virkelighed for at kunne overskue situationen og foretage et valg (Thaler, 1985 og 1999). Det centrale element i teorien er, at vi mennesker ikke tager valg baseret på al relevant information, men at vi nærmere bryder situationen ned til flere mindre komplekse valg og så forsøger at tage gode valg inden for de mere afgrænsede områder. Eksempelvis deler mange deres udgiftsbudget op i underkategorier af udgifter (2000 kr. til mad, 500 kr. til fornøjelser etc.) og undgår at flytte penge mellem disse underkategorier. Selvom den slags forsimplinger hjælper med at gennemføre beslutninger (og muligvis også med at afhjælpe selvkontrolproblemer), kan de også lede til ikke-optimale valg. Det nok mest kendte eksempel stammer fra en undersøgelse, Thaler og kollegaer lavede af taxachauffører i New York City (Camerer et al., 1997). De observerede, at taxachaufførerne havde et dagligt indtjeningsmål og ville arbejde flere timer for at nå målet på dage, hvor der ikke var så meget efterspørgsel, men tage fri tidligere på dage med høj efterspørgsel, fordi de nemt kom op på deres mål. Dette daglige indtjeningsmål er et eksempel på mental kassetænkning. Hvis chaufførerne så på tværs af dagene og i stedet optimerede deres ugeindtjening eller månedsindtjening, så vil de i stedet vælge at arbejde flere timer på dage med høj efterspørgsmål og færre timer på dage med lav efterspørgsel. Hvis chaufførerne gjorde dette, ville de have mulighed for både højere gennemsnitsindtjening og kortere gennemsnitsarbejdstid.

Nudging & liberal paternalisme

Centralt i Thalers arbejde har været og er at udforske, hvordan vi som samfund kan forholde os til de systematiske fejlbeslutninger, som adfærdsøkonomien og psykologien har påvist, at mennesker tager. En nærliggende tilgang er at opfatte disse beslutningsfejl på linje med markedsfejl, som fx skyldes forurening eller trængsel (såkaldte eksternaliteter). Sådanne markedsfejl kan rettes med passende offentlig regulering fx i form af skatter og afgifter eller miljøkrav og regler. På samme måde kan der argumenteres for, at skatter og regler kan afhjælpe menneskers indre beslutningsfejl (som af samme grund

er blevet betegnet som internaliteter). Det kunne være skatter på usunde varer eller regler, der begrænser salg og markedsføring og dermed skubber alle borgere i den retning, der er bedst for de fleste (O'Donoghue & Rabin, 2006). I denne debat er Thaler fortalende for en alternativ tilgang kaldet "liberal paternalisme" som fordrer, at alle borgers ønsker respekteres (Sunstein & Thaler, 2003; Thaler & Case, 2008; Thaler & Sunstein, 2003). Opgaven er at hjælpe alle borgere med at tage de beslutninger, der fremmer deres egne ønsker til livet, også de borgere, hvis grundlæggende ønsker til livet fører til overvægt eller lavere pensionsopsparing. En måde at hjælpe borgerne er ved at fremhæve og promovere den gode beslutning uden at begrænse valgmulighederne. Dette kaldes "nudging", fordi man ikke begrænser eller regulerer borgernes muligheder, men blot giver et puf i den rigtige retning og dermed hjælper borgerne med at træffe den beslutning, de selv i sidste ende synes er den rigtige. Nudging kan f.eks. fungere ved at gøre det ønskværdige til udgangspunktet (default) i en valgsituation, således at det "dårlige" valg kræver et aktivt fravalg af udgangspunktet. Mennesker, som ikke har stærke meninger om forskellige alternativer i en konkret valgsituation, eller som ikke kan beslutte sig, vil være tilbøjelig, til at følge udgangspunktet. Liberal paternalisme tilsliger, at man nudger borgerne til at være bedre i overensstemmelse med deres egne ønsker, hvilket Thaler og kolleger antager er planlægger-Jeg's ønsker. For eksempel kunne fremhævelse af "opsparing til pension" ved en lønstigning være et eksempel herpå. Men det fremhævede valg kan også være hvad staten eller en virksomhed synes ville være et fornuftigt valg. Et kendt og voldsomt diskuteret eksempel er organdonation. I dag er man i Danmark som udgangspunkt ikke organdonor. Dvs. staten har gjort det nemt og dermed implicit foreslået ikke at være organdonor. Vi ville nok kunne få flere til at registrere sig som donorer, hvis man som udgangspunkt er organdonor (Johnson & Goldstein, 2003). Det er godt for dem, der har brug for organer, men ikke nødvendigvis i bedre overensstemmelse med ønskerne hos de borgere, der bedes om at donere deres organer. Dette illustrerer, at liberal paternalisme er vanskelig i praksis, og at nudging også kan bruges til at fremme andres interesse, end dem der nudges.

Sociale præferencer

Thaler var en af de ledende kræfter i at afvise den neo-klassiske antagelse om egoistisk præferencer, hvor det antages, at mennesker kun tager hensyn til andre, hvis det fremmer egne interesser. Dette banebrydende arbejde har ført til, at fairness og sociale præferencer er blevet et vigtigt felt for økonomisk forskning og tænkning. En simpel og utvetydelig illustration af sociale præferencers vigtighed ses i Thalers såkaldte diktator spil (Kahneman, Knetsch & Thaler, 1986). I den oprindelige udgave af spillet fik en gruppe studerende fra Cornell University 20\$ og blev spurgt, hvordan de ville dele dem mellem sig selv og en ukendt og anonym medstuderende. De kunne vælge 10\$ til hver eller 18\$ til sig selv og 2\$ til den medstuderende. De kunne helt anonymt og uden frygt for represalier tage det egoistiske valg. I skarp kontrast til den neoklassiske forudsigelse valgte 76% procent af de studerende i undersøgelsen 10\$ til hver.

Dokumentationen af fairness domineret adfærd har sidenhen været massiv (se eksempelvis Engel, 2011; Zelmer, 2003) og har inspireret til en enorm indsats for at inkorporere sociale præferencer i teoretiske økonomiske modeller (eksempelvis Fehr & Schmidt, 1999).

Central person inden for adfærdsøkonomi

Thaler har bidraget til at gøre adfærdsøkonomi til en vigtig del af økonomi og dermed bidraget til at gøre økonomi til en mere realistisk disciplin, som i højere grad inddrager, at menneskers rationalitet er begrænset, og at de ikke kun har egoistiske præferencer. Anerkendelse og inklusionen af disse elementer forbedrer de økonomiske modeller og forudsigelser. Ultimativt kan den udvikling føre til bedre løsninger af de samfundsmæssige udfordringer, vi står over for. Thaler er utvivlsomt en afgørende figur i skabelsen og udvikling af adfærdsøkonomi.

LITTERATUR

- Ariely, Dan & Wertenbroch, K. (2002), "Procrastination, Deadlines, and Performance: Self-Control by Precommitment." *Psychological Science* 13(3): 219–24.
- Camerer, C, Babcock, L., Loewenstein, G., & Thaler, R. (1997), "Labor Supply of New York City Cab Drivers: One Day at a Time." *The Quarterly Journal of Economics*.
- Engel, Christoph (2011), "Dictator Games: A Meta Study." *Experimental Economics* 14(4): 583–610.
- Fehr, E., & Schmidt, K.M., (1999), "A Theory of Fairness, Competition, and Cooperation." *Quarterly Journal of Economics* 114(3): 817–68.
- Frederick, Shane, Loewenstein, G., & O'Donoghue, T. (2002), "Time Discounting and Preference: A Critical Review." *Journal of Economic Literature*.
- Johnson, Eric J, & Goldstein, Daniel (2003), "Do Defaults Save Lives?" *Science* 302: 1338–39.
- Kahneman, Daniel, Knetsch, Jack L. & Thaler, Richard H. (1986), "Fairness and the Assumptions of Economics." *The Journal of Business* 59(S4): 285–300.
- Koszegi, Botond, & Rabin, Matthew (2006), "A Model of Reference Dependent Preferences." *The Quarterly Journal of Economics*.
- Madrian, Brigitte C, & Shea, Dennis F. (2001), "The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior." *The Quarterly Journal of Economics* 2 116(4): 1149–87.
- Von Neumann, J. & Morgenstern, O. (1944), *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- O'Donoghue, T. & Rabin, M. (2006), "Optimal Sin Taxes." *Journal of Public Economics* 90: 1825–1849.
- Sunstein, Cass R. & Thaler, Richard H. (2003), "Libertarian Paternalism Is Not an Oxymoron." *The University of Chicago Law Review*.
- Thaler, Richard (1985), "Mental Accounting and Consumer Choice." *Marketing Science*.
- Thaler, Richard H. (1980), "Toward a Positive Theory of Consumer Choice." *Journal of Economic Behavior & Organization*. 1981. "Some Empirical Evidence on Dynamic Inconsistency." *Economic Letters*.
- Thaler, Richard H. (1999), "Mental Accounting Matters." *Journal of Behavioral Decision Making*.
- Thaler, Richard H. & Benartzi, Shlomo (2004), "Save More Tomorrow™: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving." *Journal of Political Economy* 112(S1): S164–87.
- Thaler, Richard H. & Sunstein, Cass R. (2003), "Libertarian Paternalism." *American Economic Review*.
- Thaler, Richard H. & Sunstein, Cass R. (2008), *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. Yale University Press.
- Thaler, Richard & Shefrin, H.M. (1981), "An Economic Theory of Self Control." *Journal of Political Economy*.
- Trope, Yaacov & Fishbach, Ayelet (2000), "Counteractive Self-Control in Overcoming Temptation." *Journal of Personality and Social Psychology*.
- Tuncel, T. & Hammitt, J.K. (2014), "A New Meta-Analysis on the WTP/WTA Disparity." *Journal of Environmental Economics and Management* 68: 175–87.
- Wertebroch, Klaus (1998), "Consumption Self-Control by Rationing Purchase Quantities of Virtue and Vice." *Marketing Science*.
- Zelmer, Jennifer (2003), "Linear Public Goods Experiments: A Meta-Analysis." *Experimental Economics* 6(3): 299–310.